

TEVABİ' VE ZEVABİ'

İbn Şühreyd

Prof. Dr. Nevzat H. Yanık

Dr. Mustafa Aydın

İBN ŞÜHEYD

TEVÂBİ‘ VE ZEVÂBİ‘

Prof. Dr. Nevzat H. YANIK

Dr. Mustafa AYDIN

ÖNSÖZ

Edebiyatçının dünyada gerçekleşmeyen ideallerini ve çektiği acıları dile getirmek için bazen yaşadığı dünyadan uzak bir hayal âlemine geçerek düşlerini orada sergilediği görülür.

Fizk ötesi yolculuk veya hayali yolculuk diyebileceğimiz bu edebi olgu yeni değildir. İnsanlar, erken çağlardan itibaren çevrelerinde olup biten evrensel olguları açıklamak için bir takım ruhsal ve düşünsel yorumlar içat etme gayreti içinde olmuşlardır.

İslâm öncesinde efsanelerde ve destanlarda görülen bu hayali yolculuklar, kimi zaman meçhul ölümler âlemine ulaşmak, kimi zaman da geleceğin ufuklarını ve bilinmeyen âlemin gizemlerini çözme amacını gütmüştür. Öte yandan hayali yolculuk, sahibinin yaşadığı asrın sosyal yaşantısını yansıtan bir ayna görevi yapmıştır.

Bu tür eserlerin dinsel amaçlı olanlarına en eski örnek değerli meslektaşım Nimet Yıldırım'ın Farsça metninden Türkçe'ye çevirdiği *Ardâvîrâfnâme*'dir. Bu eser, Pehlevice dil ve yazı özelliklerini yansıtmalarının yanı sıra içeriği açısından Zerdüşt inanırları için oldukça önemli olup değişik dönemlerde İngilizce, Fransızca, Hintçe, Farsça ve Gocerât Dili başta olmak üzere değişik dünya dillerine çevrilmiştir. *Ardâvîrâf*'ın ruhuyla gerçekleştirdiği kutsal yolculuğun ardından anlattıkları, Hz. Peygamberin mirâcta gördükleriyle benzerlikler gösterir.

İslâmiyet, Müslümanların ahret hayatına ilişkin engin bir tasavvur gücüne sahip olmalarını sağlamış; ahret hayatının hak olduğu inancı ile isrâ ve miraç gerçeği, hayal güçlerini oldukça geliştirmiş ve olgunlaştırmıştır.

Arap edebiyatında hayali yolculuk türünden ilk adı geçen eser, Bedî‘u‘z-zmân el-Hemedânî’nin *el-Makâmetu‘l-İblîsiyye*’sidir. Makâmelerde özetle, kaybettiği devesini aramaya çıkan Ebu‘l-Feth el-İskenderî’nin yeşil bir vâdide karşılaştığı bir ihtiyarla yaptığı şiir sohbeti anlatılır. Bu ihtiyar, Şair Cerîr’in şiir şeytanıdır.

Endülüslü şair ve edebiyatçı İbn Şüheyd’in, bu çalışmanın içinde Arapçadan Türkçeye çevirdiğimiz *et-Tevâbi‘ ve‘z-zevâbi‘* adlı risâlesi, Bedî‘u‘z-zamân el-Hemedânî’nin *el-Makâmetu‘l-İblîsiyye*’sinden kısa bir süre sonra kaleme alınmış ve ondan etkilendiği izlenimini veren edebiyat ağırlıklı bir çalışmadır. İbn Şüheyd’in bu risalesinde kendi ilham perisi ile birlikte cinler âlemine yaptığı seyahatte, başta cahiliye dönemi şairleri olmak üzere kendisinden önce yaşamış ünlü şairlerin ve edebiyatçıların tâbi‘a denilen ve her yönüyle kendilerine benzeyen ilham perilerini ziyaret etmektedir. O, bu ziyaretler esnasında şair ve ediplerin ilham perilerinin şahsında onlarla şiir ve edebiyat meclisleri akdetmekte, onlardan şair ve edip olduğuna dair icazet almakta; cinlerin hayvanlarını da ziyaret edip onlarla bazen edebi tartışmalara girip bazen aralarında hakemlik yaparak onların şahsında hasımlarına olan öfkesini kusmaktadır. Bu arada kendi döneminde Endülüs toplumuna ait bazı anekdotlara yer verdiğine de şahit olmaktayız.

Biz bu çalışmayı Türk okuyucusuna sunarken, Ebu‘l-‘Alâ el-Maarî’nin aynı dönemde, fakat takriben 20 yıl gibi kısa bir süre sonra kaleme alındığı kanaatine varılan *Risâletu‘l-ğufrân* adlı ünlü eserinin de meslektaşlarımız tarafından Türkçeye çevrildiğini müjdeliyoruz.

Çalışmada İbn Şüheyd'in hayatı ve edebi kişiliği incelendikten sonra, *et-Tevâbi'* ve *'z-zevâbi'* adlı risâlesinin Türkçeye çevirisine yer verilmiştir. Çeviride risâlenin, Butrus el-Bustâni tarafından 1416/1996 yılında Beyrut'ta neşredilen baskısı esas alınmıştır. Çeviride mümkün mertebe aslına sadık kalınmaya çalışılmıştır. Bütün dikkatlere rağmen birtakım hatalar ve noksanlıklar olacaktır. Amacımız, kültür ve edebiyat dünyamızın gelişmesine ve yeni değerler katılmasına bir nebze katkıda bulunmaktır. Edebiyat dünyamıza bu ve benzeri eserlerin kazandırılması, edebiyatlar arasındaki etkileşim hakkında araştırma yapmak isteyenlere yeni ufuklar açacaktır. Bu arada meslektaşlarımızın yapıcı eleştirilerini saygı ve minnetle karşılayacağımızı ifde etmeyi bir görev addediyoruz.

İBN ŞÜHEYD'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

A. HAYATI

1. Soyü

Tam adı, Ebû Âmir Ahmed b. Ebî Mervân Abdilmelik b. Mervân Ahmed b. Abdilmelik b. Ömer b. Muhammed b. İsâ b. Şüheyd b. el-Vaddâh b. Rezzâh el-Eşca'î el-Kurtubî'dir.¹ Asıl adı Ahmed, lakabı Ebû Âmir olup İbn Şüheyd ismiyle tanınmıştır.² el-Eşca'î, en asil Arap kabilelerinden kabul edilen Eşca' b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays Aylân'a³ mensup olduğunu göstermektedir.

İbn Şüheyd'in ailesinden Endülüs'e ilk gelen, şairlik yeteneği de olan büyük dedesi Şüheyd b. İsâ b. Şüheyd'dir.⁴ Abbâsîler'in

¹ İbn Şüheyd, *e-Tevâbi' ve 'z-zevâbi'*, s. 7; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü 'z-zeheb*, III/230; el-Humeydî, *Cezvetü 'l-muktebis*, s. 133; ed-Dabbî, *Buğyetü 'l-mültemis*, s. 191; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/191; Yâkût, *Mu'cemü 'l-udebâ*, III/220; İbn Hâkân, *Matmahü 'l-enfüs*, s. 16; İbn Hallikân, *Vefeyatü 'l-a'yân*, I/118; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi 'n-nübelâ*, I/157; el-Makkarî, *Nefhü 't-tîb*, I/621; Brockelmann, *GAL, Suppl.*, I/479; Sezgin, *GAS*, II/697-98; Kehhâle, *Mu'cemü 'l-müellifîn*, I/302; Heykel, *el-Edebü 'l-Endelüsî*, s. 367.

² ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/157;

³ Bk. İbnu'l-Esîr, *el-Lübâb*, I/64.

⁴ Şüheyd b. İsâ b. Şüheyd hakkında bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 238; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 317.

zulmünden kaçarak I. Abdurrahman döneminde Endülüs'e gelmiş⁵, burada kendisi için hem ekonomik hem de siyasi olarak devlet idaresinde iyi bir pozisyon sağlamıştır.⁶ Onun soyundan gelenler, Emevîler'in Endülüs'te hüküm sürdükleri dönem içerisinde valilik, hâciblik, vezirlik ve kâtiplik gibi çeşitli görevlerde bulunmuşlardır.⁷ Şüheyd b. Îsâ'nın oğlu Îsâ b. Şüheyd, 218/833 yılında II. Abdurrahman tarafından hâcibliğe⁸, Muhammed b. Abdurrahman döneminde ise vezirliğe⁹ getirilmiştir. İbn Şüheyd'in büyük dedesi olan Abdulmelik b. Ömer, 317/929 yılında III. Abdurrahman tarafından vezirliğe¹⁰, dedesi Ahmed b. Abdulmelik ise vezirlik dâhil çeşitli görevlerde ve idari makamlarda bulunduktan sonra, Endülüs'te ilk kez "zu'l-vizâreteyn"¹¹ unvanı ile vezirliğe getirilmiştir.¹²

İbn Şüheyd doğduğunda elli dokuz yaşında olan babası Ebû Mervân Abdulmelik b. Ahmed (ö. 393/1003)'in, dokuz yıl valilik

⁵ el-Humeydî, *Cezve*, s. 238; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 317; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/238.

⁶ Dickie, "İbn Suhayd", s. 244.

⁷ İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/238.

⁸ İbnu'l-Kutiyye, *Târîhu iftîâhi'l-Endelüs*, 78; el-Abbâdî, *Dirâsât*, s. 146; Provençal, *Histoire*, I/286.

⁹ İbnu'l-Kutiyye, *Târîh*, 88-89; Provençal, *Histoire*, I/287.

¹⁰ Provençal, *Histoire*, I/286; Ahmed Dayf, *Belagatü'l-Arab*, s. 43.

¹¹ Zu'l-vizâreteyn, hem sivil hem de askeri gücü bulunan veya iki ayrı bakanlığın işlerini üstlenen vezir demektir. Bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 133; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 191; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/237-39; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, I/380; Provençal, *Histoire*, IV/345; İbn Mansur, *A'lâmu'l-Mağrib*, s. 51.

¹² el-Humeydî, *Cezve*, s. 131; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 190-91; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/237-39; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, I/380; Provençal, *Histoire*, IV/345; İbn Mansûr, *A'lâmu'l-Mağrib*, s. 51.

yaptığı doğu bölgesinde görevini tamamlayıp Kurtuba'ya döndüğünde, büyük bir arazinin tapusu¹³ ile önemli miktarda para ve mal getirmiştir.¹⁴ Ebû Mervân, yakın dostluğunu kazandığı el-Mansûr tarafından vezirliğe de getirilmiştir.¹⁵ Ebû Mervân, idarecilikte gösterdiği üstün yeteneği, edebî ilimlerin yanı sıra hadis ve tarih alanında da ortaya koymuştur.¹⁶ İbn Şüheyd'in babası Ebû Mervân, hayatının sonlarına doğru nikris hastalığına¹⁷ yakalanmış ve zamanın devlet büyüklerine tahsis edilen *Münyetü'l-Muğîra*'daki¹⁸ ikametgâhında münzevî bir hayata çekilmiştir.¹⁹ Babasının bu dönemde dünyayı boşlayarak münzevi bir hayata çekilmesi, İbn Şüheyd üzerinde olumsuz etki yapmıştır.²⁰ Görüldüğü üzere İbn Şüheyd, zengin ve kültürlü aristokrat ve bürokrat bir aileden gelmektedir.

¹³ Provençal, *Histoire*, I/195.

¹⁴ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 8; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/199.

¹⁵ el-Humeydî, *Cezve*, s. 133; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 190; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/240; İbn Sa'id, *el-Muğrib*, I/192.

¹⁶ Bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 280; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 374; İbn Beşkuval, *es-Sıla*, II/355; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/240; İbn Sa'id, *el-Muğrib*, I/199; Abbas, *Târihü'l-edeb*, I/271.

¹⁷ Halk arasında gut veya damla hastalığı denilen bir hastalıktır. Bk. "Nikris", *ML*, IX/357.

¹⁸ Burası, Mansûr'un sarayı "el-Medînetü'z-zehra"nın yakınında bir mahaldir. Bk. İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/240; Provençal, *Histoire*, I/190; III/373; Abbas, *Târihü'l-edeb*, I/272; Dickie, "İbn Suhayd", s. 247.

¹⁹ Ferruh, *Târihü'l-edebi'l-Arabî*, IV/319; Abbas, *Târihü'l-edeb*, I/272.

²⁰ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/194.

2. Çocukluğu

İbn Şüheyd, 382/992 yılında Kurtuba'da doğmuştur.²¹ Dünyaya geldiğinde hilafet makamında görünüşte II. Hişam oturuyorsa da, gerçekte ülkeyi Hâcib el-Mansûr yönetmekteydi.²² Emevî halifeleri ile siyasî işbirliği ve dostluk içinde bulunan Şüheyd ailesi, hem Hâcib Mansûr hem de ondan sonra aynı görevi üstlenecek olan oğulları ile aynı ilişkiyi kurmayı başarmışlardı. Âmirîler ile kurulan bu dostane ilişkiler Şüheyd ailesine ekonomik ve siyasî ayrıcalıklar sağlamıştır.²³ Bu ortam içerisinde büyüyen İbn Şüheyd, hayatının her döneminde Âmirîler tarafından himaye görmüştür.²⁴

İbn Şüheyd'in çocukluk yıllarında babasının inzivaya çekilmesi, onun iç dünyasını karartan en önemli olaylardan biridir. Zira babasının kendi nefsi için koymuş olduğu yasakları İbn Şüheyd için de geçerli kılması²⁵ hayatı çekilmez bir hale getirmiştir. O, Mu'temen'e yazdığı bir mektupta bu durumdan açıkça şikâyetçi olmuş, bunun üzerine Mu'temen onu huzuruna çağırarak bazı hediyeler vermiş ve onu "şurta" olarak tayin etmiştir.²⁶ Kanaatimizce İbn Şüheyd "şurtalık" görevini

²¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 7; el-Humeydî, *Cezve*, s. 136; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 193; İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, III/230; Yâkût, *Mu'cemü'l-udebâ*, III/221; ; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/118; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/157; Kehhâle, *Mu'cem*, I/302; Sezgin, *GAS*, II/697.

²² Bk. İbn Haldûn, *el-İber*, IV/147; Brockelmann, *İslam Milletleri*, s. 204; Monroe, "The Dîwân of Ibn Shuhaid", *BSOAS*, XXXV, s. 144.

²³ İbn Mansur, *A'lâmu'l-Mağrib*, s. 51; Chejne, *Historia*, s. 192.

²⁴ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 8-9; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/194-96.

²⁵ Abbas, *Târîhü'l-edeb*, I/273; İbn Mansur, *A'lâmu'l-Mağrib*, III/55; Dickie, "İbn Suhayd", s. 258.

²⁶ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 9; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/194-95.

fiilen üstlenmemiştir. O dönemin sosyal yapısına uygun olarak, aristokrat bir aileye sahip olan İbn Şüheyd'in bu unvanı bir şeref payesi²⁷ olarak taşıdığını düşünüyoruz.

3. Gençliği ve Tahsil Hayatı

İbn Şüheyd'in, herhangi bir hocadan ders aldığı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Sosyal ve kültürel çevresi Arap aristokratlarından²⁸ oluşan İbn Şüheyd, doğulu ve Endülüslü ünlü müellif ve şairlerin kitaplarını ve dîvânlarını okuyarak bunlardan büyük ölçüde istifade etmiştir. Ayrıca onun, dönemindeki kâtip ve ediplerle düşüp kalktığı, onların meclislerinde bulunduğu ve onlardan ders aldığı da muhakkaktır. Ancak İbn Şüheyd, birçok çağdaşının yaptığı gibi dini ilimlere meyletmemiştir.²⁹ O, edebî ilimlere ilgi duyduğunu gayet açık bir dille ifade etmektedir.³⁰

İbn Şüheyd, birçok vezir, kâtip, edebiyatçı ve şairin yetiştiği bir aileye mensuptu. Onun da bu yeteneğe sahip olması ve edebî yeteneğinin gelişmesine ailesinin katkısı doğaldır. Babası, İbn Şüheyd henüz on veya onbir yaşlarında bir çocukken 393/1002 yılında vefat ettiği³¹ için ilmî gelişimine katkısı fazla olmasa gerektir. Öte yandan *et-Tevâbi*'de şairlik yeteneğinin ailesinde birçok kişide olduğunu ifade

²⁷ Salih, *en-Nuzumu'l-İslamiyye*, s. 334.

²⁸ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 88; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/246; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, III/52; Abbas, *Târihi'l-edeb*, I/293; Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 367.

²⁹ Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 368.

³⁰ Bk. İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 88; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/246.

³¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 73; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/295; İbnü'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/240; Dickie, "İbn Suhayd", s. 252.

ederken, amcasının da şairliğine işaret etmektedir.³² Ayrıca sosyal ve kültürel çevresi aristokrat tabakadan oluşan İbn Şüheyd'in hükümetin idarî kadrolarına girip çıkması, devletin resmî ve özel yazışmalarını yürüten dîvânlarda bulunması³³ nedeniyle henüz küçük yaşlarda gerek yaş ve gerekse sanat bakımından kendisinden ileride olanlarla yarışmaya başlamıştır.³⁴ Bununla birlikte İbn Şüheyd, eserinde yer verdiği doğulu şair ve edebiyatçıların eserlerini büyük bir dikkatle tetkik etmiştir.³⁵

Babasının ölümünden sonra İbn Şüheyd'in hamiliğini başta Hâcib Muzaffer olmak üzere devletin üst düzey yöneticileri üstlenmiştir. Meşhur edip ve şair vezir Cezîrî bunlar arasındadır.³⁶ Cezîrî, Hâcib Muzaffer'e karşı komplo düzenleme suçundan hapsedildiği Mutbak hapishanesinde 394/1004 yılında öldürüldüğünde³⁷ İbn Şüheyd henüz oniki yaşındaydı. Cezîrî, hapishanede bulunduğu sırada bir şiirini İbn Şüheyd'e göndererek, ondan gülün ilk koparılanın mı yoksa son koparılanın mı daha çok ve daha güzel koku yaydığını sorar. Cezîrî'nin şiiri ile aynı vezin ve kafiye düzeni içerisindeki mısralarla cevap

³² İbn Sa'îd, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*, I/85.

³³ el-Fâhûrî, *el-Câmi'*, s. 904; Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 333.

³⁴ Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 369.

³⁵ Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 368.

³⁶ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 26; İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme*, s. 88; el-Humeydî, *Cezve*, s. 280-81; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 374-75; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/103; İbnu'l-Esîr, *Lubâb*, I/278; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, I/529-533, 586-88; Ferruh, *Târîhü'l-edeb*, IV/324-26; Abbas, *Târîhü'l-edeb*, I/181-82.

³⁷ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 26; İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme*, s. 88; Dickie, "İbn Suhayd", s. 252; Provençal, *Histoire*, II/279; Abbas, *Târîhü'l-edeb*, I/181-82.

vermesi, henüz onbir veya oniki yaşlarında bir çocuk olan İbn Şüheyd'in şiire ve şiir sanatına ne denli kabiliyetli olduğunu göstermektedir.³⁸

İbn Şüheyd, nahiv ilmi okuduğuna hiç değinmemekle beraber bu alanda yenilikçi bir tutum sergilemektedir. O, nahiv ilminin bir edebiyatçı için amaç değil ancak araç olabileceğini savunmuştur.³⁹ Ahmed Dayf, İbn Şüheyd'in ilmi kişiliğinin oluşmasında Yunan felsefesinin oldukça önemli bir yeri olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Onun, tıp ilmi tahsil ettiği de bazı kaynaklarda nakledilmektedir.⁴¹

Endülüs'ün içinde bulunduğu siyasî durum ve hayatının her döneminde şikâyetçi olduğu duyma zorluğu planlarını menfi yönde etkilemiştir. Bu rahatsızlığı İbn Şüheyd'i, hayatı boyunca olmayı arzuladığı kâtiplik makamından alıkoymuştur.⁴²

İbn Şüheyd, onyediy yaşına geldiğinde çok yakın ilgisini gördüğü Hâcib el-Muzaffer 399/1008 yılında ölmüştür.⁴³ Muzaffer'in ölümüyle "fitne dönemi" (399-422/1009-1031)⁴⁴ başlamıştır.

³⁸ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 26; *Dîvân*, s. 121; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/192, 218-19.

³⁹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 117; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/268-69.

⁴⁰ Ahmed Dayf, *Belagatü'l-Arab*, s. 48.

⁴¹ el-Humeydî, *Cezve*, s. 136; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 193; Yâkût, *Mu'cemü'l-udebâ*, III/223.

⁴² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 9, 21; *Dîvân*, s. 121; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/243; Mubarek, *en-Nesr*, II/369; Brockelmann, *İslam Milletleri*, s. 207.

⁴³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 9; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 374; İbn Haldûn, *el-İber*, IV/149.

⁴⁴ Bk. Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 342.

4. Fitne Dönemindeki Durumu

Fitne döneminin ilk yıllarında İbn Şüheyd'in neler yaptığı konusunda elimizde yeterli bilgi yoktur. Kendisi aslen Emevîler'e dayansa bile, Âmirîler'e olan yakınlığı çok daha fazla olduğu için onların tabî tutuldukları bu kötü şartlara ve yeni halifenin başlatmış olduğu tahribata üzülenlerin başında İbn Şüheyd gelmektedir. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, fitne dönemindeki bu tahribatı ve özellikle Kurtuba'nın içinde bulunduğu durumu dile getiren uzun bir kasîdeyi⁴⁵ İbn Şüheyd'e nispet etmektedir.⁴⁶

Mehdî, 400/1009 yılında tahttan indirilerek Süleyman b. Hakem "Musta'in" unvanı ile halife ilan edildi. Mehdî, bu duruma rıza göstermeyip mücadeleye girişti ise de başarılı olamadı ve öldürüldü.⁴⁷ Kurtubalılar, bu seferde Süleyman'ı azledip yerine hapiste olan II. Hişâm'ı 401/1010 yılında tekrar halife ilan ettilerse de⁴⁸, Berberîler'in desteğini sağlayan Süleyman 404/1013 yılında tekrar tahta oturdu.⁴⁹

İbn Şüheyd, el-Musta'in'in ilk tahta çıkışına kadar hilafet merkezine karşı sürdürmüş olduğu protestosuna son vermiş olacak ki, el-Musta'in'in tahta çıkmasından sonra İbn Şüheyd'in saraya gidip gelmeye başladığını görüyoruz.⁵⁰ Ülkenin içinde bulunduğu kötü

⁴⁵ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 64.

⁴⁶ Bk. İbnu'l-Hatîb, *A'mâlu'l-a'lâm*, s. 105-106.

⁴⁷ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 14; İbn Haldûn, *el-İber*, IV/150; Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 345.

⁴⁸ İbn Haldûn, *el-İber*, IV/150; Hitti, *İslâm Tarihi*, III/846.

⁴⁹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 11; Brockelmann, *İslam Milletleri*, s. 205; Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 345.

⁵⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 16.

şartlara rağmen, halifenin sarayında edebî meclisler kurulmaya devam ediyordu. Bu meclislerden birinde İbn Şüheyd, aleyhinde söylenen bazı sözler karşısında el-Musta'in'in önünde kendisini şiirle savunmuştur.⁵¹

İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*'i fitne döneminin ilk yıllarında, Musta'in'in tahta ilk kez çıktığı yıl (400-401/1010-1011) ya da hemen onu takip eden ilk aylarda yazmıştır.⁵²

II. Hişâm'ın ikinci kez hilafete geldiği, cinayetlerin ve tahriplerin Kurtuba'yı kasıp kavurduğu dönemde İbn Şüheyd'in neler yaptığını bilemiyoruz.⁵³ Musta'in'in, nüfuzunun büyük bir kısmını Berberîler'e bırakması⁵⁴ Kurtuba halkının nefretini kazanmasına neden oldu. Berberîler'in giderek baskılarını artırması üzerine Kurtubalılar, Sebte valisi Ali b. Hammûd'u yardıma çağırdılar. Ali b. Hammûd, 407/1016 yılında Kurtuba'ya giderek el-Musta'in'i öldürdü ve kendisini halife ilan ederek "Nâsır" unvanını aldı.⁵⁵

Ali b. Hammûd, çok geçmeden tahttan indirdiği el-Musta'in'in akibetine uğradı ve 408/1018 yılında katledildi.⁵⁶ Ali'den sonra hilafete gelen IV. Abdurrahman birkaç hafta sonra öldürülünce⁵⁷, Ali b.

⁵¹ Bk. İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 17, 123; *Dîvân*, s. 68; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/273; İbn Mansur, *A'lâmu'l-Mağrib*, III/55.

⁵² Mubarek, *en-Nesr*, I/319.

⁵³ Sâlim, *Kurtuba*, s. 75; Vernet, *Literature Arabe*, s. 114.

⁵⁴ İbn Haldûn, *el-İber*, IV/151, 345.

⁵⁵ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 11; İbn Haldûn, *el-İber*, IV/152; Hitti, *İslâm Tarihi*, III/848.

⁵⁶ İbn Haldûn, *el-İber*, IV/153; Hitti, *İslâm Tarihi*, III/846.

⁵⁷ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 11; Hitti, *İslâm Tarihi*, III/846.

Hammûd'un kardeşi Kâsım b. Hammûd (408-412/1018-1022) halife ilan edildi.⁵⁸ Berberîler, Kâsım'ın kendilerine karşı olan tutumundan dolayı Ali b. Hammûd'un oğlu Yahyâ b. Ali ile işbirliği yaptılar.⁵⁹ Kâsım'ı tahttan indirip yerine yeğeni Yahyâ b. Ali'yi (412-413/1021-1022) hilafete getirdiler. Hammûdîler'in şehri yönetmesinden memnun kalmayan Kurtubalılar, Yahyâ'yı şehirden kovarak, Emevî soyundan V. Abdurrahman'ı 413/1023'te el-Mustahzir unvanı ile halife ilan ettiler.⁶⁰

Hammûdîler döneminde İbn Şüheyd Kurtuba'da kalmayı tercih etmiştir.⁶¹ Ancak Hammûdîler döneminde birçok acı olayla karşılaşmıştır.⁶² İbn Şüheyd, Hammûdîler döneminde hapsedildiğine işaret ediyorsa da⁶³, neden ve kim zamanında hapsedildiği hususunda herhangi bir bilgi vermemiştir.

İbn Şüheyd, Hammûdîler döneminde de Âmirî hânedanına mensup kişilerle yakın ilişkiler içinde olmuştur. Zira o, şiirlerinde Muzaffer'i⁶⁴ ve Muzaffer'in amcasının oğlu Mu'temen'i⁶⁵ övmektedir. *et-Tevâbi*'in büyük kısmını Mu'temen'e yazdığı mektuplar

⁵⁸ İbn Haldûn, *el-İber*, IV/153.

⁵⁹ Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 364.

⁶⁰ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/48; İbn Haldûn, *el-İber*, IV/153.

⁶¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 14; İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme*, s. 155; Sâlim, *Kurtuba*, s. 175; Vernet, *Literature Arabe*, s. 114.

⁶² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 110-111; *Dîvân*, s. 41-44; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/263; İbn Hâkân, *Matmah*, s. 20; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, III/360-62.

⁶³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 17.

⁶⁴ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 45; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/303.

⁶⁵ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 140; *Dîvân*, s. 79; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/210.

oluşturmaktadır. İbn Şüheyd'in Âmirîler ile olan ilişkisinin, onlardan gördüğü yakın ilginin⁶⁶, içinde bulunduğu mali durumun⁶⁷, Kurtuba'ya olan sevgisinin⁶⁸ ve nesirdeki yeteneğinin açıkça görüldüğü bu mektuplarda, ayrıca Mu'temen'i övdüğü şiirler⁶⁹ de bulunmaktadır.⁷⁰

İbn Şüheyd'in Hammûdîler döneminde, gerek Emevî hanedanına ve gerekse Hammûdîler'e mensup şahıs veya şahıslara bağlılığını dile getirmek maksadıyla şiirler yazmıştır. Bunlardan biri de başkadı İbn Zekvân'ın⁷¹ 413/1022'de ölümü üzerine söylediği mersiye'dir.⁷²

5. Vezirliğe Getirilmesi

414/1023 yılında Kurtuba halkı, Yahyâ b. Ali'yi azledip Emevî hanedanına mensup V. Abdurrahman b. Hişâm'ı "el-Mustahzir" unvanı ile halife ilan ettiler.⁷³ el-Mustahzir, aralarında İbn Şüheyd'in de

⁶⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/194-97; Ferruh, *Târihü'l-edeb*, IV/454.

⁶⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/197-98; Ferruh, *Târihü'l-edeb*, IV/454.

⁶⁸ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/207-208; Sâlim, *Kurtuba*, s. 175.

⁶⁹ Bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/199-203, 205-207, 209-10.

⁷⁰ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 156; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/203.

⁷¹ Endülüs başkadısı ve ilim adamı Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Herseme b. Zekvân hakkında bk. İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 23; el-Humeydî, *Cezve*, s. 129; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 186; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/263; İbnu'l-Hatîb, *A'mâlu'l-a'lâm*, s. 44, 49; Ferruh, *Târihü'l-edeb*, IV/367, 589.

⁷² İbn Hâkân, *Matmah*, s. 19; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, I/359.

⁷³ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/48; İbn Haldûn, *el-İber*, IV/153; el-Merrâkuşî, *el-Mu'cib*, s. 55; İbnu'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-küttâb*, s. 205.

bulunduğu Emevî asıllıları vezirliklere getirdi.⁷⁴ İbn Hayyân İbn Şüheyd hakkında, “Bu vezirlerden Kurtuba’da ikamet eden Ebû Âmir İbn Şüheyd kibarlığı, zerâfeti, becerikliliği, herhangi bir şeyle meşgul olmaması, başıboşluğu, sözleri ile icraatı arasında çelişkili oluşu ve daha da kötüsü nefsinin istekleri uğruna ırzını ve şerefini alçaltması, Allah’a karşı isyankâr tutumu ile insanları hayrete düşürüyordu”⁷⁵ demektedir.

V. Abdurrahman’ın iktidarı kırkyedi gün⁷⁶ gibi çok kısa bir süre sürmüştür. Ancak İbn Şüheyd’ kâtip olamamış⁷⁷, nihayet kısa süre de olsa vezir unvanını elde etmiştir. Bu süre içerisinde kendisi gibi vezirliğe getirilen Ebû Muğîra İbn Hazm (ö. 438/1046)⁷⁸ ve Ebû Hafs Ahmed b. Burd el-Ekber (ö. 418/1027)⁷⁹ ile yakın arkadaşlık kurma imkânını elde etmiştir.

⁷⁴ İbnu’l-Abbâr, *el-Hulle*, II/13; İbn Sa’îd, *el-Muğrib*, I/85; el-Merrâkuşî, *el-Mu’cib*, s. 55; Ahmed Emin, *Zuhru’l-İslâm*, III/144; Abbas, *Târîhü’l-edeb*, I/278; Dozy, *Spanish Islam*, s. 274, 581; Peres, *La Poesie*, s. 57; Heykel, *el-Edebü’l-Endelüsî*, s. 370

⁷⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/50.

⁷⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/55; İbnu’l-Abbâr, *el-Hulle*, II/12; Heykel, *el-Edebü’l-Endelüsî*, s. 370.

⁷⁷ İbn Mansur, *A’lâmu’l-Mağrib*, s. 53; Mubarek, *en-Nesr*, I/369.

⁷⁸ Edip ve şair Ebû Muğîra Abdulvahhâb b. Ahmed b. Abdirrahman b. Sa’îd b. Hazm hakkında bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 291-92; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 393-94; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/132; İbn Hâkân, *Matmah*, s. 31-34; el-Makkarî, *Nefhü’t-tîb*, I/616-18, 620-21; II/79-81; III/353-54; Mubarek, *en-Nesr*, II/265-77; ez-Zirikli, *el-A’lâm*, I/330; Ferruh, *Târîhü’l-edeb*, IV/487-90.

⁷⁹ Edip ve şair Ebû Hafs Ahmed b. Burd el-Ekber hakkında bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 119; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 172; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/103-123; İbn Hâkân,

Çok geçmeden Kurtuba halkı yeni halifenin icraatlarını beğenmeyerek azledip yerine yine Emevî hanedanından III. Muhammed'i 414/1024 yılında "Müstekfî" unvanı ile hilafete getirmiştir.⁸⁰ Böylece İbn Şüheyd'in vezirliği de sona ermiş oldu.

6. Hammûdîlerle İlişkisi ve Mâleka'ya Seyahati

III. Muhammed hilafete geçince eski halife el-Mustahzir'i öldürtüp⁸¹, vezir Ebû Muğîra İbn Hazm'ı da hapsetmesi üzerine, sıranın kendisine geleceğini hisseden İbn Şüheyd, Kurtuba'yı terk ederek Mâleka'da hüküm süren Yahyâ b. Hammûd'a sığınmıştır.⁸² Yahyâ, kendisine büyük bir ilgi ve yakınlık göstermiş ve Mâleka'ya gelmesi için ikna etmiştir.⁸³

İbn Şüheyd'in Mâleka'da ne kadar kaldığı ve oradan ne zaman ayrıldığı konusunda elimizde kesin bir bilgi yoktur. Muhtemelen Mâleka'dan III. Muhammed'in tahtı bırakıp kaçtığı 416/1025 yılından sonra⁸⁴ ayrılmıştır. Buna göre orada 414-416/1023-1025 tarihleri arasında kalmıştır.

Matmah, s. 24-25; İbn Sa'îd, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*, III/44; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, I/424-26; Mubarek, *en-Nesr*, II/256-64; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/99.

⁸⁰ İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, II/12.

⁸¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/55; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, II/12.

⁸² İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 138; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/321; Pellat, "İbn Hazm", s. 91.

⁸³ Dickie, "İbn Suhayd", s. 278.

⁸⁴ Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 347; Hitti, *İslâm Tarihi*, III/847.

Yahyâ b. Hammûd, Kurtuba'yı kendi yönetimine bağladıktan sonra, şehrin idaresini ise Berberî asıllı komutanı Ebû Ca'fer b. Mûsâ'ya⁸⁵ bırakarak Mâleka'ya geri dönmüştür. Bu dönemde İbn Şüheyd'in edebî dünyasında Ebû Ca'fer'in yer aldığını görüyoruz.⁸⁶ Ancak Ebû Ca'fer, 418/1027 yılında Mucâhid el-Âmirî (ö. 436/1047)'nin⁸⁷ de yardımıyla şehirden kovulmuştur. İbn Şüheyd'in çocukluktan beri Mucâhid ile arkadaş olduklarını⁸⁸, ancak Mucâhid'in gittikçe güçlenerek emirliğe⁸⁹ kadar yükselmesinden kaynaklanan kibrin⁹⁰ ikisi arasında duvar örmüştür.⁹¹ Mucâhid'in kendisine karşı bu tutumuna üzülen İbn Şüheyd, bir an için ondan yüz çevirmeye karar verdiyse de o günün şartları onu Mucâhid'e yanaşmaya zorlamıştır.⁹² Zira o günlerde başında kendi tabiri ile "İbnü'l-Faradî"⁹³ belâsı" vardı.

⁸⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Mûsâ hakkında bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/307; İbn Haldûn, *el-İber*, IV/154.

⁸⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/306; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, III/610-11.

⁸⁷ Ebu'l-Ceyş Mucâhid b. Abdillâh el-Âmirî hakkında bk. İbn Hazm, *Tavku'l-Hamâme*, s. 118; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, II/117; İbn Haldun, *el-İber*, IV/164-65; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII/177; Ferruh, *Târihü'l-edeb*, IV/386-87.

⁸⁸ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/227.

⁸⁹ İbn Haldun, *el-İber*, IV/164.

⁹⁰ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/227.

⁹¹ Bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/228.

⁹² İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/223.

⁹³ Hâlid b. Yezîd Abdullâh b. el-Faradî hakkında bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/216, 217, 222.

Kendisini onun şerrinden korumak için Mucâhid'e yakın olmak zorunda kalmıştır.⁹⁴

7. Hişâm'a Danışmanlık Yapması

Yahyâ b. Ali'nin Kurtuba'da kendine vekil olarak bıraktığı Ebû Ca'fer'i 418/1027 yılında şehirden kovan⁹⁵ halk, IV. Abdurrahman'ın kardeşi III. Hişâm'ı aynı yıl (418/1027) Mu'tezz (veya Mu'temid) unvanı ile halife ilan ettiler.⁹⁶ Ancak Kurtuba'da düzen o kadar bozulmuştu ki, III. Hişâm 420/1029 yılına kadar hâkim olup yönetimi eline alamadı.⁹⁷ Fakat III. Hişâm'ın devlet idaresindeki başarısızlığı Kurtuba halkının sabrını taşırırmıştı. Bu dönemde III. Hişâm tarafından müsteşarlığa getirilen⁹⁸ İbn Şüheyd, oldukça uzun, çirkin anlamlı lafızlarla dolu, kâtiplerin alışılmış tarzlarının dışında bir üslupla kaleme aldığı bir fermanı 421/1030 yılında bir meydanda halka okumuş ve bu ferman halkta büyük bir tepki oluşturmuştur.⁹⁹ Ayrıca halkın nefretine sebep olan bir kasîdeyi halifeye yıldönümü töreninde¹⁰⁰ okumuştur. İbn

⁹⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/220.

⁹⁵ Heykel, *el-Edebü 'l-Endelüsî*, s. 37.

⁹⁶ İbn Haldun, *el-İber*, IV/152; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/28, 304; Dozy, *Spanish Islam*, s. 585; Abbas, *Târîhu 'l-edeb*, I/278.

⁹⁷ Provençal, *Histoire*, II/338-39.

⁹⁸ Dozy, *Spanish Islam*, s. 587; Peres, *La Poesie*, s. 108; Dickie, "İbn Suhayd", s. 280.

⁹⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, III/520.

¹⁰⁰ Bu törenler hakkında bilgi için bk. Peres, *La Poesie*, s. 304-305.

Şüheyd, bu kasîdesi ile de halkın özellikle fukahanın nefretini kazanmış ve hainlikle suçlanmıştır.¹⁰¹

III. Hişâm da Kurtuba'yı beklenen istikrara kavuşturamayınca halk, 422/1031 yılında III. Hişâm'ı şehri terk etmeye mecbur ettiler. Akabinde halifelîği kaldırarak¹⁰² şehrin idaresini Ebu'l-Hazm Cevher (ö. 435/1043)¹⁰³ başkanlığındaki bir konseye bıraktılar.¹⁰⁴ İbn Şüheyd'in Ebu'l-Hazm Cevher ile iyi bir ilişki içinde olduğunu düşünüyoruz. Zira Cevher ve Şüheyd ailelerinin III. Abdurrahman döneminden beri iyi ilişkiler içinde oldukları¹⁰⁵ bilinmektedir.

8. Son Günleri ve Ölümü

İbn Şüheyd, 425/1034 yılı başlarında henüz kırkûç yaşlarında iken felç olmuştur. Arkadaşlarının sık sık kendisini ziyaret ettiği bu dönemde onlara şiirler söyleyerek geçmiş günlerini yâd etmiştir. Hastalığının ağırlaştığı bir dönemde Ebû Muhammed İbn Hazm'a yazdığı ve Endülüs şiirinin şaheserlerinden kabul edilen¹⁰⁶ bir şiirinde, geçmiş

¹⁰¹ Dozy, *Spanish Islam*, s. 587; Dickie, "İbn Suhayd", s. 282.

¹⁰² İbn Haldun, *el-İber*, IV/152; Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 348; Hitti, *İslâm Tarihi*, III/848; Dickie, "İbn Suhayd", s. 283; Dozy, *Spanish Islam*, s. 589.

¹⁰³ Ebu'l-Hazm Cevher b. Muhammed b. Cevher b. Ubeydullah hakkında bk. İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, II/30-34; el-Humeydî, *Cezve*, s. 260; el-Makkarî, *Nefhü't-tîb*, I/302-304.

¹⁰⁴ İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, II/33; İbn Haldun, *el-İber*, IV/155; Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 348.

¹⁰⁵ İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/238.

¹⁰⁶ Dickie, "İbn Suhayd", s. 292.

hayatı bir anda gözlerinin önünden akmakta ve çıktığı yoldan geri dönüşün olmadığını hissetmektedir:

“Ben ölüm zamanım geldiğinde sanki dünyada bir kıvılcımın parlama süresi kadar yaşadığımı hissettim.”

“Allah’ın selamı üzerine olsun. Ben ayrılıyorum. Ayrılan sevgiliden geriye kalanlar sana yeter.”¹⁰⁷

İbn Şüheyd, 29 Cumâda’l-ûlâ 426 (12 Nisan 1035) yılında 43 yaşında iken vefat etmiş,¹⁰⁸ cenazesi kalabalık bir topluluk tarafından defnedilmiştir.¹⁰⁹

İbn Şüheyd, cenaze namazının sade bir törenle Ebû Amr el-Hassâr¹¹⁰ isminde mütedeyyin bir arkadaşı tarafından kıldırılmasını vasiyet etmesine rağmen bu isteği dikkate alınmamıştır.¹¹¹ Görkemli bir cenaze töreninden sonra bu görevi, Ebû Hazm Cevher b. Muhammed b. Cevher yerine getirmiş ve İbn Şüheyd Ümmü Seleme mezarlığına defnedilmiştir.¹¹² İbn Şüheyd’in ölümü üzerine, birçok ve şair ve edebiyatçı üzüntülerini dile getiren şiirler ve makaleler yazmışlardır.¹¹³

¹⁰⁷ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 116; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/329.

¹⁰⁸ el-Humeydî, *Cezve*, s. 135; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 193; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/33; Yâkût, *Mu’cem*, III/221; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/118; Kehlâl, *Mu’cem*, I/302.

¹⁰⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/335; İbnü’l-Îmâd, *Şezerât*, III/230; İbn Sa’îd, *el-Muğrib*, I/85.

¹¹⁰ Ebû Amr el-Hassâr hakkında bk. ed-Dabbî, *Buğye*, s. 193.

¹¹¹ ed-Dabbî, *Buğye*, s. 193; Abbas, *Târîhu’l-edeb*, I/289; Dickie, “İbn Suhayd”, s. 295.

¹¹² el-Humeydî, *Cezve*, s. 135; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 193.

¹¹³ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/445-57.

İbn Şüheyd, arkadaşı Ebu'l-Velîd ez-Zecâlî'nin kabrinin yanına defnedilmeyi¹¹⁴ ve mezar taşına yazılmasını istediği bir metin ve şiir¹¹⁵ vasiyet etmiştir.

9. Şahsiyeti

İbn Şüheyd'in son günlerinde tam bir teslimiyet içinde Allah'a yöneldiğini ve sürekli mağfiret dilediğini görüyoruz. Çağdaşları onun hakkında iyi şeylerden ziyade, tasvip edilmeyen alışkanlık ve davranışlarını nakletmişlerdir. Zaten kendisinin de itiraf ettiği gibi¹¹⁶, hiç de beğenilir bir yaşam tarzı sürmemiştir.

İbn Şüheyd'in eleştirilen ve tasvip edilmeyen davranışlarının başında içkiye olan düşkünlüğü gelmektedir.¹¹⁷ Müslümanlarca hiç hoş karşılanmayan davranışlarından biri de onun Hristiyanlarla yakın ve samimi bir ilişki içinde olmasıydı.¹¹⁸ İbn Şüheyd'in tasvip edilmeyen başka bir özelliği ise, nefsinin esiri oluşu ve bu meyanda şerefini bile ayaklar altına almaktan imtina etmemesidir.¹¹⁹ İbn Şüheyd, kadınlara olan düşkünlüğü ve mucûn türü şiir yazdığından dolayı da çok eleştirilmiştir. Özellikle dine aykırı¹²⁰ olan bu davranışları yüzünden

¹¹⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/333.

¹¹⁵ İbn Şüheyd, *et-Tevâb* 'i, s. 20; *Dîvân*, s. 46-47; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/333-34.

¹¹⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/333.

¹¹⁷ İbn Sa'id, *el-Muğrib*, I/123.

¹¹⁸ İbn Hâkân, *Matmah*, s. 18; Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 42; Mubarek, *en-Nesr*, II/369.

¹¹⁹ İbn Şüheyd, *et-Tevâb* 'i, s. 21; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/193.

¹²⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâb* 'i, s. 21; İbn Mansûr, *A'lâmu'l-Mağrib*, III/55.

Hammûdîler döneminde hapsedilmiştir.¹²¹ İbn Şüheyd'in kadınlara düşkün olması yanında, çeşitli vesilelerle tanıdığı veya yakın olduğu kadınları şiirlerine malzeme yapması ve onları ifşa etmesi izzeti nefis sahibi kadınları ondan uzak durmaya itmiştir.¹²²

İbn Şüheyd'in, kasîdelerinin şekil, üslup ve muhteva bakımından eski şairlerin seviyesinde ve onlarla rekabet edecek düzeyde olduğuyla iftihar etmesi¹²³ onun kibir ve gururunun başka bir boyutudur. Aşırı kibri ve gururu yanında, çocukluğundan beri muhafaza ettiği aşırı cömertliği de onun şahsiyetinin olumlu yönlerinden biridir. Bu özelliğinden dolayı bazen müsrif olmakla eleştirilmiş¹²⁴, bazen de bu cömertliğin dünya malına değer vermemesinden kaynaklandığı ifade edilmiştir.¹²⁵

İbn Şüheyd, içinde bulunduğu maddi sıkıntılardan kurtulmak için zaman zaman devlet büyüklerinin yardımını talep etmiştir.¹²⁶ İbn Şüheyd, Âmirîler yönetimden uzaklaştıkları zaman ve aşırı bir tutku ile bağlı olduğu Kurtuba'dan ayrılmak zorunda kaldığı zaman duyduğu üzüntü ve endişeyi Emevîler'in yıkılışında duymamıştır. Mu'temen'e

¹²¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâb'i*, s. 17-21; İbnu'l-Abbâr, *I'tâbu'l-küttâb*, s. 203; Peres, *La Poesie*, s. 108.

¹²² İbn Şüheyd, *et-Tevâb'i*, s. 22; el-Makkarî, *Neşhu't-tîb*, I/622; İbn Mansûr, *A'lâmu'l-Mağrib*, III/55; Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslâm*, III/144.

¹²³ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 150-58; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/197-203.

¹²⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/193.

¹²⁵ Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, III/230.

¹²⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/197; Ferruh, *Târihü'l-edeb*, IV/454.

yazdığı mektupta Mu'temen'e karşı olan duygularını, içinde bulunduğu durumu ve Kurtuba'ya olan sevgisini içeren bir şiir yazmıştır.¹²⁷

İbn Şüheyd'in aristokrat bir yazar olarak pek çok dostu olduğu gibi, bazı düşmanlarının da olması muhakkaktır. O, birkaçı dışında zamanın emirleri ve bürokratları tarafından sevilen bir insan olmakla birlikte, ilim ve edebiyat ehli kişilerin çoğunluğu tarafından sevilmezdi.¹²⁸ Bunun en önemli sebebi, onun aşırı hür düşünceli olması, avare bir yaşam tarzını benimsemesi, gayrı ciddi davranışları, yarı alaycı, keskin ve cüretkâr bir dille sahip olmasıdır. Bu kişiliğine karşılık o, dostluk ve iyilik gördüğü kişilere karşı her zaman içten ve samimi duygular beslemiştir. Âmirîler ile olan ilişkilerinde de görüldüğü üzere, kötü günlerinde dahi onların yanında olmuş ve iyiliklerini yâd etmiştir.¹²⁹

İbn Şüheyd'in düşmanları konusunda *et-Tevâbi*'de el-Câhiz ve Abdulhamid'in tâbi'aları ile İbn Şüheyd arasında şu konuşma geçmektedir:

“Bize ulaştığına göre sen, akranların arasında ödüllendirilmiyorsun ve sana sataşmaktan, çatmaktan da bıkmıyorlar. Onların sana en acımasız davrananı kimdir?” dediler. Ben: “Evleri bana yakın iki komşum. Bir de başına felaketler gelmiş üçüncü biri var. Yaşı hayli ilerlemiş ve yaşlılığı kendisini Sarakosta'da bastona düşürmüştü.” dedim.

¹²⁷ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 15; *Dîvân*, s. 177; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/207-208.

¹²⁸ Mubarek, *en-Nesr*, II/58-59; Heykel, *el-Edebu'l-Endelüsî*, s. 371.

¹²⁹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 24; Abbas, *Târîhu'l-edeb*, I/280.

Onlar: “Her halde, Ebû Muhammed’e, Ebu’l-Kâsım’a ve Ebû Bekr’e işaret ediyorsun?” dediler.”¹³⁰

İbn Şüheyd’in, Ebû Bekr lakabı ile kastettiği kişinin Ebû Bekr İbn Hazm olduğu, Ebû Muhammed lakabı ile ise Ebû Bekr’in kardeşi ünlü fıkıhçı, şâir, filozof ve edebiyatçı Ebû Muhammed Ali İbn Hazm’ı kastettiği anlaşılmaktadır.¹³¹ İbn Hazm, Kurtuba’dan ayrı kaldığı zaman içerisinde sürekli olarak İbn Şüheyd ile yazışmıştır.¹³² V. Abdurrahman’ın dîvânında birlikte yer alan İbn Şüheyd ile İbn Hazm arasında yakın dostluğun mevcut olduğu da muhakkaktır.¹³³ İbn Şüheyd, hayatının son günlerinde İbn Hazm’a gönderdiği şiirinde¹³⁴ öldükten sonra kendisini unutmamasını istemesi ne denli samimi olduklarını göstermektedir. Ancak daha sonra İbn Hazm muhtemelen kavga etmişlerdir.¹³⁵

İbn Şüheyd’in samimi arkadaşlarından bir diğeri ise, Ebû Muğîra Abduvahhâb İbn Hazm (ö. 420/1029)’dır.¹³⁶ Aralarında çocukluk

¹³⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 122-123; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/272-73.

¹³¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 87; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/245.

¹³² İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/116; ez-Zirikli, *el-A’lâm*, I/157; Pellat, “İbn Hazm”, s. 55; Peres, *La Poesie*, s. 90.

¹³³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 25; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/50, 329; Pellat, “İbn Hazm”, s. 57-58; Ahmed Emin, *Zuhru’l-İslâm*, III/144; Heykel, *el-Edebu’l-Endelüsî*, s. 371.

¹³⁴ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 110-11; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/329; Abbas, *Târîhu’l-edeb*, I/283.

¹³⁵ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 29.

¹³⁶ Kâtip ve şair Abdulvahhâb b. Ahmed b. Abdurrahmân b. Sa’îd b. Hazm b. el-Muğîra hakkında bk. İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 87; el-Humeydî, *Cezve*, s. 291-92; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 393-94; İbn Beşküval, *es-Sıla*, II/380-81; İbn Bessâm, *ez-*

yıllarına dayanan bir yakınlık vardı.¹³⁷ Daha sonraki dönemlerde de beraberlikleri devam eden bu iki arkadaş, V. Abdurrahman tarafından oluşturulan dîvânda beraber görev yaptılar.¹³⁸

İbn Şüheyd'in söz ettiği üçüncü isim Ebu'l-Kâsım, İbnu'l-İflîlî olarak tanınan İbrahim b. Muhammed b. Zekeriyâ el-Kurtubî (ö. 441/1049)'dir.¹³⁹ Ebu'l-Kâsım yaşça İbn Şüheyd'den daha büyüktü.¹⁴⁰ İbn Şüheyd, ona karşı kızgınlığını şöyle dile getirmektedir:

“Bu grupta Ebu'l-Kâsım'dan başka herhangi bir kimse de gariplik yoktur... O, bu grup içinde en kinci olan insandır... O, yeryüzünün eşi benzeri olmayan en cimri kişisidir. Biz ona karşı saygıda kusur etmeyiz. Ancak gençlerimizden bazılarının onun hakkında, ‘Onun yürüyüşü bir edebiyatçı yürüyüşü, yüzü de bir edebiyatçı yüzü değildir. Oturuşu bir âlime, burnu da bir yazara yakışmadığı gibi, nağmeleri de bir şairin nağmeleri gibi değildir’ demeleri onu tedirgin etmiştir.”¹⁴¹

el-Musta'in'in ilk kez tahta çıkacağı dönemlerde İbn Şüheyd, onu İbnu'l-Faradî konusunda uyarmak amacıyla bir şiir yazmıştı. Ancak

Zehîre, I/132-166; İbn Hâkân, *Matmah*, s. 22-24; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I/620-21; Pellat, “İbn Hazm”, s. 57.

¹³⁷ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*’, s. 25; İbn Hâkân, *Matmah*, s. 22; Abbas, *Târihu'l-edeb*, I/283.

¹³⁸ Pellat, “İbn Hazm”, s. 57.

¹³⁹ Endülüslü dil ve nahiv bilgini Ebu'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Zekeriyâ el-Kurtubî hakkında bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 151-52; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 213; İbn Sa'îd, *el-Muğrib*, I/72-73; İbn Beşküval, *es-Sıla*, I/93-94; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/241-42; III/230; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/12; Abbas, *Târihu'l-edeb*, I/282.

¹⁴⁰ İbn Beşküval, *es-Sıla*, I/93.

¹⁴¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/241-42.

siyasî gelişmeler el-Musta'în'in tahta çıkışını geciktirince bu şiiri kendisine göndermekten vazgeçmiştir.¹⁴² Fakat bunları anlattığı bir arkadaşının, sırlarını saklamayıp İbnu'l-Faradî'ye yetiştirmesi, onun İbn Şüheyd'e olan kininin daha da artmasına neden olmuştur.¹⁴³ Daha sonra İbn Şüheyd, Mucâhid'i de İbnu'l-Faradî konusunda uyarmıştır.¹⁴⁴

Hammûdîler ile yakın ilişki içinde olan İbnu'l-Hannât'ın da İbn Şüheyd ile arasının açık olduğu görülmektedir. Âmâ olmasına rağmen III. Hişâm tarafından kâtipliğe getirilen İbnu'l-Hannât ile İbn Şüheyd arasındaki münakaşa ve münazaralar oldukça sert ve ağır bir dille yapılmaktaydı.¹⁴⁵ İbnu'l-Hannât'a, III. Hişâm'ın nasıl biri olduğu sorulduğunda, “Beni kâtipliğe seçmesi, İbn Şüheyd'i de kendisine arkadaş edinmesi onun nasıl biri olduğunu anlatmaya yeter. Zira ben âmâyım. İbn Şüheyd de sağırdır”¹⁴⁶ demiştir. Ancak İbnu'l-Hannât, İbn Şüheyd'in ölüm haberini duyduğunda ağlamış ve onun için ağıt yakmıştır.¹⁴⁷

Kuşkusuz İbn Şüheyd'i sevmeyen, iyi ilişkileri olan ve kendisini seven kişiler sadece burada zikrettiğimiz kişilerle sınırlı değildir. İbn Şüheyd'in dostları arasında, Kâdî İbn Zekvân, kâtip Ebû Hafs b. Burd

¹⁴² İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 119.

¹⁴³ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/222-23.

¹⁴⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/224-25.

¹⁴⁵ el-Humeydî, *Cezve*, s. 57; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/437-38; İbn Sa'îd, *el-Muğrib*, I/123.

¹⁴⁶ Abbas, *Târîhu'l-edeb*, I/280-81.

¹⁴⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, III/263.

(ö. 450/1058)¹⁴⁸, Ebu'l-Asba' el-Kureşî, Ebu'l-Velîd ez-Zecâlî¹⁴⁹, Ebû Ca'fer İbnu'l-Lumâî (ö. 465/1073)¹⁵⁰ ve Hasan b. Mâlik b. Ebû Abde (ö. 420/1029)'yi sayabiliriz.¹⁵¹

B. ESERLERİ

1. *Risâletü't-tevâbi' ve'z-zevâbi'*

İbn Şüheyd'in bu eserinden günümüze sadece İbn Bessâm'ın naklettiği bölümler ulaşmıştır.¹⁵² İbn Bessâm'ın, bu risalenin ne kadarını naklettiğini bilmiyoruz. *Risâletü't-tevâbi' ve'z-zevâbi'* i neşreden Butrus el-Bustânî, risaleyi bir giriş ve dört bölüme ayırmıştır:

Giriş: Burada İbn Şüheyd, arkadaşı Ebû Bekr İbn Hazm'a gönderdiği mektupta nasıl öğrenim gördüğünü, çok az bir göz gezdirmeye ile anlayış damarlarının nasıl kabardığını anlatmaktadır.¹⁵³ Daha sonra, çok sevdiği bir arkadaşının ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü, ona ağıt

¹⁴⁸ Dönemin divân kâtiplerinden olan Ebû Hafs b. Burd el-Asgar hakkında bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 107-108; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 153; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, V/41-42; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/486-535; İbn Sa'id, *el-Muğrib*, I/86-91; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, III/545-46; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/206.

¹⁴⁹ Ebu'l-Velîd ez-Zecâlî hakkında bk. İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 20; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/333; Mubarek, *en-Nesr*, II/376.

¹⁵⁰ Ebû Ca'fer Ahmed b. Eyyûb el-Lumâî hakkında bk. İbn Hâkân, *Matmah*, s. 25; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 505; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/617-42; İbn Sa'id, *el-Muğrib*, I/446-47; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, III/196 vd.

¹⁵¹ Abbas, *Târîhu'l-edeb*, I/285.

¹⁵² Mubarek, *en-Nesr*, I/318; II/386; a.mlf. *La Prose Arabe*, s. 233; Abbas, *Târîhu'l-edeb*, I/334; Epalza, "İbn Suhayd", *Awraq*, V-VI/291.

¹⁵³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 88; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/246.

yakarken mersiyei tamamlayamadığını, bir başka deyişle dilinin tutulduğu bir anda Zuheyr b. Numeyr isminde bir cinin kendisine görüldüğünü, onun verdiği ilhamla şiirini tamamladığını ve arkadaşı olmayı arzuladığını, cinin kendisine ne zaman isterse gelebileceğini söylediğini ifade etmektedir.¹⁵⁴

Birinci Bölüm: Bu bölümde İbn Şüheyd, cin arkadaşı Zuheyr b. Numeyr'den kendisini cinlerin toprağına götürmesini ister. Oraya vardıklarında öncelikle İmru'u'l-Kays ve Tarafa'nın¹⁵⁵ tâbi'alarını (cinlerini) ziyaret ederler.¹⁵⁶ Daha sonra, Abbasîler dönemi şairlerine yönelmek ister ve Ebû Temmâm'ın tâbi'ası ile buluşmaya giderken, yolda cahiliyye dönemi şairlerinden Kays b. el-Hâtim'in¹⁵⁷ tâbi'ası ile karşılaşır. Ebû Temmâm'ın ve hamriyât şairi Ebû Nuvas'ın tâbi'aları ile devam eden bu ziyaret, el-Mütenebbî'nin¹⁵⁸ tâbi'ası ile son bulur.¹⁵⁹

¹⁵⁴ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 89; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/247.

¹⁵⁵ Cahiliyye dönemi muallaka şairlerinden olan Tarafa b. el-Abd b. Sufyân b. Sa'd (ö. 550?) hakkında bk. Tarafa, *Dîvân*, s. 5-10; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, I/117-126; Brockelmann, *GAL*, I/14-5; *Suppl.*, I/45-6; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, III/324; Kehhâle, *Mu'cem*, V/40; Blachere, *Târîhu'l-edeb*, s. 327-28; el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab*, I/114-127; Zeydan, *Târîhu'l-adâb*, I/112-113; eş-Şinkitî, *Şerhu'l-muallakati'l-aşr*, s. 19-24.

¹⁵⁶ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 72, 87, 91; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/248.

¹⁵⁷ Cahiliyye döneminde doğup İslâmî dönemde ölmesine rağmen İslâmiyet'i kabul etmeyen kabile şairi Kays b. el-Hâtim b. Amr (ö. 620?) hakkında bk. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VI/55; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII/135; Blachere, *Târîhu'l-edeb*, s. 343-44; Brockelmann, *GAL*, I/19; *Suppl.*, I/56; Zeydan, *Târîhu'l-adâb*, I/130.

¹⁵⁸ Nebilik iddiasında bulunduğu için "el-mütenebbî" denilen Abbâsîler dönemi şairi Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyn (ö. 354/965) hakkında bk. İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/62-66; İbnu'l-İmâd, III/13-16; el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab*, II/309-362;

İkinci Bölüm: İbn Şüheyd bu bölümde hatipler ismini verdiği yazarlarla buluşmak istiyor.¹⁶⁰ Zuheyr b. Numeyr ile münazara yapmak üzere ziyaretlerine giderek bazı tâbi'alarla bir çimenlikte toplantı yaparlar. Bu toplantıda el-Câhiz ve Abdulhamid b. Yahyâ el-Kâtib'in tâbi'aları da bulunur. İbn Şüheyd'e secîe olan tutkusundan ötürü sitem ederler. Kendisini savunmaya kalkıştığında, Abdulhamid'in tâbi'ası İbn Şüheyd'i sertçe azarlar. Bunun üzerine İbn Şüheyd, ona kaba ve bedevî üslubundan ötürü ayıplayarak karşılık verir. Abdulhamid'in tâbi'ası bu cevap karşısında tebessüm ederek onu hoş karşılar. Bundan sonra İbn Şüheyd bir risalesini okur, onlar da risaleyi güzel bulduklarını ifade ederler. İbn Şüheyd, el-Musta'ın nezdinde kendisine haset edip aleyhinde çalışanları onlara şikâyet eder.¹⁶¹ Daha sonra Ebu'l-Kâsım b. el-İffilî'nin tâbi'ası görünür ve İbn Şüheyd'e üstünlük taslayarak "beyân" konusunda münazaraya girer. Bu sırada İbn Şüheyd, aralarına giren Bedî'z-zaman'ın tâbi'asına suyun tasviri hakkında çok güzel bir şiir okur; öyle ki tâbi'ayı mahcup duruma düşürürler. Bu olaylara şahit olan Abdulhamid ve el-Câhiz'in tâbi'aları İbn Şüheyd'e şairliği ve hatipliği konusunda icâzet verirler.¹⁶²

Üçüncü Bölüm: Bu sahnede İbn Şüheyd ve tâbi'ası cinlerin oluşturduğu bir edebî mecliste hazır bulunurlar. Mecliste meşhur şair en-Nâbiğa'nın bir beyti üzerinde tartışma yapılır. en-Nâbiğa'nın

ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/110-111; Zeydan, *Târîhu'l-adâb*, II/555-59; Kehhâle, *Mu'cem*, I/201-204; Şevki Dayf, *fi 'ş-şi'ri 'l-Arabî*, 303-349.

¹⁵⁹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 72; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/265.

¹⁶⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 72.

¹⁶¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 72-73; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/268-273.

¹⁶² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 73; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/273-78.

seviyesine ulaşamayan bazı şairler bu beytin anlamı üzerinde görüş beyan ederken, bazı cinler de (aynı anlamı taşıyan) bazı beyitler söylemeye çalışırlar.¹⁶³ Sonunda İbn Şüheyd'in şiiri en-Nâbiğa'nın şiirinden daha üstün gelir. Daha sonra bir cin, İbn Şüheyd'den el-Mütenebbî'nin şiiri gibi akıcı ve fasih bir şiir söylemesini ister. İbn Şüheyd de dedelerinin, babasının, amcasının ve kardeşinin şair olduklarına işaret eden bir şiirini okur.¹⁶⁴

Dördüncü Bölüm: Bu sahnede İbn Şüheyd ve tâbi'ası Zuheyrcinlerin toprağına giderler. Oarada cinlerin katırlarının ve eşeklerinin bir toplantısına şahit olurlar. Toplantıda âşık olan bir katır ve bir eşek, söyledikleri şiirler üzerinde aralarında ihtilaf çıkınca İbn Şüheyd'i hakemlik yapmaya davet ederler.¹⁶⁵ Orada bulunan bazı katırlarla insanların yaşadıkları dünya hakkında konuşurlar.¹⁶⁶ Daha sonra ünlülerden birinin tâbi'ası bir su havuzunda kaz şeklinde İbn Şüheyd'in karşısına çıkar. Garib kelimeler ve nahiv konusunda kendisiyle tartışmak ister. Bunun üzerine İbn Şüheyd, onun basitliğine ve ahmaklığına işaret ederek kazı tersler.¹⁶⁷

İbn Şüheyd'in *et-Tevâbi*'deki hedefi vezir, edip, siyasetçi ve kâtiplerden oluşan ve kendisini şiddetli bir şekilde eleştiren düşmanlarını yaralamak ve onlarla yarışma gayesinden başka bir şey

¹⁶³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 73; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/284.

¹⁶⁴ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 73; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/294-96.

¹⁶⁵ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 73; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/297.

¹⁶⁶ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 74; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/298.

¹⁶⁷ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 74; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/300.

değildir. Bu yüzden batılı şarkiyatçılardan Van Gelder, “İbn Şüheyd’in eleştirmenlere tahammülü yoktu”¹⁶⁸ demektedir.

Küçüklüğünden beri şiir ve nesirle yakînen ilgilenen¹⁶⁹ İbn Şüheyd, ilk şiirini oniki yaşında kaleme almıştır.¹⁷⁰ Yeteneğini göstermek için kaleme aldığı edebî ürünlerinin hocalarının ve arkadaşlarının beğenisini kazanması¹⁷¹, rakiplerinin kalbinde kendisine karşı haset tohumlarının doğmasına neden olmuştur.

İbn Şüheyd *et-Tevâbi*’de, karşılaştığı şair ve ediplerin tâbi’alarını farklı farklı tasvir etmiştir. Bazı tâbi’alar iyi ve güzel olarak tasvir edilirken, bazıları da kötü ve çirkin olarak tasvir edilmiştir. Bu farklı tasvirleri ya kendi dönemine ulaşan bazı bilgilere dayanarak ya da ele aldığı şahsiyetin kendi nazarındaki değerini göstermek için yapmıştır. Tâbi’alarının tasvirlerini yaptığı bazı edip ve şairler şunlardır: İmru’u’l-Kays, Tarafa, Kays b. el-Hâtim, Ebû Temâm, el-Buhturî, Ebû Nuvas, el-Mütenebbî, el-Câhiz, Abdulhamid, Bedî’u’z-zaman, İbnu’l-İflîlî, Ebû İshak b. Humâm. İbn Şüheyd, risalede Kays b. el-Hâtim ve İbnu’l-İflîlî dışındaki şiir ve nesir üstatlarından hürmetle bahsetmekte ve her vesile ile onlara karşı duyduğu saygıyı dile getirmektedir. Kendilerini beğendiği şairler tarzında şiir söylemeyi hedeflediğinde,

¹⁶⁸ Gelder, *Studies in Arabic Literature*, s. 110.

¹⁶⁹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*’, s. 88; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/246.

¹⁷⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*’, s. 26; *Dîvân*, s. 121; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

¹⁷¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*’, s. 114; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/267.

cinler vadisinde eğlenceli ve edebî bir ortamda cereyan eden şiir yarışmaları canlandırmaktadır.¹⁷²

Bunlardan sonra İbn Şüheyd, kendi zamanına kadar Arap edebiyatının izlemiş olduğu gelişmeler hakkında ileri sürdüğü görüşlere yer verir. O, bu tespitleri yaparken bir şair veya bir edîbin sahip olması gereken edebiyat bilgisine ve yeteneğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Şüheyd'in *et-Tevâbi*'i ne zaman yazdığı tartışmalı olmakla birlikte, bu risaleyi Ebû Bekr b. Hazm'a hitaben yazmış olması¹⁷³, eserini genç yaşlarda kaleme aldığını göstermektedir. Çünkü Ebû Bekr b. Hazm 401/1011 yılında vefat ettiğinde¹⁷⁴, İbn Şüheyd yirmi yaşları civarında idi. Ancak risalesine son şeklini arkadaşı Ebû Bekr b. Hazm'ın ölümünden (401/1011) önce verdiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, risalede 401/1011 tarihinden sonraki dönemlere ait bazı haberler ve şiirler bulunmaktadır.¹⁷⁵

İbn Şüheyd'in risalesini el-Musta'în döneminde yazmıştır. Zira el-Musta'în, 401-401/1009-1010 ve 404-407/1013-1016 tarihlerinde iki kez tahta çıkmış ve 407/1016 yılında vefat etmiştir.¹⁷⁶ Dolayısıyla

¹⁷² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 92, 94; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/249-50; Şevki Dayf, *Târihu'l-edeb*, III/239-41.

¹⁷³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 87; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/245; Heykel, *el-Edebu'l-Endelüsî*, s. 380.

¹⁷⁴ Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 48; ed-Dagir, *Masâdiru'd-Dirâse*, I/227.

¹⁷⁵ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 149; İbnu'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-Küttâb*, s. 203; Peres, *La Poesia*, s. 108.

¹⁷⁶ İbn Haldûn, *el-İber*, IV/150-51; Hitti, *İslam Tarihi*, III/846.

risalenin yazılışının her halükârda 407/1016 yılından önceki bir tarihe tekabül ettiği görülmektedir.

Verdiğimiz bilgilere dayanarak, İbn Şüheyd'in risalesine ilk şeklini 401/1011 yılından önce verdiğini¹⁷⁷, ancak daha sonraki dönemlerde ona birtakım parçalar eklenmiştir.

İbn Şüheyd'in, ele aldığı konular, seçtiği kahramanlar ve mekânlar bakımından Arap edebiyatında ilk olduğu konusunda, araştırmacılar büyük çoğunlukla ittifak etmişlerdir.¹⁷⁸ Ancak onun bu hususta başkalarından etkilendiğini söylememek mümkün değildir. İbn Şüheyd'in kimlerden veya hangi eserlerden etkilendiği sorusuna verilecek en kısa cevap, bu fikri kendi kendisine bulduğu şeklinde olabilir. İbn Şüheyd'in yetiştiği kültürel ortam ve bu ortamın tarihsel kökenleri, onun bazı kişi, akım ve olaylardan etkilenmesinin normal ve mümkün olduğunu göstermektedir. Bu konuda araştırmacılar bazı kanaatler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan biri, Latince'den Arapça'ya çevrilen Yunanca eserlerden etkilenmiş olabileceğidir.¹⁷⁹

Bize göre onu böyle bir eser telif etmeye iten asıl sebep, arkadaşı Ebû Bekr b. Hazm'ın İbn Şüheyd'i kastederek, "Yemin ederim ki hiç kuşkusuz onun yardımına koşan, ona ilham veren bir tâbi'ası var" sözü, İbn Şüheyd'in şairlerin ve ediplerin bir cini olduğu düşüncesini hayalinde gerçekmiş gibi canlandırmış olmasıdır. Çünkü İbn Şüheyd'in,

¹⁷⁷ Mubarek, *La Prose Arabe*, s. 233.

¹⁷⁸ Watt, *A History of Islamic Spain*, s. 124; Peres, *La Poesie*, s. 38; Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 44.

¹⁷⁹ Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 44; Peres, *Esplendor*, s. 38, 46; Epalza, "İbn Suhayd", s. 125.

cahiliyye döneminden beri inanılan şair ve ediplerin yakınlık kurduğu bir cini olduğu şeklindeki söylentileri bildiği kuşkusuzdur.¹⁸⁰

İbn Şüheyd, bu bilgileri halk arasında dolaşan söylentilerden öğrenebileceği gibi, kanaatimizce bundan da önemlisi o dönemin Endülüs’ünde bilinen ve özellikle kendisi tarafından yakînen tanınan¹⁸¹ el-Câhiz’in *Kitâbu’l-Hayavân*¹⁸² ve *Kitâbu’t-Terbi’* ve *t-Tedvîr*¹⁸³ ya da Hemedânî’nin *Makâmât*’ı¹⁸⁴ gibi eserleri okumuş olmalıdır. Bunların yanında, İbn Şüheyd’din Miraç olayından¹⁸⁵ da etkilenmiş olabileceği gözardı edilemez.

İbn Şüheyd, risalesini yazarken nasıl kendisinden önce aynı tarzda ilmî ve edebî ürünlerden etkilenmiş ve onlardan ilham almışsa, kendisinden sonraki birçok ilim ve edebiyat adamına ilham kaynağı olmuştur. Etkilendiğini düşündüğümüz bazı edebiyatçılar şunlardır:

1- Ebû Hafs İbn Şüheyd:

¹⁸⁰ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 12-13.

¹⁸¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi’*, s. 115-18; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/246; Mubarek, *La Prose Arabe*, s. 236-38.

¹⁸² Bk. el-Bustânî, *Udebâu’l-Arab*, II/269-273; Zeydan, *Târîhu’l-adâb*, I/112-Ferruh, *Târîhu’l-edeb*, II/308-309; “Câhiz”, *İA*, III/13-14.

¹⁸³ Bk. el-Câhiz, *Risâletu’t-Terbi’*, s. 3-8; Şevki Dayf, *fi’n-nesri’l-Arabî*, s. 177-188.

¹⁸⁴ Vernet, *Literature Arabe*, s. 114; Krş. Dickie, “İbn Suhayd”, s. 279; Mubarek, *en-Nesr*, II/384-85.

¹⁸⁵ Miraç olayı hakkında bk. Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I/307; IV/3145-52.

İbn Şüheyd ile aynı aileden olup olmadığı konusunda farklı görüşler¹⁸⁶ ileri sürülen Ebû Hafs (ö. 444/1091), bir makamında¹⁸⁷ ele aldığı edebî konuları, İbn Şüheyd gibi, hayvanları da dahil ettiği bir ortamda tartışmış, bunları da aralarına şiirlerini serpiştirdiği seci'le yüklü bir nesirle kaleme almıştır. Üslup, konular ve konuların ele alınış tarzı İbn Şüheyd'in risalesi ile büyük benzerlikler arzeden bu makamanın müellifi Ebû Hafs'ın, H. Peres'in de söylediği¹⁸⁸ gibi, İbn Şüheyd'den etkilendiği kanaati ağırlık kazanmaktadır.

2- Ebû Muhammed İbn Süfyân:

İbn Süfyân (ö. 516/1122?), emir Ebû İsâ İbn Lubbûn'a¹⁸⁹ hitaben yazdığı bir şiirinde, gökyüzünde yıldızlar üzerinde hayali bir gezi kompoze ederken, kendisinden önce hayali anlatım üslubu kullanan müelliflerden ve Miraç olayından etkilenmiş olabilir. Şairin Endülüs'lü oluşu, Endülüs'te ve doğuda çok tanınan bir edip olması İbn Süfyân'ın, İbn Şüheyd'den etkilenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

3- Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî:

İbn Şüheyd'in mi yoksa el-Ma'arrî'nin mi eserini daha önce kaleme aldığı, dolayısıyla kimin kimden etkilendiği konusu araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur. Ahmed Dayf, "İbn

¹⁸⁶ H. Peres, Ebû Hafs'ın İbn Şüheyd ile aynı aileden gelmiş olabileceğini (bk. *La Poesie*, s. 37, 368); Juan Vernet, iki aile arasında hiçbir bağın olmadığını ileri sürmektedir. (Bk. *Literature Arabe*, s. 114).

¹⁸⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, II/674-685.

¹⁸⁸ Peres, *Esplendor*, s. 45; a. mlf. *La Poesie*, s. 37.

¹⁸⁹ Emir Lubbûn b. Abdilaziz b. Lubbûn (ö. 490/1097) hakkında bk. İbn Hâkân, *Kalâidu'l-ikyân*, I/289-96; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, III/104-108; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, II/167-171.

Şüheyd, muhtemelen risalesini yazarken Ebu'l-Alâ'yı taklit etmekteydi"¹⁹⁰ derken, Zeki Mubarek, "İbn Şüheyd'in risalesini tam olarak kaç yılında yazdığını bilmiyoruz. Ancak vefatının 426/1034 yılında olduğunu, eserindeki olayları ve üslubunu da göz önünde bulundurduğumuzda, İbn Şüheyd'in eserini 420/1029 yılından önce yazdığı anlaşılmaktadır"¹⁹¹ demektedir. Butrus el-Bustânî ise, zikredilen olayların tarihlerinden hareketle, İbn Şüheyd'in risalesini el-Ma'arrî'den önce, ancak 414/1023 yılından sonraki bir tarihte kaleme aldığını ileri sürmektedir.¹⁹² Cevdet Rikabî de, İbn Şüheyd'in risalesini el-Ma'arrî'den önce yazdığını belirtmektedir.¹⁹³

İbn Şüheyd'in risalesini el-Ma'arrî'den etkilenerek kaleme aldığını söylemek hiç de doğru değildir. İbn Şüheyd'in hayal gücü ve yaratıcılığı da böyle bir etkilenmeyi göstermemektedir. Zira İbn Şüheyd, cinler âlemine bir yolculuğu tahayyül etmekle kalmamış, orada dönemlerinin en ünlü şair ve edipleri ile buluşup onlarla yarışarak kendi edebî yeteneğinin onlardan daha üstün olduğunu kanıtlamış ve bu durumu o ünlü edip ve şairlere takdir ettirmiştir.

Bazı araştırmacılar, İbn Şüheyd ve el-Ma'arrî'nin eserleri arasındaki benzerliklere işaret edip, kimin kimden etkilendiği konusuna değinmezken¹⁹⁴, Endülüs edebiyatı hakkında ciddi araştırmalar yapan

¹⁹⁰ Ahmed Dayf, *Belagatü'l-Arab*, s. 47-48.

¹⁹¹ Mubarek, *La Prose*, s. 239.

¹⁹² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 67-70.

¹⁹³ Rikâbî, *Fi'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 97.

¹⁹⁴ ed-Dagır, *Masâdir*, I/227; Tercânîzâde, *Târih-i Edebiyât-ı Arab*, s. 202; Chejne, *Historia*, s. 193; Rikâbî, *Fi'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 97; Karaarslan, *Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî*, s. 56.

birçok edebiyatçı da el-Ma'arrî'nin İbn Şüheyd'den etkilendiğini ispata çalışmışlardır.¹⁹⁵ Bu araştırmacıların ileri sürdükleri ilk kanıt, İbn Şüheyd'in risalesini el-Ma'arrî'den önce yazmış olmasıdır.¹⁹⁶ Ancak el-Ma'arrî'nin temsili olarak hayvanları konuşturduğu, ancak yazılış tarihleri kesin olarak tespit edilemeyen bazı eselerinin oluşu¹⁹⁷, kimin kimden etkilendiği konusunda kesin bir karar vermeyi zorlaştırmaktadır.

et-Tevâbi'de olayların cereyan ettiği sahneler, el-Ma'arrî'nin *Risâletü'l-güfrân*'ına kıyasla daha gösterişsizdir. *et-Tevâbi*'de olaylar İbn Şüheyd'in “ardu'l-cin” (cin toprağı) dediği cinler âleminde vuku bulmaktadır.¹⁹⁸ *Risâletü'l-güfrân*'da ise el-Ma'arrî'nin, cennetini tasvirde kullandığı vasıtalar oldukça kuvvetli¹⁹⁹ olup sahnesini oluştururken çok hassas davranmıştır.

İbn Şüheyd'in kahramanları halk arasında yaygın efsanelere dayanan cinler²⁰⁰ olmasına karşılık, el-Ma'arrî'ninkiler ise İslâmî kaynakların yanısıra, İslâm öncesi şiir ve halk hikâyelerine²⁰¹ dayanmaktadır.

¹⁹⁵ İbn Mansûr, *A'lamu'l-Mağrib*, III/58; Goldzieher, *A Short History*, s. 136; Mubarek, *La Prose*, s. 239.

¹⁹⁶ İbn Mansûr, *A'lamu'l-Mağrib*, III/58.

¹⁹⁷ Karaarslan, *Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî*, s. 56.

¹⁹⁸ Bk. İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 81, 91, 93; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/248, 249, 250.

¹⁹⁹ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 12; Karaarslan, *Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî*, s. 50.

²⁰⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 91; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/248.

²⁰¹ Karaarslan, *Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî*, s. 50.

İbn Şüheyd, kahramanların portrelerini birbirlerinden büyük farklılıklar göstermeyen ilginç tasvirlerle çizmektedir.²⁰² el-Ma'arrî ise kahramanlarını, ayrıntı bakımından birbirinden farklı olarak tasvir etmektedir.²⁰³ el-Ma'arrî şahısları tasvirde İbn Şüheyd'den daha yavandır. Ancak buna karşılık el-Ma'arrî daha ziyade ortama ve bu ortamda cereyan eden olayların tasvirine ağırlık vermiştir.²⁰⁴

Sonuç olarak Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî'nin risalesinde olaylar, cennet ve cehennemi ile uhrevî âlemde cereyan ederken, İbn Şüheyd'in risalesinde garip toprağı ve acayip vadileriyle cinler diyarında vuku bulmaktadır. el-Ma'arrî'nin risalesinde ele aldığı konuların başında felsefî ve edebî sorunlar ile çözülmesi ve anlaşılması zor olan dini meseleler gelirken, İbn Şüheyd'de ise edebiyat ve beyân konusundaki sorunlar ele alınmıştır.

4- Dante Alighieri:

Dante'nin "*İlahi Komedya*"sı, İslâm ve Hristiyan dini kaynakları yanısıra, eski Yunan ve Arap kaynakları ile de büyük benzerlikler göstermektedir. Dante'nin, Arap ve İslâmî kaynaklardan nasıl ve hangi yönden etkilendiğı konusu, doğulu ve batılı birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Miguel Asin Palacios, Dante'nin Miraç olayından, müfessirlerin cennet, cehennem ve âhiret âlemi hakkında yazmış oldukları ile bazı müslüman mutasavvıf ve filozofların kâinatın

²⁰² Bk. İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 92, 93, 96, 111; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/249, 250, 252.

²⁰³ Bk. el-Ma'arrî, *Risâletü'l-güfrân*, s. 57, 65, 105.

²⁰⁴ Bk. el-Ma'arrî, *a.g.e.*, s. 54.

oluşumu, merkezi, dönüşü ve yörüngesi hakkındaki görüşlerinden etkilendiğini ileri sürmüştür.²⁰⁵

Dante'nin hayatını incelediğimizde, onun İbn Şüheyd ile birçok ortak noktaya sahip olduğunu görürüz. Her ikisi de, önceleri münevver ve zengin ailelere²⁰⁶ mensup olup bilahare yoksullaşmışlardır.²⁰⁷ Babalarının kendileri üzerinde kötü bir etki bırakmaları²⁰⁸ yanısıra, her ikisi de belirli bir hocadan veya bir eğitim kurumundan ciddi bir eğitim almayıp kendi kendilerini yetiştirmişlerdir.²⁰⁹ Hayatlarının büyük kısmını siyasî çalkantılar ve ülkelerinin de parçalanmakta olduğu bir dönem içerisinde geçirmişlerdir.²¹⁰ Ülkelerinin yıkılışına şahit olmaları²¹¹, siyasî platformda aktif görev almaları, bulundukları toplumda birçok düşman kazanmaları, mahkûm edilmeleri ve bunun neticesinde kaçmak zorunda kalmaları veya sürgüne gönderilmeleri²¹², büyük bir aşkla bağlı oldukları şehirlerini kargaşadan kurtarmak için

²⁰⁵ Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, s. 385-86.

²⁰⁶ el-Humeydî, *Cezve*, s. 280; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 274; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/196, 258; İbnu'l-Abbâr, *el-Hulle*, I/238, 240; İbn Sa'îd, *el-Muğrib*, s. 199; Dante, *İlahi Komedyâ*, s. 3; Karaarslan, *Ebu'l-Alâ el-Ma'arri*, s. 56.

²⁰⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/193; Dante, *İlahi Komedyâ*, s. 4, 35.

²⁰⁸ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/195; Dante, *İlahi Komedyâ*, s. 4.

²⁰⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/192; Dante, *İlahi Komedyâ*, s. 5.

²¹⁰ İbn Haldûn, *el-İber*, IV/148-155; Heykel, *el-Edebu'l-Endelüsî*, s. 266-343; Brockelmann, *İslam Milletleri*, s. 205-232; Dante, *İlahi Komedyâ*, s. 11-17, 33-35.

²¹¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 117; Dante, *İlahi Komedyâ*, s. 11-17, 33-35.

²¹² İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/263, 321; Dante, *İlahi Komedyâ*, s. 15-17, 35.

başka emir ve kralları işgale davet etmeleri²¹³, her ikisinin de düşmanlarını yermek, belki de bir bakıma intikam almak ve küçültmek için²¹⁴ çok sevdikleri insanların ölümlerini bir çıkış noktası ve kendilerini harekete geçiren bir kıvılcım olarak kabul etmeleri²¹⁵ gibi olaylar, İbn Şüheyd ve Dante'nin hayatındaki benzer noktalardır. Her ikisinin de güçlü hafızaya sahip olmaları²¹⁶, başıboş bir yaşam tarzını benimsemiş olmaları²¹⁷ ve gururlu kişilikleri²¹⁸ de benzerlik arz etmektedir.

2. Dîvân

Kaynaklar, İbn Şüheyd'in nesir eserlerini zikretmelerine rağmen, onun bir dîvânı olduğuna işaret etmemektedirler. Ancak İbn Şüheyd'in şirklerinin tamamına yakın bir kısmı, İbn Bessâm tarafından *ez-Zehîre*'de nakledilmekle birlikte, İmâduddin el-İsfahânî *Harîdatü'l-kasr*'da, Feth b. Hakân *Kalâidu'l-ikyân* ve *Matmahu'l-enfûs*'te ve es-Sa'âlibî de *Yetîmetü'd-dehr*'de İbn Şüheyd'e ait küçümsemeyecek miktarda şiirler nakletmişlerdir. Fakat İbn Şüheyd'in çeşitli vesilelerle söylediği şiirlerinin ne kadarının muhafaza edildiğini veya İbn Bessâm'ın bu şiirlerin ne kadarına eserinde yer vermediğini bilmiyoruz.

²¹³ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 139; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/321; Dante, *İlahi Komedya*, s. 19-20.

²¹⁴ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 70; Dante, *İlahi Komedya*, s. 34.

²¹⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/247; Dante, *İlahi Komedya*, s. 7-8, 34-35.

²¹⁶ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi* ', s. 88; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/246; Dante, *İlahi Komedya*, s. 25.

²¹⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/193; Dante, *İlahi Komedya*, s. 18-21.

²¹⁸ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 164; Dante, *İlahi Komedya*, s. 19-20.

Charles Pellat, çoğunluğu İbn Bessâm'ın *ez-Zehîre*'sinden olmak üzere farklı kaynaklardan toplayarak İbn Şüheyd'in şiirlerini bir araya getirmiş ve bugün elimizde olan *Dîvân*'ı hazırlamıştır. *Dîvân*'da yer alan tasvir, övünme, övgü, aşk, şarap, hiciv, zamandan ve kendisine sıkıntı veren insanlardan şikayet, zühd ve hikmet şiirlerinde, İbn Şüheyd'in edebî yeteneğini sergilemesi yanında, döneminin sosyal ve siyasal yapısını da yansıttığından ötürü bu eserin ayrı bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Yetmişbeş şiirin²¹⁹ bulunduğu *Dîvân*, 1963 yılında Beyrut'ta basılmıştır. James Dickie tarafından İngilizce'ye çevrilerek 1975 yılında Kurtuba'da yayımlanmıştır.²²⁰

3. *Hânûtu Attâr*

Hânûtu Attâr (Attar Dükkanı)²²¹ hakkında, el-Câhiz'in kaybolan²²² eseri ile aynı ismi taşımaktadır. Belki de İbn Şüheyd, kendisini eserlerinde sık sık eleştirdiği el-Câhiz'e nazîre olsun aynı ismi taşıyan bir eser telif etmiş olabilir. Bu eser, Muhammed b. Tâvî et-Tancî tarafından 1951 yılında Kahire'de neşredilmiştir.²²³

²¹⁹ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 185.

²²⁰ Epalza, "İbn Suhayd", *Awraq*, V-VI/291.

²²¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*', s. 46; el-Humeydî, *Cezve*, s. 133; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 191; el-İsfahânî, *Harîdatü'l-kasr*, III/555; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, III/222; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/116; es-Safedî, *el-Vâfi*, V/144; Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, IV/13; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/157; Kehhâle, *Mu'cem*, I/302; Sezgin, *GAS*, II/699.

²²² Hafâcî, *el-Âdâbu'l-Arabiyye*, s. 360.

²²³ Ferruh, *Târihu'l-edeb*, IV/460.

4. Günümüze Ulaşmayan Eserleri

Bazı araştırmacılar, *et-Tevâbi'* ve *'z-zevâbi'* den yola çıkarak onun şu eserlerinin bulunduğunu belirtmektedirler: 1- el-Helvâ (Tatlı), 2- el-Berd ve'n-nâr ve'l-hatab (Soğuk, Ateş ve Odun), 3- el-Burgûs (Pire), 4- Kitâbu keşfi'd-dek ve âsâru's-şek (Harabelerin Keşfi ve Şüphe İzleri).²²⁴

es-Sa'âlibî ise bunların dışında İbn Şüheyd'in şu risalelerinin de bulunduğunu söylemektedir: 1- el-Berd ve'l-hammâm (Soğuk ve Hamam), 2- Be'ûda (Sivrisinek), 3- Sa'leb (Tilki), 4- Mâ (Su), 5- Câriye.²²⁵

C. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. Arap Şiirindeki Yeri

a. Şiirinin Genel Özellikleri

İbn Şüheyd, kendince en güzel olan şiirlerine *et-Tevâbi'* de yer vermiştir. Risalesinde yer almayan bazı şiirleri özellikle Endülüslü müellifler tarafından günümüze ulaştırılmıştır. C. Pellat, İbn Şüheyd'in bütün şiirlerini toplayarak *Dîvânü İbn Şüheyd* adıyla yayınlamıştır.²²⁶

²²⁴ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 46, 118-126; *Dîvân*, s. 38; es-Sa'âlibî, *Yetîmetu'd-dehr*, II/44-49; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219-20, 270; ez-Zehebî, *Siyer*, XVII/501; Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, IV/13; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/157; İbn Mansûr, *A'lamu'l-Mağrib*, III/57; Kehhâle, *Mu'cem*, I/302; Mubarek, *en-Nesr*, I/382; Sezgin, *GAS*, II/698.

²²⁵ es-Sa'âlibî, *Yetîmetu'd-dehr*, II/45-49.

²²⁶ Bk. İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 185.

İbn Şüheyd'den bahseden müellifler onun nesir ve şiirdeki yeteneğini çoğu zaman takdir etmişlerdir. İbn Hayyân, “Ebû Âmir, sözü uzatmadan söylemek istediğini hemen söylerdi. Onu, fesahatı ile birlikte düşündüğünde belagatteki ustalığını görür ve zamanın Abdulhamid'i ve el-Câhiz'i sanırsın”²²⁷ derken, İbn Bessâm, “Onun şiiri, gerdanlara dizilen inci, nesri ise kâfurla karıştırılmış bir misk gibidir”²²⁸ demektedir.

Günümüz araştırmacı ve eleştirmenleri, İbn Şüheyd'in edebî kişiliği hakkında birbirinden farklı görüşler ileri sürmektedirler. Hannâ el-Fâhûrî, “İbn Şüheyd lafız, mana ve üslup bakımından eskilerin şiirini oldukça fazla taklit etti. Özellikle Abbasîler dönemi şairlerine hissedilir bir meyli vardı”²²⁹ derken, Ö. Ferrûh da “Şiirlerinde birçok manayı doğulu şairlerden alıntı yaptığını görmekteyiz. Öyle ki sanki bunu kasten yapıyordu”²³⁰ derken, İhsan Abbas, “Yaratıcılık açısından, değil Endülüs'te belki de doğulu şairler arasında bile onun gibisi yoktur”²³¹ demektedir. Ahmed Dayf, “Okuyucu, İbn Şüheyd'in şiirinde yeni bir şiir ruhu bulur. Şairin, manalara olan hâkimiyeti ve onları kullanmadaki yeteneği açıkça görülür. Öyle ki şiirlerini sanki düşünmeden, zorlanmadan söylemektedir”²³² değerlendirmesini yapmıştır. Ahmed Heykel ise, “İbn Şüheyd'in şiirinde, eskiyi yeni metotlarla ele alması,

²²⁷ Bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/192.

²²⁸ Bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/191-92.

²²⁹ el-Fâhûrî, *el-Câmi'*, s. 913.

²³⁰ Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IX/455.

²³¹ Abbas, *Târîhu'l-edeb*, I/298.

²³² Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 46.

yaşadığı çevreyi ve asrı yansıtmaması, hikâye ve karşılıklı konuşma tarzında bir üslubu ve mizah sanatını kullanması yanısıra, lafızlarının ve terkiplerinin kolaylığı, manaların açıklığı ile özellik kazanmaktadır”²³³ demektedir.

Batılı şarkiyatçılardan Van Gelder, “İbn Şüheyd kısa şiirlerde daha başarılıdır”²³⁴ değerlendirmesini yapmaktadır. Garcia Gomez ise, İbn “Hicrî IV. yüzyıl sonlarında İbn Şüheyd ve Ebû Muhammed İbn Hazm’ın da aralarında bulunduğu Kurtubalı bir grup genç, Endülüs şiirini doğunun etkisinden kurtarmaya ve buradaki şiire Endülüs’e has bir hava vermeye çalışmışlardır”²³⁵ demektedir.

İbn Bessâm ise, “Ebû Âmir, gücünü, kudretini ve yaratıcılığını gösterir bir şekilde Bağdat’ın ileri gelenleri ile yarıştı. Güzel manaları ele almaya ve güzel bir akış içerisinde sürüklemeye çalıştı”²³⁶ dedikten sonra, İbn Şüheyd’in arıyı²³⁷, pireyi²³⁸, sivrisineği²³⁹ ve tilkiyi²⁴⁰ tasvir ettiğine işaretle, onun bazı manzum parçalarından alıntılara yer vermiştir. Daha sonra da, “Bunlar öyle tasvirlerdir ki, onun dışında her

²³³ Heykel, *el-Edebu'l-Endelüsî*, s. 327.

²³⁴ Gelder, *Studies in Arabic Literature*, s. 110.

²³⁵ Gomez, *Poesia Arabigo*, s. 60-62.

²³⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

²³⁷ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 141; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

²³⁸ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 125-26; *Dîvân*, s. 38; es-Sa’âlibî, *Yetîmetu'd-dehr*, II/46; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

²³⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

²⁴⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 126-27; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

kim bunları yapmak isterse dili tutulur, ayağı tökezler ve düşer”²⁴¹ şeklindeki değerlendirmesiyle İbn Şüheyd’in tasvirdeki maharetine işaret etmektedir.

İbn Şüheyd’in şiirleri incelendiğinde, yer verdiği konuların daha önceki şairler tarafından işlenmiş olduğunu görülür. Fakat o, bunları farklı şekil ve lafızlarla ele almış, bir bakıma eskiyi yeni metotlarla ele alıp yaşadığı çevreye ve çağa uyarlamıştır. Meselâ, şu beytinde Câhiliyye ve daha sonraki dönem şairleri tarafından sıkça ele alınan kılıç ve mızrakların tasvirine farklı bir boyut getirmektedir:

“Koltuğumun altında yivli kılıcım, elimde ise esnek mızrağım vardı.”

“Kılıcım ve mızrağım, kendimi bildim bileli benim iki arkadaşımıdır; onlar, tökezleyen yiğidin şansının yaver gitmesini sağlarlar.”

*“Bu kının içindeki bir arktır ki, onunla arzular sulanır; bu ise eldeki bir daldı; devşirilir, meyve verir.”*²⁴²

İbn Şüheyd, haklı şöhretini sadece bu tür şiirler vasıtasıyla elde etmemiştir. O, şiirlerinde açıkça görüldüğü üzere övme, övünme, tasvir ve bunların dışındaki birçok konuyu, herhangi bir şairi taklit etmeden ve kendisinden önceki herhangi bir yüzyılı takip etmeden şiirlerinde ele almıştır.

İbn Şüheyd’in, zamanla edebî zevkleri değişmiştir. Cinler âlemine yaptığı yolculuğunda, zaman zaman hayvanları da konuşturan²⁴³ İbn

²⁴¹ Bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

²⁴² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 137; *Dîvân*, s. 57; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/250.

Şüheyd'in en büyük özelliklerinden biri, hiç kuşkusuz şiirlerini zamanın zevklerine uygun bir halde söylemesidir. İbn Şüheyd, Mu'temen'e yazdığı bir risalesinde yer verdiği kasîdesinde eskiyle olan bağlarını hiçbir zaman koparmadığını açık bir şekilde ifade etmiştir.²⁴⁴

Aşk konusunu ele aldığı şiirlerinde yaptığı gibi, bazı şiirlerinde²⁴⁵ karşılıklı konuşma tarzında bir üslup kullandığı görülmektedir:

b. Şiirlerinde İşlediği Konular

i. Tasvir Şiirleri

Endülüs şiirinin en belirgin özelliklerinden birisi tasvir teması, özellikle de tabiat tasviridir. İbn Şüheyd de, görsel tasvirlerde olağanüstü bir başarı göstermekle birlikte, şiirlerindeki tasvirler daha ziyade tabiat görüntüleriyle temayüz etmiştir. Ahmed Dayf, İbn Şüheyd'in tasvir konusundaki yeteneğini şöyle ifade etmektedir: “İbn Şüheyd, birçok şairin yaptığı gibi tasviri genel hatları ile almaz. Bir ressam gibi tasvirini yapacağı nesneyi önüne kor ve onu en ince detayına kadar tasvir eder.”²⁴⁶

Mu'temen'e yazmış olduğu bir kasîdede yer alan aşağıdaki beyitler, onun tasvirdeki gücünü çok net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Rüzgâr kasırgalı bir havada geçen bulutları yağdırdı.”

²⁴³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 148; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/297.

²⁴⁴ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 77; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/209.

²⁴⁵ Bk. İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 167; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/311.

²⁴⁶ Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 46.

“Yağmur oranın bahçelerinde sabahladı ve çiçekler uyurken yağmurunu boşalttı.”

“Sonra da oranın çiçekleri, dalgalar içinde yüzen boynu bükük bitkiler gibi bu sudan beslendiler.”²⁴⁷

İbn Şüheyd’in rüzgâr, bulutları²⁴⁸, bulut ve yağmur ilişkisini²⁴⁹, geceyi ve yıldızları²⁵⁰, çok ustalıkla tasvir ettiği şiirleri vardır.

İbn Şüheyd, tasvirdeki üstün yeteneğini göstermek için kendisinden önce hiçbir şairin değinmediği bazı hayvanları tasvir etmiştir. Örneğin, bir şiirinde pileyi tasvir ederken sadece hayvanın kendisinin değil, onu içinde yaşadığı dünyası ile bir bütün olarak ele almakta ve en ince detayına kadar gözler önüne sermektedir.²⁵¹

ii. Övünme Şiirleri

İbn Şüheyd, kendisi ve soyu ile övünmeyi hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Ancak herhangi bir şiirini tamamen kendini veya soyunu övmeye hasretmemiştir. Övgü şiirlerini çeşitli vesilelerle yazdığı şiirlerinin arasına serpiştirmiştir. Bir şiirinde mensup olduğu kabile ile şöyle övünmüştür:

²⁴⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/199.

²⁴⁸ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 28; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/211.

²⁴⁹ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 88; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/277.

²⁵⁰ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 170-71; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/206.

²⁵¹ Bk. İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 38; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

“Soyca Şuheyd’den, sonra soyca özlerin özü olan Eşca’’dandır.”

“Onlar, bir terslik vukua geldiğinde, insanların hatipleridirler ve soylu Arap atlarının sırtında yiğitlerdir.”²⁵²

Mu’temen’e yazdığı bir risalesinde ise, kendisi ile övünürken hiç de mütevazı davranmamaktadır:

“Kalpler korkup eller de olaylar karşısında sarsıldığında ben sarsılmaz ve korkmaz ulu bir dağım.”

“Benim için iyi bir sabır, beni kılıcın keskin ağzından koruyan sağlam bir zırhtır.”

“Şuheyd asil birisidir. O nefsin aslı öyle bir köke sahiptir ki, üst kısımlar gıdalarını o kökün sütünden alır.”²⁵³

iii. Övgü Şiirleri

İbn Şuheyd’in şiirde en çok başarılı olduğu konuların başında övgü teması gelmektedir. Ancak övgü türünde pek fazla şiiri yoktur. Kanaatimizce onun gururu, hükümdar olsalar bile onları methetmeye mani olmuştur. Bununla birlikte o, zaman zaman Mu’temen’i bazen de Âmirîler’i övmüştür. Aşağıdaki beyitlerde Âmirîler’e olan bu bağlılığını çok açık bir şekilde dile getirmektedir:

“Ben Âmirîler’in büyüklükleri karşısında kendimi sanki onların bahçesinde bir dalmışım gibi küçük hissederim.”

²⁵² İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 36; İbn Şuheyd, *et-Tevâbi’*, s. 104; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/258.

²⁵³ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 171-72; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/206-207.

*“Onlar düşmanların üzerine o kadar çok adam gönderdiler ki, onların çıkardıkları toz, sabahın aydınlığını kapattı.”*²⁵⁴

İbn Şüheyd, yakın desteğini gördüğü ve henüz oniki yaşında iken ölen vezir el-Cezîrî’yi överken çok güzel bir teşbihle onu şöyle yüceltmektedir:

*“Bu yardım istememde kuşluk üzeri sana geldim, sanki dağların Hira’sına geldim!”*²⁵⁵

Zikrettiğimiz şiirlerin dışında, Mu’temen’in yanısıra yakın ilişkisi içinde olduğu emirlerden el-Musta’in’i²⁵⁶, Muzaffer İbn Ebî Âmir’i²⁵⁷ ve III. Hişâm’ı²⁵⁸ öven şiirleri vardır.

iv. Aşk ve Mucûn Şiirleri

İbn Şüheyd, aşk şiirlerinde mucûn (müstehcen), alay, mizah ve güldürü gibi konulara yer vermesi yanında, gönül maceralarına olan temayülünü de açık bir şekilde ima etmektedir. Bu şiirlerin bizim için bir başka özelliği ise, İbn Şüheyd’in şahsiyetini incelerken ele aldığımız konularda vardığımız hükümleri doğrulayıcı mahiyette olmalarıdır. Henüz çocuk denecek bir yaşta kaleme aldığı²⁵⁹ şu şiirinde, âşık olan bir

²⁵⁴ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 171; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/207.

²⁵⁵ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 20; İbn Şüheyd, *et-Tevâbi’*, s. 97; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/253.

²⁵⁶ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 113; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/320.

²⁵⁷ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 45; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/303.

²⁵⁸ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 15-17; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, III/520.

²⁵⁹ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 21.

kişinin içinde bulunduğu halet-i ruhiyyeyi ne kadar da güzel ifade etmektedir:

“Ne zaman dal üstünde bir güvercin sesi duysam gözyaşlarım akar.”

“Şayet rüzgâr inlerse üzüntümden, sevgimden sağa sola dönerek uykusuz kaldığımı görürsün.”

“Ey aşkımdan dolayı beni ayıplayan insan! Kendine gel. Sen de benim gibi âşık olsaydın beni ayıplamazdın.”

“Onu unutmak için nefsim ne kadar da mücadele etti. Ama onu unutmak çok zordu.”²⁶⁰

Özellikle müstehcen şiirlerinde vücut güzelliklerini ön plâna çıkaran İbn Şüheyd, Ebû Nuvâs tarzında kaleme aldığı bir şiirinde²⁶¹ ise aşkını mucûn ağırlıklı anlamlara yer vererek ifade etmektedir.

v. Şarap Şiirleri

İbn Şüheyd'in şarap temasını işlediği şiirleri fazla değildir. Yazdığı bu tür şiirlerde Ebû Nuvâs'ın etkisi açıkça görülür. Bu etkinin zaman zaman taklit derecesine ulaştığı söylenebilir. Bir kasîdesinde asıl hedefi olan övgüye geçmeden şöyle demektedir:

“Orada boğazlarına kadar dolup taşan birçok ibrik vardı.”

“Bu ibrikler, burunları kanayan ve genizleri kanlı olarak başlarını kaldıran ceylanlar gibidirler.”

²⁶⁰ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 21; es-Sa'âlibî, *Yetîmetu 'd-dehr*, II/50.

²⁶¹ Bk. İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 49-50; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/261-62.

“Öpüşen dallar eğlenirken Sabâ rüzgârı da oradan geçti.”

“Sanki biz oradaki şeytanlar, kadehler de şeytanları taşıyan meleklerdir.”

*“Bizi haram olan şeylere teşvik eden bir sarhoşluk hali bize hâkim oldu.”*²⁶²

Şiirde de görüldüğü üzere İbn Şüheyd, lafızları çok değişik anlamlarda kullanarak birbirine zıt ortamlar yaratmaktadır.

vi. Hiciv Şiirleri

İbn Bessâm, İbn Şüheyd’in hiciv şiirlerinin birçoğuna eserinde yer vermemiştir.²⁶³ Onun hiciv şiirlerinde maharet, incelik, müstehcenlik, alay ve mizahın ağırlık kazandığı görülmektedir. Meselâ, İbnu’l-Feth’i hicvederken bu özelliklerini çok iyi kullandığını görüyoruz:

“Senin tercih ettiklerini o maymun arkadaşın öyle bir uzaklaştırdı ki, sanki onları öküz boynuzu ile vurdu.”

“İnsanlar daha önce bunun gibi boynuzlu maymun görmediler.”

*“O ikisi hiç kıpırdamadan senin yanına oturdular. Senin değersiz bu iki insana yer göstermen beni çok üzdü.”*²⁶⁴

²⁶² İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 51; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/200.

²⁶³ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/547.

²⁶⁴ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 175-76; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/215.

Yahyâ b. Hammûd tarafından Kurtuba'nın idaresi ile görevlendirilen Ebû Ca'fer'i hicvederken de dilini kılıç kullanmaktan geri kalmamıştır:

“Ebû Câfer, yazısı tatlı ve hitabeti tatlı olan kâtip bir insandır.”

*“O, yağ ve etle doludur. Onun bu şişmanlığı ise yazıyla ve kâtiple mütenasip değildir.”*²⁶⁵

Hayatını çekilmez hale getiren ve sık sık kötülüklerini zikrettiği düşmanlarından vezir el-Faradî'yi hicvederken ona beddua etmeyi de ihmal etmemektedir:

“O, daha önce babasının başına gelmeyen musibetlerin Süleymân'a ulaşmasına sebep oldu.”

“Allah'ın laneti onun üzerine olsun. Murtezâ bile onun elinden zarar gördü.”

“O, asil aileden Murtezâ'nın kardeşi Hişâm'dan başka hiç kimseyi sağ bırakmadı.”

*“Ey Allah'ım! Benim için Hişâm'ı onun şerrinden ömür boyu koru.”*²⁶⁶

İbn Şüheyd'in hiciv türü şiirlerinden günümüze ulaşanlar oldukça yetersiz olduğundan bu konuda kesin bir hüküm yürütmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Ancak nesirdeki hicivleri şiirlerindekienden daha keskin ve etkilidir.

²⁶⁵ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 26; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/307.

²⁶⁶ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 179; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/223.

vii. Zühd ve Hikmet Şiirleri

İbn Şüheyd, şiirlerinde daha önce yer vermezken, hayatının son günlerinde dini temalara yer vermiştir. Bir nevi tevbe ve Allah’a yakarış mahiyetinde olan şu şiiri bunlardandır:

“Ey arkadaşım kalk! Çok uzattık. İlelebet böyle uykuda mı kalacağız.”

“Bana dedi ki: Üstümüzde bu toprak oldukça bu uykudan uyanmayacağız.”

“Eğer Allah’ın rahmeti bizden yüz çevirirse vay halimize!”

“Ey Allah’ım! Bizi affet. Şüphesiz ki sen her şeyin sahibisin ve biz de sana itaatte kusur etmiş kullarız.”²⁶⁷

İbn Şüheyd, aşağıdaki şiirinde de ölümden kurtulmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır:

“Hayatımın üzerine yemin ederim ki, ne kadar zeki, uyanık ve çalışkan olsa da, hiçbir kimse ölümden kurtulamayacaktır.”²⁶⁸

Zühd ve hikmet konularını ele aldığı şiirleri incelediğimizde, İbn Şüheyd’in hayatının bu döneminde tam bir teslimiyet içinde olduğunu görürüz.

viii. Mersiye Şiirleri

İbn Şüheyd’den günümüze iki mersiye (ağıt) ulaşmıştır. Alışılmışın dışında herhangi bir özellik taşımayan bu mersiyelerden

²⁶⁷ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 47; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/334; Nykl, *Hispano Arabic Poetry*, s. 104.

²⁶⁸ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 55; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/55.

ilki, ararında yakın ilişki olan Kurtuba kadısı İbn Zekvân'ın²⁶⁹ ölümü dolayısı ile söylediği mersiyesidir:

“Üzüntüden siyahlar bizi öyle kapladı ki sabahın ışığını gece sandık.”

*“Onun gidişi ile geceleri unuttum. Ey insanların en hayırlısı! Biz seni uğursuz bir şekilde kaybettik.”*²⁷⁰

Ebû Abde'ye²⁷¹ yazdığı ikinci mersiyesinin ise İbn Şüheyd'in en çok beğendiği şiirlerinden biri olduğunu görüyoruz. Zira hayali yolculuğunda karşılaştığı Ebû Temmâm'ın tâbia'sı²⁷² kendisinden en iyi şiirini okumasını istediğinde²⁷³, kendisi ile iftihar ederek ona şu beyitleri okumuştur:

“Her yıl mı bir büyüğün ölümü olacak? Ölüm yenimi de vurdu eskimi de!”

*“Nasıl karşılayabilirim üstüme çöken felaketleri ben, kılıcım da gücüm de körlenmişken felaketler yüzünden!”*²⁷⁴

²⁶⁹ İbn Hâkân, *Matmah*, s. 19.

²⁷⁰ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 23; İbn Hâkân, *Matmah*, s. 19; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, III/353, 360.

²⁷¹ Vezir Ebû Abde Hassân b. Mâlik b. Ebî Abde kastedilmektedir.

²⁷² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 98; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/255.

²⁷³ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/255; Mubarek, *en-Nesr*, II/331.

²⁷⁴ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 143; İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 100; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/255.

ix. Kasîdeleri

İbn Şüheyd'in Mu'temen'e yazdığı risalelerde yer verdiği dört kasîde dışında başka kasîdesi yoktur. Bu kasîdelerden ilki²⁷⁵ yetmiş dokuz beyit olup klasik kasîdenin mutat başlama şekli olan “buka' ale'l-atlâl” (kalıntılara ağlama) yerine, kasîdenin girişi durumundaki ilk sekiz beyitte tabiat ve çiçekleri tasvire yer vermiştir.²⁷⁶ Dokuz ve otuzüçüncü beyitler arasında²⁷⁷ ise içki içen genç erkek ve kadınlardan oluşturduğu içki meclisini, nasıl içki içip sarhoş olduklarını tasvir etmiştir. Otuzdört ve ellibirinci beyitler arasında²⁷⁸, ayrıntılı bir şekilde, sabahı ve eğlenen bu topluluğun yemeklerini tasvir etmiştir. Tarihi olaylar açısından da değerli olan elliiki ve elliyedinci beyitlerde²⁷⁹ Kurtuba'da çıkan fitneye değinmektedir. Ellisekiz ve yetmişinci beyitler arasında²⁸⁰ Mu'temen ve onun ecdadını överek şöyle demektedir:

“Rüzgârlar onun şerefine esip tatlı esintisini getirmektedir.”

*“Gençlik suyundan içmediği halde, bütün yaşlılar ondan korkmaktadır.”*²⁸¹

İkinci kasîdesi²⁸² ilk kasîdesinden daha kısa olup, kasîdenin girişinde klasik kasîdeye benzer tarzda, acı ayrılık başına gelinceye

²⁷⁵ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 150-56; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/199-203.

²⁷⁶ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 150; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/199.

²⁷⁷ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 150-52; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/199-201.

²⁷⁸ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 153-54; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/201-202.

²⁷⁹ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 154; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/202.

²⁸⁰ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 155; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/202-203.

²⁸¹ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 156; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/203.

kadar mutlu yaşadığı evin önünde ağladıktan sonra, orada geçen mutlu günlerini hatırlamaktadır:

*“Şüheyd asil bir insandır. O nefsin aslı öyle bir köke sahiptir ki, üst kısımlar gıdasını onun sütünden alır.”*²⁸³

Üçüncü kasîdesinden günümüze sadece bazı beyitler ulaşmıştır.²⁸⁴ İbn Şüheyd kasîdesinin başlangıcında, geçmiş güzel günlerini hatırladıktan sonra kasîdesinin aşk bölümüne geçmektedir. Kasîdenin sonunda ise Mu'temen'i şöyle methetmektedir:

“Nihayet arzu ettiğim Abdulaziz'i gördüm. Karanlıklar onun nurundan dolayı parçalandı, dağıldı.”

“O, öyle bir hükümdardır ki, babası Nâsır onun şerefini ebedileştirmiş, yüceliği de dedesi Mansûr'dan almıştır.”

İbn Şüheyd'in dördüncü kasîdesinde²⁸⁵ ise, Ebû Nuvâs'ın etkisi çok bariz bir şekilde görülmektedir. Şair bu kasîdesinde önce içkiden, içki testilerinden ve müzikten²⁸⁶ bahsettikten sonra, doğudan gelen bir bulutu tasvir ederek methe geçmektedir. İbn Şüheyd bu kasîdesinde üstün tasvir yeteneğini ortaya koyarak bulutu şöyle tasvir etmektedir:

“Bulut bize yaklaşırken bol yağışı ile sanki yerleri süpürdüğünü sandık.”

²⁸² İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 169-72; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/205-207.

²⁸³ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 171; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/207.

²⁸⁴ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 77-79; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/209-210.

²⁸⁵ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 28-30; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/210-212.

²⁸⁶ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 28; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/210.

“Gözleri güzel manzara ile doldurması ile hoşumuza gitti ve ona, ‘Sen kinsin?’ diye sorduk.”

O da, ‘Ben yağmurum ve elim cömertliği Mu’temen’den öğrendim’ dedi.”²⁸⁷

İbn Şüheyd’in şiirlerinden onun çok hassas bir kişiliğe, keskin bir zekâyâya sahip olduğunu, şiiri sadece boş bir eğlence olarak değil aksine sıkıntı, kötülük ve karamsarlıktan kurtulmak için bir kaçış, belki de bir çıkış ya da sığınak olarak kullandığını görüyoruz. Mu’temen’e yazdığı bir risalede Kurtuba’ya olan sevgisini dile getiren şiirinden²⁸⁸ sonra, kendi iç dünyasında şiirin nasıl oluştuğunu, nasıl ilham aldığını şöyle ifade etmektedir:

*“Sözü söylemenin zamanı gelip kelimeler akan bir su gibi döküldüğünde, bilinen aşkın kanadı çarparak aşkım inciler gibi etrafa saçıldığında, içimde heyecan fırtınaları kopar, ruhum arınıp bir nefes haline gelir ve bu nefes de sıklaşıp bir söz şekline dönüşür. Ben de bu sözü, bir gerdanlığa dizer gibi sıralar, şiir haline dönüştürüm.”*²⁸⁹

Sonuç olarak, İbn Şüheyd’in şiirlerinde mana ve lafızlarla sıkça oynaması, okuyucuyu düşünmeye sevk etmesi, onu biraz da sanat yapmaya, başka bir deyişle sanatın sanat için yapılmasına taraftar bir şair hüviyetine sokmaktadır. Öte yandan ele aldığı konuları rahatlıkla icra ettiğini, yapaylıktan ve şiirde zorlamadan sakındığını ve şiir sanatını doğuştan gelen bir yetenle icra ettiğini söyleyebiliriz.

²⁸⁷ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 29; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/211.

²⁸⁸ İbn Şüheyd, *Dîvân*, s. 177; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/208.

²⁸⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/208.

2. Arap Nesrindeki Yeri

İbn Şüheyd, Arap nesrinde ilk örnek olarak kabul edilen risalelerinde kullandığı hikâye üslubu ile özellik kazanmıştır. İbn Şüheyd kendisini sadece bir şair olarak değil aynı zamanda bir nesirci ve daha sonra da hatip olarak tanımlamaktadır. Çünkü ona göre nesirciler, hatiplerin torunlarıdır. el-Câhiz'in ve Abdulhamid'in tâbi'alarından (cinlerinden) edebî yeteneğini teyit eder mahiyette icazet istediğinde, a:

“Sonra Üstat ‘Utbe b. Erkam ve ‘Abdulhamîd’in arkadaşı Üstat Ebû Hubeyre bana: “Kuşkusuz biz, kulaklarımız senden duyduğumuz ibretli sözlerle çınlarken, karşında adeta çölde yolumuzu kaybetmiş gibi olduk; sana şair mi desek, yoksa hatip mi desek, bilmiyoruz. Ben: “İnsaf daha uygundur, gerçeği ortaya çıkarmak daha muvafıktır ve yerine getirilmesi gerekir.” dedim. Onlar: “Git, sen bir şair ve hatipsin” dediler. Bunun üzerine topluluk, gözleri bana bakarak ve boyunları bana doğru eğilerek dağıldı.”²⁹⁰

İbn Şüheyd, ya kâtiplik makamını elde etmek için ya da sadece edebiyatçı bir yaratılışa sahip olduğu için nesir alanına eğilmiştir. Onun nesirdeki başarısı bazılarına göre şiirden daha öndedir. İbn Hazm da bu görüşü benimseyenlerden olacak ki, İbn Şüheyd'i Endülüslü şairler arasında değil de belagatçiler arasında zikretmekte ve edebî yeteneği konusunda şunları söylemektedir: “Bizdeki belagatçilerden olan Ahmed b. Abdumelik b. Şüheyd arkadaşımız ve dostumuzdur. Kendisi halen

²⁹⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 131; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/278.

hayatta olup henüz orta yaşlardadır. Sanki Amr²⁹¹ ve Sehl'in²⁹² dili ile konuşuyormuş gibi, onun belagatın birçok dalında ürünleri vardır.”²⁹³

Öte yandan İbn Hayyân da İbn Şüheyd'i, Abdulhamid ve el-Câhiz'e benzettikten sonra, “Onun etkileyici şakaları yanı sıra, ilginç ve nadir şeyleri ifadedeki kabiliyeti diğer konulardaki yeteneğinden daha güçlü idi”²⁹⁴ demektedir.

İbn Bessâm da, İbn Şüheyd'in alay yeteneği hakkında İbn Hayyân'a katılarak, “Alay ettiğinde öten bir güvercin” nitelemesi yaptıktan sonra, onun ciddiyetine de vurgu yaparak, “Ciddi olduğunda da yırtıcı kükreyen bir aslan gibi idi”²⁹⁵ ifadesini kullanmaktadır.

es-Sa'âlibî, İbn Şüheyd'in nesri için “son derece güzel”²⁹⁶ tabirini kullanmaktadır. Ahmed Dayf, İbn Şüheyd'in nesrini şiirinden daha çok beğendiğini²⁹⁷ ifade etmektedir. Hannâ el-Fâhûrî ve Ahmed Tercânîzâde ise, öncelikle Arap nesrinde nadir ve ilginç konuları ilk kez onun ele aldığına, üslubunun alay ve mizahla dolu olduğuna,

²⁹¹ Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz kastedilmektedir.

²⁹² Sehl b. Hârûn kastedilmektedir.

²⁹³ el-Humeydî, *Cezve*, s. 133; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 191; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, III/222; ez-Zehebî, *Siyer*, XVII/501; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, III/178; Pellat, “İbn Hazm”, s. 174; Dickie, “İbn Suhayd”, s. 267.

²⁹⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/192.

²⁹⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/192; krş. Mubarek, *en-Nesr*, II/377.

²⁹⁶ es-Sa'âlibî, *Yetîmetu'd-dehr*, II/49; krş. Mubarek, *en-Nesr*, II/377.

²⁹⁷ Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 47.

terkiplerinde seci' sanatını kullandığına ve açıklanmaya ihtiyaç duyan ibarelere yer verdiğiine dikkat çekmektedirler.²⁹⁸

Zeki Mubarek de, “İbn Şüheyd’in nesir ürünlerini en az yirmi kez okudum. Her okuduğumda keskin zekâlı, ince yaratılışlı ve zevk sahibi bir kişi olduğuna dair inancım biraz daha arttı”²⁹⁹ değerlendirmesini yapmıştır.

Batılı araştırmacılardan Juan Vernet ise İbn Şüheyd’in “Müslüman Endülüs’ün yetiştirdiği en büyük nesirci”³⁰⁰ olduğunu ileri sürmüştür.

et-Tevâbi’de, ağırlıklı olarak şahısları ve hayvanları tasvir ettiği hikâyemsi ve hayali içerikli bölümler yer almaktadır. İbn Şüheyd’in genç yaşına rağmen, Arap edebiyatında çok nadir görülen hayali hikâye³⁰¹ türündeki bu tarzda çok başarılı olduğunu kabul etmek gerekir.

3. Edebî Tenkidi

a. Edebî Tenkit Konusundaki Görüşleri

İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*’de beyânın şekli, başka bir deyişle şiir ve nesir ürünlerinin nasıl ortaya konulması gerektiği konusunda kurallar getirmeye çalışmıştır. Bunu, şiir ve nesirdeki beyânın unsurlarını tarif ederek yapmıştır. Ancak İbn Şüheyd’in bu konuya ilgi duyması ve her

²⁹⁸ Bk. el-Fâhûrî, *el-Câmi*’, s. 912-13; Mercânîzâde, *Târîh-i Edebiyat-ı Arab*, s. 202.

²⁹⁹ Mubarek, *en-Nesr*, II/378.

³⁰⁰ Vernet, *Los Musulmanes Espanoles*, s. 81.

³⁰¹ Bk. İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*’, s. 115; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/267-68.

fırsatta görüşlerini açıklaması, kendisinden önce yaşayan veya dönemindeki birçok edip ve şairi bu konuda eleştiri yağmuruna tutması, onun kendini beğenmişliği ve kibirliliği³⁰² ile yakından ilgilidir. Zira o, kendisini edebiyat konusunda zamanın yetiştirdiği ender bir şahsiyet olarak görmektedir.³⁰³ Bu yüzden İbn Şüheyd, sadece edebiyatta ifade şekillerine dair getirdiği kurallara riayet etmeyen şair ve edipleri beyân ilminden bîhaber olmakla eleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Arapça'yı bozuk ve farklı şekillerde konuşan halk kesimine de sıcak bakmamıştır.³⁰⁴ İbn Şüheyd, Mu'temen'e yazdığı bir risalesinde de aynı konuya değinerek dava edindiği bu meseleyi gündeme getirmiştir:

*“Biz beyân okuduk ve her dilde onu idrâk ettik. Yaratıcılığı üstün tuttuk. Her güzel şeyin özünü anladık ve her yolu da denedik.”*³⁰⁵

Metinde de ifade ettiği gibi İbn Şüheyd, beyân ilmini idrâk etmesine ve yaratıcılık yeteneğine sahip olmasına rağmen, sürekli beyân ilmi ile ilgilenmiş ve onun inceliklerine vâkıf olmak istemiştir. O, bu yöndeki uğraşı ve ortaya koyduğu görüşleri ile haklı olarak edebî eleştirmenler³⁰⁶ arasındaki yerini almıştır.

³⁰² İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/193-97; İbn Sa'id, *el-Muğrib*, I/78; III/230; Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelûsî*, I/291.

³⁰³ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/197.

³⁰⁴ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 101; *Dîvân*, s. 145; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/256, 269.

³⁰⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/213.

³⁰⁶ Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 54.

b. el-Câhiz'i Tenkidi

İbn Şüheyd, eserlerinde her vesile ile el-Câhiz'i şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Bizce bunun bir nedeni, İbn Şüheyd'in kişiliğine hâkim olan kibir ve kıskançlık olabilir. Bilindiği gibi el-Câhiz, dönemin ünlü belagatçilerinden biridir. İbn Şüheyd'in, özellikle risalesinde yer verdiği edip ve şairlere ayrı bir önem atfettiği ve bunlar hakkında çok detaylı araştırmalar yaptığı muhakkaktır. Bu cümleden olarak, onun el-Câhiz'in birçok risalesini, en azından *el-Beyân ve't-tebyîn*³⁰⁷ isimli eserini yakînen incelediği kanaatindeyiz. İbn Şüheyd ile el-Câhiz arasında kısa bir karşılaştırma yaptığımızda, İbn Şüheyd'in el-Câhiz'den etkilenip etkilenmediği konusunda bir fikir verecektir.

el-Câhiz, eserlerinde okuyucuyu sıkmamak için paragraflarını parçalara bölüp nesri arasına güldürü ve dikkat çekici mahiyette nadir sözler veya şiirler serpiştirmiştir. İbn Şüheyd ise ciddî bir konunun ele alındığı mensur parçalarda bu tür söz ve şiirlere yer verilmesini doğru bulmamakta, bunun yerine mensur parçalarını bölmektedir. *el-Beyân ve't-tebyîn* isimli eserinde de görüldüğü üzere el-Câhiz, nesri arasında başkalarının şiirlerine yer verirken³⁰⁸, İbn Şüheyd ise kendisine ait şiirlere yer vermektedir. Bu yöntemini şöyle açıklamaktadır:

*“Söz uzadığı ve sözü söyleyen hedefine ulaşamadığı,
dayanak edindiği kaynaklardan faydalanamadığı, maksadın*

³⁰⁷ el-Câhiz, bu eserinde Arap beyânının üstünlüğünü savunarak, Arapların edebî ve sosyal hayatlarından örnekler vermiştir. Eser, belagat sanatlarını inceler, edebî eleştiri ve eleştiri yöntemleri hakkında bilgi verir. Bk. el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab*, I/268-85; Şevki Dayf, *fî'n-nesri'l-Arabî*, s. 161-67; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II/308-309; Zeydan, *Târîhu'l-âdâb*, II/477.

³⁰⁸ Bk. el-Câhiz, *el-Beyân* değişik yerler.

dışına taşmaktan ve sözü uzatmaktan ötürü dinleyiciyi bıktırmaktan korktuğu zaman, asıl hedefe varmaya yardımcı olma ve dikkatleri toplama maksadıyla araya bir şiir ilave eder.”³⁰⁹

Öte yandan el-Câhiz’in, eserlerinde seci’li cümlelere yer verdiğini görmekteyiz. Ancak el-Câhiz, bu cümleleri seci’ sanatı yapmak için değil, düşündüğünü ifade ettiğinden emin olmak ve okuyucuyu rahatlatmak istediği zaman kullanmaktadır. İbn Şüheyd ise nesrini zarif bir hale getirmek istediğinde seci’ sanatını bilinçli olarak kullanmaktadır. O, seci’ sanatını niçin tercih ettiğini şöyle açıklamaktadır:

“el-Câhiz’in tâbi’ası bana şöyle dedi: ‘Sen gerçekten hatipsin ve sözü güzel sıralıyorsun. Seci’ye düşkün olmasaydın sözün nesir değil şiir olurdu.’ Ben de ona, ‘Allah seni aziz etsin. Bu benim seci’ sanatını teşbihte ve cevap vermedeki faziletini bilmediğimden değildir. Fakat ben ülkemdeki söz üstatlarını bulamadım. Zamanın kişilerinin ahmaklığını ortaya koydum. Şayet kapalı sözlere açıklık getirseydim, bu durum beni onların katında daha çok yükseltmiş ve nefislerine tesir etmiş olurdu’ dedim...”³¹⁰

Ancak bütün bunlara rağmen Abdulhamid ve Câhiz’in tâbi’aları İbn Şüheyd’in sec’inin üstünlüğünü ve tatlılığını itiraf etmişlerdir.³¹¹

³⁰⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/205.

³¹⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 116; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/269.

³¹¹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*, s. 122; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/272.

İbn Şüheyd, Arap edebiyatında bakir konuları ilk kez ele alması ve şiirsel nesri ile eleştirmenlerin beğenisini kazanmıştır. O, henüz hayatta iken nesri ve şiiri doğuya ulaştırmış, edebî ürünleriyle de kendinden sonraki edebiyatçıları etkilemiştir. Bize göre İbn Şüheyd'in nesrinin bir başka önemli özelliği, şiirinde eleştiriye çok az kullanmasına rağmen, neredeyse nesrini tamamen eleştiri maksadıyla kaleme almış olmasıdır.

4. Ele Aldığı Konular

a. Edebî Üslup

İbn Şüheyd eleştiri yaparken ön yargılı davranmamaktadır. O, ele aldığı şair veya kâtip hakkındaki kararını, onun edebî ürününden aldığı bir numuneyi titizlikle inceledikten sonra vermektedir.³¹² Meselâ, İbn Derrâc el-Kastallî (ö. 421/1030)³¹³ hakkında düşüncelerini belirtirken bunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Ebû Ömer ile diğerleri arasındaki fark, yaratılıştan bir üslup yeteneğine sahip olmasıdır. Söze tam hâkimdir. Şiirlerinde, tarih, dil ve neseb konularında bilgi sahibi olduğuna çok delil getirmiştir. Sözü kullanmada ve kelimelere hâkim olmada çok başarılı olmuştur. Ayrıca bilgi hazinesinin zenginliği, coşkusu, bedî' sanatına hakimiyeti,

³¹² İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 132-39; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/283-89.

³¹³ Endülüslü şair ve ediplerden olan Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Derrâc el-Kastallî'nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında bk. el-Humeydî, *Cezve*, s. 110-14; İbn Beşküval, *es-Sıla*, I/40; ed-Dabbî, *Buğye*, s. 158-61; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/59-103; el-Makkarî, *Neḥḥu't-tîb*, III/195-96; 341-42; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/204; Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 94-100; Kehhâle, *Mu'cem*, II/101.

tasvirdeki mahareti, manaya önem verip onu vurgulaması, mana ile oynayıp onu tekrarlaması, insanlara bıkkınlık veren ve yoran şeyleri zorlanmadan ifade etmesi, başkalarının güç yetiremediği şeyleri kolaylıkla başarması ile özellik kazanmıştır."³¹⁴

İbn Şüheyd'in eleştirisi içerikli nesir parçaları da günümüze yeterli miktarda ulaşmamıştır. İbn Şüheyd, aşağıda vereceğimiz uzun metinde genel bir çerçeve içerisinde her dönemin edebî ürünlerini değerlendirme yoluna giderek edebiyatın sürekli yenilenmesi teorisini belki de ilk dile getirenlerden biri olmuştur:

*"Her sözün söyleneceği bir yer olduğu gibi, her dönemin ve her çağın kendine has bir tarzı, her milletin de kendine ait bir belagat usulü vardır..."*³¹⁵

"Bu sanatta ilk dönemlerde uygulanan metotların zaman içerisinde Abdulhamid, İbn Mukaffâ (ö. 142/759)³¹⁶, Sehl b. Hârûn (ö. 215/830)³¹⁷ ve diğer beyân sahibi kişilerin yöntemlerine nasıl dönüştüğünü görmez misiniz? İlimler

³¹⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/61.

³¹⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/237.

³¹⁶ İran asıllı Ebû Muhammed Abdullah b. Mukaffâ hakkında bk. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, IV/283-84; el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab*, II/136-158; Zeydan, *Târîhu'l-adâb*, II/438-40; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, III/507-26; a. mlf. *fi'n-nesri'l-Arabî*, s. 13-138; Brockelmann, *GAL, Suppl.*, I/233-39; Kehhâle, *Mu'cem*, VI/156.

³¹⁷ Arap edip ve şairi Sehl b. Hârûn b. Râhibûnî hakkında bk. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, III/211; Zeydan, *Târîhu'l-adâb*, II/441; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, III/526-40; a.mlf. *fi'n-nesri'l-Arabî*, s. 144-154; Brockelmann, *GAL, Suppl.*, I/239-47; Kehhâle, *Mu'cem*, IV/286; Sezgin, *GAS*, I/272-73.

hakkındaki düşüncelerini genişletmelerinden ve akıllarının üstünlüklerinden dolayıdır ki, sanat onların elinde en çok revaç gören, en büyük güç kabul edilen ve en fazla aydınlık saçan bir nur olmuştur.”³¹⁸

“Daha sonra zaman ilerlemeye devam etti. Onların bu tarzı da İbrahim el-Abbâs (ö. 243/857)³¹⁹, Muhammed b. Zeyyâd (ö. 231/845)³²⁰ ve aynı görüşte olanların metotları ile uyum içine girdi. Böylece karakterler birbirinden net bir şekilde ayrıldı, nefislerdeki ağırlık hafıfladı ve nesirde kullanılan üslup daha anlaşılır bir hale geldi.”³²¹

“Daha sonra zamanın geçmesiyle halk anlamsız, ince ve aşıkların konuştuğu türden letâfette aşırı, ince ve zarif konuşmalara meyletti. Böylece üslup Bedî’ (ö. 398/1008)³²²,

³¹⁸ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/237; krş. Ahmed Dayf, *Belagatu'l-Arab*, s. 57.

³¹⁹ Abbasîler dönemi ünlü edip ve şairlerinden olan İbrahim b. el-Abbâs b. Muhammed eş-Şûlî hakkında bk. Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, I/9; İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, II/102-103; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/15-17; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, IV/547-86.

³²⁰ Kûfe ekolü mensuplarından edebiyatçı İbnu'l-Arabî Ebû Abdillâh İbn Zeyyâd hakkında bk. İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 69; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, III/189-196; es-Safedî, *el-Vâfî*, III/79; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II/299-301; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VI/365-66; Brockelmann, *GAL*, I/119-20; Kehhâle, *Mu'cem*, X/2.

³²¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/237.

³²² Makâmeleri ile ünlü Abbasîler dönemi nesircilerinden Ebu'l-Fadl Ahmed b. el-Huseyn b. Yahyâ el-Hemedânî hakkında bk. es-Sa'âlibî, *Yetîmetu'd-dehr*, IV/240-80; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, II/161-190; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I/112; Brockelmann, *GAL*, I/93-94; *Suppl.*, I/150; Zeydan, *Târîhu'l-adâb*, II/585; Şevki Dayf, *fi'n-nesri'l-Arabî*, s. 238-42; el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab*, II/381-403.

Şemsu'l-Maâlî (ö. 403/1012)³²³ ve bunların arkadaşlarının yöntemleri ile uyum içine girdi.”³²⁴

“Aynı şekilde şairler de zamanın değişmesi ile şiir sanatındaki geçmiş alışkanlıklarını değiştirdiler. Her asırda her dönemin şairi o zamana uygun olanı ve o dönem halkının gönüllerine hoş geleni araştırmaya koyuldu. Bu da içki düşkünlü Gavânî, Beşşâr (ö. 167/782)³²⁵, Ebû Nuvâs (ö. 198/814)³²⁶ ve arkadaşlarının bedî’î sanatlar kullanmaları ve sanatlarda farklı akımların doğması şeklinde ortaya çıktı.”³²⁷

“Daha sonra Ebû Temmâm geldi ve cinası fazlaca kullanarak alışılmışlığın dışına çıktı ve bu durum onun hoşuna gitti. Halk da onu taklit etti. Bugün her cinaslı şiir kulaklara hoş gelmiyor. Her şeyin en iyisi orta yoldur.

³²³ Abbasîler dönemi nesircilerinden emir Şemsu'l-Maâlî Kâbûs b. Veşmekir hakkında bk. es-Sa'âlibî, *Yetîmetu'd-dehr*, IV/56-59; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, XVI/216-233; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II/175-77; İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, III/168-70; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VI/3-4; Mubarek, *en-Nesr*, II/277-89; Brockelmann, *GAL*, *Suppl.*, I/154; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII/91.

³²⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/237.

³²⁵ Doğuştan âmâ olan Abbâsîler dönemi Muhdes şairlerden Beşşâr b. Burd hakkında bk. İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 159; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/156-58; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, II/24; Brockelmann, *GAL*, I/72; *Suppl.*, I/108-110; Zeydan, *Târihu'l-adâb*, II/72-73; Kehhâle, *Mu'cem*, III/44-45.

³²⁶ Şarap şiirleri ile tanınan Abbasîler dönemi şairlerinden el-Hasan b. el-Hânî hakkında bk. İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/240-43; İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, I/35-47; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, II/240-41; Brockelmann, *GAL*, I/74-76; *Suppl.*, I/114-18.

³²⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/237.

Bundan dolayı Basra halkı, içki düşkünü Gavânî'nin sec'ini Ebû Temmâm'inkine tercih etmişlerdir. Çünkü Gavânî, Arap halkının başına Muhdes şairler tacını giydirmiştir."³²⁸

İbn Şüheyd'in zikrettiği nesircilerin hepsi hükümdar veya üst düzey yöneticilerin yanında kâtiplik görevi yapmaları yanısıra, siyasi rol de üstlenmişlerdir. Bu yönü ile Sehl b. Hârûn'u Câhiz'den daha üstün tuttuğuna şahit oluyoruz.³²⁹

İbn Şüheyd, kendi dönemine kadarki süre içerisinde yer alan şiirin geçirdiği merhaleler ve bu merhalelerdeki şairler arasındaki farkları kesin ve açık bir biçimde ortaya koymuştur. Zaman ve zevklere göre şiirin değişikliğe uğradığını tespit etmesi yanında, sosyal grupların farklılaşması ile de zevklerin değiştiğine ve farklılaştığına işaret etmiştir.

b. Beyân

İbn Şüheyd'de göre insan beyân kabiliyetine öğrenme, ezber veya taklit yoluyla değil, sadece doğuştan gelen bir yetenekle sahip olur.³³⁰ O, bunu açık bir şekilde şöyle ifade etmektedir:

"İyi söz söylemek, kullanımı az olan birçok garip kelimeyi ezberlemekle ve nahiv kaidelerini bilmekle olmaz. Aksine yaratılıştan gelen bir yetenekle bu ikisi arasında denge kurmakla mümkündür."³³¹

³²⁸ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/237-38.

³²⁹ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/243-44.

³³⁰ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 151; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/299-300.

³³¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/231.

İbn Şüheyd'in beyân konusundaki başka bir görüşü ise ona göre bu kabiliyetin kitaplar veya öğretmenler yardımıyla elde edilemediği sadece Allah vergisi olduğudur. O, bu tezini Kur'ân'ın değişmez otoritesine başvurarak şöyle savunmuştur:

“Beyân ilmi, öğretmenlere mahsus ve onların öğreteceği bir değildir. O, Allah tarafından öğretilen ilimlerdenidir. Zira Allah Teâlâ, “Allah Kur'ân'ı öğretti, insanı yarattı ve ona beyânı öğretti”³³² buyurmaktadır.”³³³

İbn Şüheyd, daha sonra öğretmenleri ve el-Câhiz'i eleştirmektedir.³³⁴ O, el-Câhiz'i edebî yönden eleştirmekle yetinmemiş, fiziki özelliklerinden dolayı da kâtip olamayacağını ileri sürmüştür.³³⁵ İbn Şüheyd'in ölçüleri dikkate alındığında, el-Câhiz bir hükümdarın hoşuna gidebilecek niteliklere sahip olmadığı gibi, bilgelikten de yoksundu.³³⁶ İnsanların bedenî organlarının şekli, onların aklî ve ilmî yeteneklerinin yeterli ya da yetersiz olduğunu gösterdiği kanaatinde değiliz.

İbn Şüheyd, tam anlamıyla bir öğretmen olmasa da, şiir ve edebiyatla ilgilenmek isteyen kişilerle oturur, onlara izlemeleri gereken yöntemler hakkında tavsiyelerde bulunur ve onları yönlendirirdi. O, öğrencilerine yaptığı tavsiyede ifadelerin terkibine, kelimelerin düzgün

³³² Rahmân Sûresi, 55/1-4.

³³³ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi'*, s. 124-25; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/274.

³³⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/232-33.

³³⁵ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/243.

³³⁶ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/243-44.

ve doğru türetilmesi yanısıra fesahatine de önem verilmesi gerektiğine şöyle işaret etmektedir:

“Bu meseleyi bazı öğrencilere öğretmiştik. Onlar da bundan hoşlandılar ve nasıl olduğunu anladılar. Ancak ne var ki bıkkınlık ve tembellik gençlerde çok görülür. Bu işi öğretmeye gayret eden kişi, ancak ilmi arzulayan ve mükemmel kişilere öğretebilir. Oysa öğrenci yetiştirmeyen kimse, eksiklikle itham edilir ve âciz olduğu sanılır.”³³⁷

Beyân, şiir ve edebiyat konusunda bazı öğrencileri ile aralarında geçen konuşmalardan³³⁸ anlaşıldığına göre İbn Şüheyd, beyân ilmini öğretmeye muktedir olmadığını itiraf etmekle birlikte, şiir ve edebî sanatları öğretmeye layık olduğuna ve bu konuda iyi bir öğretici olduğuna işaret etmektedir. *et-Tevâbi*’de Ebû Temmâm’ın tâbî’asının dilinden şöyle demektedir:

“Eğer mutlaka söylemen gerekir ve nefsin de seni söz söylemeye davet ederse kabiliyetini ve kendini zorlama, tamamladığında ise en az üç kere tekrarla ve daha sonra da üzerinde çalış, hataları düzelt.”³³⁹

İbn Şüheyd’e göre şairlik çalışma ile öğrenilmez, ancak ilham yoluyla söylenir.³⁴⁰ Bu durumda ortaya konan edebî ürünlerin iyi veya kötü olmasından bunları söyleyen değil, söyleyenlere ilham veren tâbî’aları sorumludur. İbn Şüheyd, şiirin de beyândan başka bir şey olmadığını ileri sürerken Kur’ân’dan da iktibas yapmıştır:

³³⁷ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/233.

³³⁸ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/233-35.

³³⁹ İbn Şüheyd, *et-Tevâbi*’, s. 101; İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/219.

³⁴⁰ Ahmed Dayf, *Belagatu’l-Arab*, s. 55.

“Eleştirmenin sözü araştırması, anlamların yüceliğini incelemesi, beyânın şekline ve pozisyonuna bakması, âdalı ve süslü terkiplerden kaçınması, edebî sanatlar ve güzel sözlerden oluşan bölümler arasında esneklik ve uyum sağlaması, sanat sahibi kişileri temsil etmesi gerekir. Bunlara riayet edildiğinde, şiirin yüzünün aydınlandığını ve kurşun gibi ağır ve hissedilir olduğunu görürsün... O zaman bu şiirde kişinin istediği alevlenir, etrafındaki hava yanar, şimşekler çakar, yağmurlar yağar, üzerine gözyaşları akar ve korku açıkça ortaya çıkar. O, ‘ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; oraya vardığında ise bir şey bulamaz.’³⁴¹ Bu kişi ancak beyânın kaidelerine riayet etmek, söz ve manaların faziletine yönelmek, doğruyu söylemek, ciddiyetten ayrılmamak, nadir ve diğer kelimeleri kullanmak suretiyle sanatın ismine layık olur...”³⁴²

Kuşkusuz İbn Şüheyd, yukarıda sıraladığı özelliklere sahip örnek şaire işaret ederken kendini kastetmektedir. Onun daha küçüklüğünden beri şiirin her türünü ele aldığını, Câhilî dönemden başlayarak kendi dönemine kadar şiirin izlemiş olduğu gelişme safhalarını yakînen tanıdığını göz önünde bulundurursak, bu iddiasında hiç de haksız olmadığını görürüz. Ancak bununla birlikte beyânın sırları hakkında konuşmak veya bazı ipuçları vermek istemiyor.

c. Ediplerin Sınıflandırılması

İbn Şüheyd’e göre, beyânın güzelliği, elde edilmesinin ve öğrenilmesinin zorluğu, miktarı ve nerede ne kadar kullanılacağı

³⁴¹ Nûr Sûresi, 24/39.

³⁴² İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/310-11.

konusunda belagatçiler ve edipler farklı düşünseler de beyân esastır. İbn Şüheyd, bu kişileri üç kategoride toplamaktadır:

“Onlardan bazıları, tasvir şiirleri yazmalarına, yeni anlamlar icat etmelerine ve güzel lafızlar bulmalarına karşılık, bunlara söz söylemek zor gelir. Yazı yazmak da bunların kafalarını yorar. Bu yüzden genellikle tasviri kısa tutarlar ve kötü bir durum ortaya çıkar.”³⁴³

“Onlardan bazıları da rahmet ve bolluk denizine girmiş gibidirler. Maharet ve fesahat ışıyla etrafı aydınlatırlar. Böyle bir kişi söze başlamada selin akması gibi, sözü bitirmede sağanak yağmur gibidir. Başarısızlıktan şikâyet etmez ve işin uzamasından korkmaz...”³⁴⁴

“Bazısı ise sözden kaçınır, sözlerinde hile yapar. Şayet bunda başarılı olursa güzellikleri uçlarından yakalar ve sanatın her yönüne katılır. Böylece günün adamı olur, zamanın kişileri ile aynı saflarda yürür. Ancak onun, eksikliklerini giderecek ne aklı ne de zamanının büyükleri ile düşüp kalkacak siyaseti vardır.”³⁴⁵

İbn Şüheyd, bu üç kategoriye ve özelliklerini açıkladıktan sonra, “Kim ki bu üç sınıfın dışına çıkarsa beyân ismini hak etmez ve söz ustalarının arasına girmez”³⁴⁶ demektedir. Onun, kendisini ikinci kategoriye dâhil ettiği anlaşılmaktadır.

³⁴³ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/238.

³⁴⁴ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/239.

³⁴⁵ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/239.

³⁴⁶ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/239.

d. Öğretmenler

İbn Şüheyd, edebî yeteneklerin doğuştan gelen bir kabiliyet gerektirdiğini öyle savunmuştur ki, bu kabiliyetin öğrenim yoluyla kazanılacağına inanarak öğrenmek isteyenleri ve özellikle de öğretmeye çalışanları eleştirdiğini görüyoruz:

“Kurtuba’ımızda nahvin birtakım bölümleri ile uğraşan ve dilden bazı kelimeleri ezberlemiş olan öğretmenlerden bir grup, katılaştırmış ciğerleri ve deve kalbi gibi kalpleri yumuşatmaya çalışıyorlar ve balçıklaşmış zekâları ve paslanmış zihinleri eğitmeye çalışıyorlar. Hâlbuki onlarda ince ışınların girmesi için bir menfez ve beyân nûrlarının akması için bir yol yoktur. Onların ellerine bedî’ ve tenkit kitapları geçse de, onların bunlardan anladıkları yemen maymununun dans müziğinden veya neyden çıkan nağmelerden anladığı kadardır...”³⁴⁷

İbn Şüheyd, öğretmenlerin yaratılıştan kabiliyeti olmayan kişileri öğretmek için boşuna uğraştıklarını ifade ettikten sonra, bu tip öğretmenlerin idrâk yoksunu olduklarını ve bunların da birtakım bedensel bozuklara dayandığını şöyle açıklamaktadır:

“Bu öğretmenler, tabiatından bilincinde olmalarına rağmen idrâk ve yorumdan yoksundurlar. Onların idrâkteki eksiklikleri, ruhanî kabiliyetin tam olmayışından kaynaklanmaktadır. Buna da insanın anlama unsurlarına hizmet eden damarlardaki saf ve temiz kanın kirlenmesi, beyindeki sinirlerin fazlaca katılaşması ve doğal

³⁴⁷ İbn Bessâm, a.g.e., I/240.

miktarlarından daha az olması neden olmaktadır. Bunlarsa kişiye ileriye görmede ve zahiri unsurların bozulduğunu anlamada yardımcı olur. Bu bozukluğun dış görüntüleri ise kafanın düz ve yassı oluşu, kafanın arkasında belirgin çıkık bir kemiğin varlığı, elmacık kemiklerinin birbirine yakın olması, gözlerin çekik ve küçük olması, burnun kalın ve tavşan burnu gibi küt olması şeklinde kendini gösterir...’’³⁴⁸

Bazı Arap edebiyatı araştırmacıları, onun eleştiri yönünden bahsetmemişlerdir. Bize göre İbn Şüheyd, Endülüs’teki düşünce ve fikir hareketlerinin doğurduğu fikir edebiyatçılarının önderlerinden birisidir. İbn Şüheyd, başka bir yerde öğretmenlerin eksikliklerini sayarken şöyle demektedir:

“Onlar bildiklerini vermezler ve onları sınıflandırmazlar. Ellerindeki malzemeler de telif için yeterli değildir. Yine bu grubun karakteri hakkında bilinen şudur ki, bize baktıklarında bizi yağcılıkla karşılarlar. Fakat onların içi haset ve kin doludur. Toplantılarda bir araya geldiğimizde onların bize yaltaklandığını görürsün. Konuşulanlardan istifade etmeye yeltenirler...’’³⁴⁹

Sonuç olarak, aristokrat bir çevrede yetişen İbn Şüheyd, genç yaşta vefat etmesine rağmen hem şiir hem de nesir alanında kendisinden her zaman söz ettirecek ürünler vermiştir. Vezirlik ve müsteşarlık görevinde bulunan İbn Şüheyd, duyma zorluğu nedeniyle çok arzuladığı kâtiplik görevini elde edememiştir. Bu durum onu daha da çok

³⁴⁸ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/240.

³⁴⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîre*, I/244-45.

edebiyatla ilgilenme sevk etmiştir. O, edebî çalışmalarını hiçbir zaman kazanç vesilesi yapmamıştır. Kendisine zarar veren kişileri çok sert bir dille eleştirmiştir. Ancak dine kurallara aykırı yaşam tarzı ve keskin dili bazı çağdaşları tarafından eleştirilmiştir.

İbn Şüheyd, şiirin öğrenme yoluyla değil, ancak ilham yoluyla yazılabileceğini iddia etmiş, sadece nahiv ve garip kelimelerle sınırlı kalarak şiir sanatını öğretmeye çalışan öğretmenleri eleştirmiştir. O, Câhiliyye döneminden kendi zamanına kadar olan şiirin her türünden faydalanmış, şiiri zamanın ve zevklerin değişmesiyle hissedilir bir değişim geçirmiştir. O, ortaya koyduğu görüşlerle taklitçiliğe karşı çıktığı gibi, şiire klasik bir hava vermek veya alışılmamış benzetmeler yapmak için güzel sözler kullanmayı da reddetmiştir. Döneminde yaygın olan muvaşşah ve zecel türü şiirlere hiç meyletmemiş, edebî çalışmalarında doğuyu esas alarak Endülüs'e ait yeni bir akıma karşı olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

TEVÂBÎ‘ VE ZEVÂBÎ‘

ZUHEYR B. NUMEYR

Ey Ebû Bekir, Allah için, bir tahmin attın ve tutturdun, bir önsevide bulundun ve yanılmadın! Kazandığın dostuna göz atıp onun göğün sınırlarını tutmuş olduğunu, göğün güneşi ile ayının arasını birleştirmiş olduğunu, iki kutup yıldızını düzene koyduğunu, ne zaman bir gedik görse onu göğün Süha Yıldızı³⁵⁰ ile kapattığını veya herhangi bir yırtık gördüğünde onu göğün akrebin iki boynuzunda olan iki parlak yıldız ile onardığını ve benzeri şeyleri gördüğün zaman, tahminin ve önsezinle gerçeğin yüzünü gösterdin. Hakikatin aydınlığını keşfettin ve: “Nasıl hikmet verildi³⁵¹ ona, daha bir bebekken; sözün hurmasının dalını çekti ve meyveleri döküldü derilmiş yaş hurmalar olarak³⁵². Doğrusu onun kendisine yol gösteren bir şeytanı var. Şeysabân kabilesinden bir cini var, kendisine gelen. Yemin ederim ki, onun yardım eden dişi bir cini ve destekleyen lider bir cini var. Bu, ne insan gücü dâhilinde olabilecek bir şeydir, ne de bu nefes bu kişiye aittir.” dedin. Senin söylemiş olduğuna gelince, ey Ebû Bekir, dinle de sana acayıplerin acayibini anlatayım:

Ben hiciv yazarlarının döneminde edebiyatçılara sempati duyar ve söz yazmaya gayret ederdim. Bunun için divanları araştırdım,

³⁵⁰ Küçük Ayı yıldız takımından sönük bir yıldız.

³⁵¹ Bu ifadede, Meryem Sûresi, 12. âyete işaret vardır.

³⁵² Bu ifadede Meryem Sûresi, 25. âyetten iktibas vardır.

hocalardan ders aldım. Anlayış damarım çalıştı ve ilmin atardamarları, rûhânî bir takım maddelerle ilim pompaladı. Biraz göz atmak bana yetip artıyor, ilim hamlesi engel bir tabaka ile karşılaştığı zaman, kitapları biraz mütalaa etmek bana yararlı oluyordu. Ben, kendisinden dolayı ateş aldığın kar gibi de, sırtında kitaplar taşıyan eşek gibi de değildim. Beyan gediğine art arda saldırdım ve onun kuşunun ayağına ipler bağladım. Böylece acayıpler, benim için, bir bir döküldü ve rağbet edilen şeyler üst üste gelmeye başladı. Gençliğimin ilk yıllarında tutkumu pekiştiren bir aşkım vardı. Sonra o eğilim esnasında bir bıkkınlık geldi bana. Sevdiğim kişi o eğilim sırasında öldü. Ağlayıp sızlandım ve bir gün bahçede on ağıt söylemeye başladım. Artık onun kapıları yüzüme kapanmıştı ve tek başıma kalmıştım. Şöyle dedim:

“Ölüm haremlerin ahusunu aldı uhdesine, felaket galip geldi toy ceylana.”

Nihayet sözü, içinde bulunduğum bıkkınlıktan dolayı, özür dilemeye getirerek şöyle dedim:

“Senden, nefret ve içimde dolaşan bir fesatlıktan dolayı bıkmadım ben.”

Bunun üzerine dilim tutuldu ve ağzımı açamaz oldum. Birden, meclisin kapısında yağız bir kısrakın sırtında mızrağına dayanmış, yüzünün kılları çıkmış bir süvari ile yüz yüze geldim. Bana: “*Ey insan genci, acizlikten mi?*” diye bağırdı. Ben: “*Hayır, babanın başı için! Sözün bazı zamanları vardır. Bu, insanlık halidir!*” diye cevap verdim. O, bana: “*Ondan sonra şöyle de*” dedi:

“Gencin uzun süre devam eden refah ve neşe halinden bıkmaması gibi!”

Böylece onun icâzetini saptadım ve: “*Babam san feda olsun, sen kimsin?*” diye sordum. O: “*Ben, cinlerin Eşca‘ kabilesinden*³⁵³ *İbn Numeyr’im!*” dedi. Ben: “*Seni bana görünmeye sevk eden nedir?*” diye sordum. O: “*Sana duyduğum sevgi ve seni seçme isteği!*” diye cevap verdi. Ben: “*Hoş geldin, ey aydınlatıcı yüz, sana yönelmiş olan bir kalbe ve sana doğru yönlendirilmiş bir sevgiye rastladın!*” dedim. Bir süre konuştuk. Sonra: “*Ne zaman yanına gelmemi istersen şu beyitleri oku!*” dedi:

“*Dostum Zuheyr’in dostluğu ne kadar değerli! Kuşkusuz, onun adını ananlar söyledikleri anda o hemen onlara gelir.*”

“*Ağızlar bir gün onu anarak konuştuklarında, onun ağzını öpüyormuşum gibi gelir bana!*”

“*Ondan söz edenlerin yurtlarını, her ne kadar kum tepeleri evimden uzak olsa da, onun sevgisinden dolayı bir sevgi kaplar.*”

Yağız atı avlunun duvarından atlatıp gözden kayboldu. Ben, ey Ebû Bekir, tutukluk gelip söze devam edemediğim veya herhangi bir çıkış yolu bulamadığım ya da bir üslup bana ihanet ettiği zaman bu beyitleri okurdum ve dostum derhal bana görünürdü. Ben de arzuladığım yere gider, istediğimi yeteneğime kavratırdım. Dostluğumuz pekişti ve aramızda bir takım serüvenler geçti. Şayet kitap uzun olmayacak olsaydı, kesinlikle çoğunu anlatırdım. Fakat ancak bir kısmını anlatacağım.

³⁵³ İbn Şuheyd de Benû Eşca‘ kabilesindendir.

BİRİNCİ FASIL

ŞAİRLERİN YOLDAŞLARI

İMRU'UL'L-KAYS'IN ŞEYTANI

Bir gün Zuheyr b. Numeyr ile, hatiplerin ve şairlerin başlarından geçen olaylardan ve onlarla yoldaşlık eden Tevâbi' ve Zevâbi'den söz ediyorduk. Ben: *“Onlardan bazılarıyla görüşmenin bir çaresi var mıdır?”* diye sordum. O: *“Liderimizden izin alayım da!”* dedi. Uçup göz açıp kapayacak kadar gözden kayboldu. Kendisine izin verilmişti ve: *“Atla atın sırtına!”* dedi. Derhal ata bindik. At bizi, gökleri kat ederek, sahraları geçerek kuş gibi götürdü. Sonunda bizim toprağımız gibi olmayan bir arazi, havamıza benzemeyen bir hava gördüm. Ağaçları sık, çiçekleri güzel kokan bir yerdi. Bana: *“Ey Ebû Âmir, cin toprağına girdin; kimden başlamamızı istersin?”* diye sordu. Ben: *“Hatipler, önceliğe daha uygundur, ama ben şairlere daha tutkunum”* dedim. O: *“Onlardan kimi istiyorsun?”* dedi. Ben: *“İmrü'u'l-Kays'ın yodaşını!”* dedim. Dizginleri, ağaçları sık, kuşları şarkı söyleyen ağaçlık vadilerden birine çevirdi ve: *“Ey Uteybe b. Nevfel, Sıktu'l-livâ ve Havmel aşkına! Dâratu Culcul hakkı için, göster bize yüzünü! Bize kendi şiirinden ve insanoğlundan işittiğinden oku! Ona icazetinin nasıl olacağını bildir bize!”* diye bağırdı. Bir süvari çıktı karşımıza. Adeta ısılt ısılt yanan kumral bir atın sırtındaydı. *“Allah'ın selamı üzerine ve arkadaşının üzerine olsun, ey Zuheyr! Onların genci bu mu?”* dedi. Ben: *“O budur, hangi cemre, ey Uteybe?”* dedim. O: *“Oku!”* dedi. Ben: *“Efendi okumaya daha layıktır”* dedim. Gözleri ileriye çevrildi, vücudu

sarsıldı, doru atın dizginlerini çekti ve onu kamçıladi. At onu bizden uzaklaştırdı. Sonra geri hamle yaptı ve atı şahlandırarak tam karşımızda durdu. Sonra atı olduğu yere çivileyerek:

“Sana olan tutku arttı, azaldıktan sonra” kasidesini okumaya başlayıp sonuna kadar geldi. Sonra: *“Oku!”* dedi, bana. Kaçmayı düşündüm, sonra ruhumun gücü toparlandı ve:

“Onu Suleymâ’dan geri kalan yerler ve evler üzdü” kasidesini okudum. Nihayet o kasidedeki:

“Saba rüzgârının yalayıp aşağıya doğru süzıldığı göziin üstüne ulaşamadığı bir kubbeden yüklendim onu, gecenin denizi coşmuş, dalgaları çarpışmaya başlamışken.”

“Yivli keskin bir kılıç asılıydı kucağımın altından; elimdeyse dümdüz bir mızrak vardı.”

“O ikisidir dostum, kendimi bildim bileli; yiğidin azmini güçlendirirler, tökezlediği zaman.”

“Bu (kılıç) bir arktır kının içinde, ölüm sulanır bununla; bu (mızrak) da bir daldır avuç içinde, devşirilir ve meyve verir!” sözüme geldim. Şiiri bitirdiğim zaman beni iyice süzdü bakışlarıyla. Sonra: *“Git, sana izin verdim!”* deyip gözden kayboldu.

TARAFÂ'NIN ŞEYTANI

Zuheyr bana: “Sonra kimi istiyorsun?” diye sordu. Ben: “*Tarafâ'nın arkadaşını!*” dedim. Hemen ‘Uteybe Vadisini geçtik ve bir ormana vardık ki, iki türlü ağacı vardı. Biri bahar kokusu yayan kamış, öteki ise Hint ağacı ve defne kokusu veren sihr ağacıydı. Bir de açıkta akan ve suyu yıldız gibi dönen, fakat değişmeyen bir pınar gördük. Zuheyr orada bağırdı: “Ey, el-‘Aclân oğlu ‘Anter, Zuheyr ve arkadaşları sana geldiler. Havle aşkına! Onunla birlikte geçirdiğin geceler hakkı için, bize yüzünü göster!” Bunun üzerine, kılıç kuşanmış ve üzerine ipek giysiler giymiş, elinde bir mızrak bulunan güzel yüzlü bir atlı göründü bize: “İkiniz de hoş geldiniz!” dedi ve benden şiir okumamı istedi. Ben: “*Lider okumaya daha layıktır!*” dedim. O:

“*Su‘dâ'nın izleri var, Şureyf Dağı'nın sarp yerlerinde*” kasidesini sonuna kadar okudu. Ben ise:

“*Akîk'teki evin izinden dolayı mı değiştin?*” kasidesinden okudum. Nihayet:

“*Otlağı bol yere indiğimizde, dizgini uysal yeleli her atın üstünde, ürkütölür av hayvanları.*”

“*Ebabil gibi her tarafa dağılarak kuşluk vaktinde, elverişsiz arazinin bağrında toz kaldırır A‘vec gibi atların kızları.*”

“*Av peşinde koşmak veya sürü kovalamak için en iyilerinden hazırladığımız eğitilmiş atlardır onlar.*”

“*Sırtlarında kuşluk vakti şarkı söylerken arkadaşlar, altlarında kişneyerek cevap verir o atlar.*”

“Biz, kocasına sunulan gelin misali el değmemiş çiçekleri biçeriz o atlarla.”

“Yaban sığırlarının böğrüne atış yaptık, yok yere öldürdüğümüz genizden meleyen ceylanları yere serdiler.”

“Arkadaşlarım çabucak indiler atlardan, hep birden kebapları elleriyle alıp ısırmaya başladılar.”

“Ellerimizi nilüferlerle sileriz ete bulaştığında, çok av hayvanı avladığımızda.”

“Şarap sâkîsine: ‘Soğuk ve katkısız olarak sun, sırf mahmur gözlerinden sun!’ dedik.”

“Sâkî emrimize itaat etti ve iki kadehi elinde kalkıp oldukça yalpalamaya başladı.”

“İki şarabını kattı birbirine ve eğilip durdu onlardan bir cömerdin başı ve boynu seviyesine.”

“Nihayet, onları bıraktı durgun, iki büklüm halde, yudumları şaraptan dolayı güçten ve akıl erdeminden yoksun halde.”

“Bir sarayın sütunları veya hurma dalları misali yere yıkılmış sarhoşlar halinde, beyaz çiçeklerin üstünde.” sözüme kadar geldim.

‘Anter: “Bravo sana! Git, sen artık icazetlisin!” deyip gözden kayboldu. Sonra ondan yönümüzü çevirdik.

KAYS B. el-HATÎM'İN ŞEYTANI

Zuheyr bana: “*Şimdi Cahiliye dönemi şairlerinden kimi canın isitiyor?*” dedi. Ben: “*Gördüğüm kişiler yeter bana, yönümüzü Ebû Temmâm'ın arkadaşına çevir!*” dedim. Sağ tarafa doğru bir süre koştuk. O sırada peşimizden aslanı andıran bir süvari, kartal gibi bir kısırağın sırtında doludizgin at koşturuyor ve koşusu esnasında şu şiiri okuyordu:

“*Abdulkays'ın oğluna bir intikamcı dürtüşü yaptım ki, yaradan fişkiran kan olmasa, karşıdan ışığı gösteren bir gediği var.*”

Ben ondan işkillendim, ancak Zuheyr bana: “*Endişelenme, bu Kays b. el-Hâtîm'in arkadaşı Ebu'l-Hattâr'dır*” dedi. Gönlüm onun beyti okumasından etkilendi, onun bu cüretinden ve kendisine doğru yönelmemiş olmamızdan dolayı korkum iyice arttı. Zuheyr yağız atın yönünü ona çevirip: “*Ey Ebu'l-Hattâr, Allah'ın selamı üzerine olsun!*” dedi. O: “*Ebu'l-Hattâr'dan bu şekilde savuşulur da ona uğranmaz mı?*” dedi. Zuheyr: “*Biz seni avcı bildik ve meşgul etmekten korktuk!*” dedi. O bana: “*Bir şiir oku, ey Eşca'î, ant içerim ki, eğer güzel okumazsan, mutlaka bir şer günü olacak!*” dedi. Ben de ona “*Sana haraplıklarını ağlar onların evleri*” kasidesinden olan sözümü okudum:

O şiirden bazı beyitler şunlardı:

“*Dostlarım, Allah iyiliğinizi versin, yönünüzü onun ilk evine çevirin de selamlayalım avlusunu!*”

“*Oranın taş bebek toplulukları gibi topluluklar görmedim ben, benim gibi hiçbir kurt da yoktu, orada koyununu gözleyen!*”

“*Bir sapkınlık gibisini de görmedim, aşkımdan dolayı doğruluğa dönüşen; çadırının yolunu bana aşk gösterirdi geceleri!*”

“Bu tutkuyu ağlayışlarını işittiğim zaman, kendileri için ağladığım güvercinler kabarttı ancak.”

“Ruhuma hayret ettim; nasıl oldu da aşka sahiplendirildi diye, o dilberler nasıl onun direncini sarstı diye!”

“Şayet soylu kimseler üstüme yürüseydi, cezasına şerefli onurla razı olurdum.”

“Ne varki sınırların fareleri bana dil uzattılar; ben de onların kanlarını akıtmayı ikram ettim kendime!”

“Sana ulaştırdım, ey Ebû Mervân, bir kişinin utancından soyutlanmadığım ihtiyacını!”

“Bu yardım istememde kuşluk üzeri sana geldim, sanki dağların Hira’sına geldim!”

“Zamanın güçlü eğersiz atını, azılı da olsa, bekasını istemediğim bir ruh gücü ile ortadan kaldırdım.”

Okumayı bitirdiğimde gülümsedi ve: “Ne kadar güzel bitirdin! Git, sana icazet verdim!” dedi.

EBÛ TEMMÂM'IN ARKADAŞI

Sonra ayrıldık ve kökünden iri gözlü bir güzelin gözü gibi bir pınarın fişkırdığı yemyeşil bir ağacın yanına varıncaya kadar at koşturduk. Zuheyr: *“Ey Habnâ’ oğlu ‘Attâb, Zuheyr ve arkadaşı sana geldi. ‘Amr ve doğan ay hakkı için, mühürü çözülmüş kâğıt parçasının hakkı için göster yüzünü bize!”* dedi. Bunun üzerine pınarın suyu, bir gencin ay parçası gibi yüzünden dolayı ikiye bölündü. Sonra o genç pınarın çukurundan yükselerek havayı yardı, nihayet bizimle aynı hizaya geldi ve: *“Allah’ın selamı üzerine ve arkadaşının üzerine olsun, ey Zuheyr!”* dedi. Ben: *“Seni bu pınarın dibinde oturmaya sevk eden nedir, ey ‘Attâb?”* dedim. O: *“Beceremediğim şiirin adıyla süslenmekten utandığım için!”* dedi. Ben: *“Vah bana, o yüzden! Benim şiirim muhdes birinin sözü! Kâbe’nin Rabbine yemin ederim ki!”* diye haykırdım. Benden bir şiir okumamı istedi, ama kendisine saygı göstermek için okumadım. Sonra ona: *“Ayrılan bırakıp gittiği zaman ayrılığına ağladın mı?”* şiirini okudum. Kasidede şu sözüme kadar geldim:

“Ben öyle bir kişiyim ki, zaman gücümle oynadı ve tehlikelerin kadehinden dolusu içirildi bana!”

“Ben yücelikte soylu bir ata bindim, insanların eşekleri ise güldü, anırmalarını terk etmeksizin.”

“Arzular, onları elde etmem için bana doğru atıldıklarında, zaman orada durdurup engel oldu onlara.”

“Ebû Yahyâ’nın bizzat kendisi bile gecikirse eğer, ne zaman umacağım arzulara ulaşmayı?”

Şiiri bitirdiğim zaman o: “*Mersiyenden okusana bana!*” dedi. Ben de şu şiiri okudum ona:

“*Gözünün yaşı tükenen bir kişiye yardım edin ve donuk gözlerden dolayı hayrete düşmeyin!*”

“*Kalbi ıstırabı yaktığı zaman, gözyaşları da gönlün ardından gelir, kuşkusuz.*”

“*Yiğit boş bir kaynak arzular, oysa ölümün Sa‘d’ı her vadiye var*³⁵⁴*.”*

“*Dünya için elinde olanı harcar, oysa dünya fesadın ikazcısıdır.*”

“*Geçmiştekileri yakalamıştır felek, ölümü ise soylu atın koşması bile aciz bırakmamıştır.*”

“*Ömrüne yemin olsun ki, ölüm kuşkusunu ne usta kişi, ne de ceht eden kişi çabasıyla üstünden atabilmiştir.*”

“*Ölümün okları isabet eder yiğide, önüne setler, barikatlar yapsalar bile!*”

“*Curhum’a isabet ettiler, bütün zorbalıklarına rağmen, o oklar; Âd kavmini de kendi yurtlarında ansızın vurdular.*”

“*Kelb’i de öldürdü o oklar, bütün izzetine rağmen; üçayak üzerinde durup eşinen soylu atlarla gururlanamaz oldular.*”

Şu sözüme gelinceye kadar okudum:

“*Fakat topluluğum ihanet etti bana da, otlağın en berbatı olan tepeyi otlattım.*”

³⁵⁴ Bu söz için s. 99, 4. dipnota bk.

“Kılıç kesebilir mi el olmadan, baş durabilir mi boyundan başka yerde?”

O (‘Attâb): *“Bana mersiyenden ve teşvik şiirlerinden biraz daha okusana!”* dedi. Ben de şunu okudum:

“Her yıl mı bir büyüğün ölümü olacak? Ölüm yenimi de vurdu eskimi de!”

“İki ayı battı Kays b. ‘Aylân’ın kısa zaman önce, bir liderin yeri boş kaldı Kelb kabilesinden de!”

“Nasıl karşılayabilirim üstüme çöken felaketleri ben, kılıcım da gücüm de körlenmişken felaketler yüzünden!”

“Yolumu nasıl bulabilirim bu zifiri tehlikeler içinde, yıldızların aydınlığını yitirmişken gözlerim de!”

“Apaydın selef gitti, pek az kısmı hariç, kapkara gömlekli karanlık gecenin başlangıcı gibi.”

O kasidenin bazı beyitleri de şunlardır:

“Onu ufuklara attım, benden uzak halde; bağrımı nefes nefese bırakan bir öfke neticesinde.

“İçimden geçenleri akıllı kimselere açıklayacağım, bu alçaklığın ardından bir özür sunacağım.”

“Ben, kullananın elini yormayan bir kılıcım, acımasız kimsenin eline geçtiğimde çok keskinim!”

“Pek işine yaradım özgür yiğitlerin, erler ihanet etti bana, büyük bir yardım da görmedim.”

“Hükümdarlar yitirdi beni, ilkin de ikincisinde de; ben de kayboldum saraylarından, haremlerinden.”

O (‘Attâb): *“Eğer mutlaka söylemek zorundaysan, içinden de söylemek geliyorsa, yeteneğini zorlama! Tamamladığın zaman üç günden az olmamak üzere dinlen. Ondan sonra şiirini kontrol edip düzelt ve şairin şu sözünü hatırla:*

“İbn ‘Affân’ın korkusu, beni onu yinelemeye zorladı; bu yüzden onu tam bir yıl ve bir bahar mevsimi süresince düzeltip durdum.”

“İçimde ona ilave yapma arzusu vardı, ama itaat edip dinlemekten başka çıkar yol görmedim.”

Sen, yaşadığın dönemin kötülüğüne rağmen güzel şiir söyleyenden başkası değilsin!” dedi. Onu alnından öptüm ve pınarın içine daldı.

BUHTURÎ'NİN ARKADAŞI

Sonra Zuheyr bana: “Ondan sonra kimi istiyorsun?” dedi. Ben: “Ebû Nuvâs’ın arkadaşını istiyorum!” dedim. Zuheyr: “O aylardan beri Hanne Manastırı’nda bulunuyor, şarabın esiri olmuş. Hanne Manastırı da şu dağdadır” dedi. Onu bana gösterdi. Bir de ne görevim, onunla aramızda fersahlar var.

Bir süre at koşturduk. Koşumuz esnasında, önünde süvarilerin kovalamaca yaptığı bir meydan bulunan büyük bir köşkün yanından geçtik. Ben: “Bu köşk kime ait, ey Zuheyr?” dedim. O: “Tavk b. Mâlik’e ait; el-Buhturî’nin arkadaşı Ebu’t-Tab‘ da o alanda bulunuyor. Onu görmek ister misin?” dedi. Ben: “Bin kere evet! O, benim hocalarımdan biridir, kuşkusuz, onu unutmuştum!” dedim. Zuheyr: “Ey Ebu’t-Tab‘!” diye seslendi. Bunun üzerine karşımıza alını akıtmalı bir kırsağın üzerinde, elinde mızrak bulunan bir genç çıktı. Zuheyr ona: “Sen bizim önderimizsiniz!” dedi. O: “hayır, kendisinde bir eksiklik yapmasa da arkadaşın bunu gururuna yediremiyor!” dedi. Ben: “Ey Ebu’t-Tab‘, ağır ol! Kuşkusuz, erler terazi ile ölçülemez. Bize şiirinden okusana!” dedim. O,

“*Süvarilerin atlarını durdurmaları gerekmez*” şiirini okudu. Nihayet şiiri bitirdi ve: “Eğer sen de bir şey söylemişsen oku bakalım!” dedi. Ben de ona: “*Bu Zeyneb’in ve Rabâb’ın evi!*” şiirini okudum ve nihayet şiirdeki şu sözüme kadar geldim:

“*Gece çarçabuk geçinceye ve sabah vuslat iplerini kesinceye kadar koşturduk.*”

“*Yıldızlar, saklanmak için bir ormanın içine girmiş olan orduyu andırıyordu o gece.*”

“Sabah ise, eliyle karganın ayağını yakalamış kuş avcısını andırıyordu.”

“Yürüyüp durdular gençler, gece yavaş ilerlerken ve gevşek çadır iplerini salıvermişken.”

“Yıldızlar, gözlere görünen kibar kimseleri andırıyordu onlara yol gösterdiklerinde.”

“İkizler burcu arkadaşlarımdan olan gecenin karanlığında her çölün ortasını araştırıp duruyorlardı.”

“Gece boyunca yol gidenlerine ulaştı sözüm; olağanüstü bir durum yönünde yollarını kaybettiler sözümden dolayı.”

“Gökte bir güç yücelik eteklerinden birini sürüklüyor ve çömeliyordu bir ata.”

“Şayet asaletli bir seçkin olsaydı bu dünya, köpeklerin parçalaması için bir lokma olmazdı!”

“O (dünya), kokuşmuş ve zamanının kuşaklarından oluşan sinek yavrularının üzerine üşüştüğü bir leştir.”

O şiirden bazı beyitler de şunlardır:

“Soyca Şuheyd’den, sonra soyca özlerin özü olan Eşca’’dandır.”

“Onlar, bir terslik vukua geldiğinde, insanların hatipleridirler ve soylu Arap atlarının sırtında yiğitlerdir.”

Nihayet şiiri sonuna kadar okudum. Ebu’t-Tab‘ın yüzünü geceden bir parça kaplamıştı sanki. Selamlamadan gerisin geri meydanına döndü. Bunun üzerine Zuheyr ona: “İzin verdin mi ona?” diye seslendi. O: “Ona izin verdim. Allah yardım etmesin senin gibi bir ziyaretçiye ve arkadaşın Ebû ‘Âmir’e!” cevabını verdi.

EBÛ NUVÂSIN ARKADAŞI

Zuheyr yağız atı kamçıladi ve at bizi aynı şekilde götürdü. Hanne Manastırının bulunduğu dağın eteğine kadar gittik. Çan sesleri kulağımı patlattı ve: “Ebû Nuvâs’ın yurtlarından geliyor bu sesler, Yüce Kab’nin Rabbine ant olsun ki!” diye haykırdım. Manastırları, kiliseleri ve meyhaneleri geçerek yürüdük. Sonunda, kokuları yayılan büyük bir manastıra vardık. Zuheyr manastırın kapısında durup: “Selam, Hanne Manastırı halkına!” diye bağırdı. Ben, Zuheyr’e: “Küçük kulübelere sahip olan manastıra mı vardık?” diye sordum. O: “Evet!” dedi. Elllerinde asalar taşıyan, zünnarlar bağlamış, kaşları ve sakalları bembeyaz, baktıklarında insanı utandıran, sürekli tespih okuyan ve Mesîh’in tavrını taşıyan rahipler geldi yanımıza. Rahipler: “Senin gibi bir ziyaretçiye de arkadaşın Ebû ‘Âmir’e de merhaba! Dileğin dedir?” dediler. O: “Huseyn ed-Dinân!” diye cevap verdi. Onlar: “Kendisi on gündür şarap içmekle meşgul. Ondan yaralanacağınızı sanmıyoruz!” dediler. Zuheyr: “Öyle görüşelim” dedi. Attan indik. Bizi bir eve götürdüler. Şarap fıçıları sıra sıra dizilmiş, ceylanları bir kenara çekilmişti. Evin içinde uzun yüzlü ve uzun perçemli bir ihtiyar vardı. Çiçek demetlerinden bir döşek üzerine oturmuş, bir şarap tulumuna yaslanmıştı. Elinde kadehe benzer bir kap, çevresinde ise sığırgözü bitkisine ulaşmak için başlarını uzatmış olan ceylanları andıran kızlar vardı. Zuheyr ona: “Allah seni selamlasın, ey iyiliğin babası!” diye seslendi. O da içkinin üzerindeki etkisinden dolayı anlaşılmasa da cevap verdi. Zuheyr bana: “Onun neşe kulağını şarap şiirlerinden biri ile çınlat! Belki onlardan biri sayesinde uyanır!” dedi. Ben de uzun bir şiirimden okumaya başladım:

“Aşkın şarabını, berrak şarapları ile karıştırılmış olarak dolaştırdığım nice meyhaneler var.”

“Şarap tulumlarını kendilerine yastık yapmış, manastırın reisinden çekinerek küçülen gençler arasında.”

“Bana hem yüzüyle hem de eliyle ilgi gösterip kadehin büyüğünü lıkır lıkır içmek üzere başımı eğdirdi.”

“Ayinleri esnasında çan çaldı ve çan seslerinin yankılanmasından dolayı gözlerimi açtım.”

“Hepsi de sarı giysilere bürünmüş sakiler, bakıcısının bakışlarının kıpkırmızı ettiği geyik yavruları misali şarap sunuyordu bize.”

Neşelenerek: *“Sen Eşca ‘î misin?”* diye haykırdı. *“Evet, öyleyim!”* dedim. Salt su isteyip ondan içti, yüzünü yıkadı ve kendine gelerek durumundan dolayı benden özür diledi. Heybeti etkilemişti beni; ilim ve şiirdeki mevkiinden dolayı saygı göstermeye başlamıştım kendisine. Bana: *“Şiir oku yahut ben sana okuyayım mı?”* dedi. Ben: *“Senin okuman beni daha ziyade memnun edecektir. Gerçi, senden sonra iyilik yapacak biri de kalmadı ya!”* dedim. O da şu şiiri okudu:

“Ey küçük kulübelere sahip Hane Manastırı, Kim kendine gelip ayrılabilir senden? Ben de ayrılamıyorum!”

“Oraya, saç ayrımları güzel kokularla kaplı, üstünde kıldan dokunmuş eski giysiler bulunan rahipler gidip gelir sürekli.”

“Onlar suya kapla gitmezler, şarabı havuzundan avuçlarıyla yudumlarlar.”

Allah’a ant olsun ki, neredeyse cildimden fırlayıp çıkacaktım coşkudan. Sonra şu şiiri okudu:

“Uzun zaman ıssız kalmasına karşın izlerinin güzelliği ve nesim yelinin güzel kokusu artan bu kalıntılar kime aittir?”

“Silinmek uzak kalmış onlardan, sanki ıssızlığın üzerine nimet elbiseleri giymişler!”

Şiiri okumaya devam edip tamamladı. Sonra bana: “Oku!” dedi. Ben: “Sen okumak için bir yer bıraktın mı ki?” dedim. O: “Bu senin için kaçınılmaz, bana akıcı olanını oku, çetinini okuma!” dedi. Ben ona şu şiiri okudum:

“Sabah mı göründü, bir şimşek mi çaktı, yoksa çakmak kıvılcımları mı yayıldı sevgilinin ısıltısından?”

“Yatağından kalktı aygın bir halde, yenini sarkıtarak, geceliğini salıvererek.”

“Gözlerinden uyku sersemliğini siliyordu, her gün bir aslan avlayan yavru ceylan.”

“Dedim, sevgilim, bir öpücük ver bana; susuzluğun ıstırabından şifa versin amcana!”

“Omzunu silkeleyip: ‘Hayır!’ diyerek döndü, sora elini verdi bana.”

“Benimle konuştukça öptüm de öptüm, ret edecek bir söz demedi bana.”

“Öpmemden ve dudağını emmemden dolayı, az kalsın ön dişleri düşmüş birine dönecekti.”

“Eğlenerek dedi: Bana bir kuş tutsana; beni sarp dağlarda koşarken görürsün dünyada”.

“Bir gün vadini yerine getirmesini istediğimde: ‘ Bana yarın hatırlat!’ dedi, oylamak için.”

“Endamı a k  arabını i mi ti, güzellik de onu arbede çıkaracak kadar sulamı tı.”

“Onunla bir bahçede gecelediğimde, zarif bitkiye meyyal zarif bir dilberdi.”

“Geceleyin, uzun boynunu kaldırıp silkeledi  iğin g zya ını z l flerinden.”

“Bir yavru ceylandı o, bilakis karanlık geceye sabah aydınlığı yayan yuvarlak baldırlı bir güzeldi o.”

“Göğüslerini ısırmaından inleyip durdu, sonra da yüzümün açık yerini ısırdı bile bile.”

“Ben  imdi yaralıyım onun ısırmasından, ama Allah bana ebediyen  ıfa vermesin ondan!”

Şiiri bitirdiğim zaman: “Bravo sana! Her ne kadar karakterin kendinden icat edilmişse de!” dedi. Sonra: “Bana mersiyenden de biraz oku!” dedi. Ben de ona küçük bir kız hakkındaki (Ramel):

“Ey akıl ve idrak sahipleri içinde güvenilir kimse, yitiğin ardından çılgına dönerek erime!”  iirimden biraz okudum.  u sözlerime kadar geldim:

“Aslanlar barınaklarını savunursa eğer, ahunun yıkılı ı yuvaya zarar vermez.”

“Ey yücelik aylarının oğlu, garip olan, dolunayın Süha’yı kaybetmekten dolayı paniğe kapılmasıdır.”

Şiiri bitirdiğim zaman bana: “*Mersiyenden, bundan daha dokunaklı ve daha fasih olanını oku!*” dedi. Ben de ona İbn Zekvân hakkındaki mersiyemden okudum. Sonra: “*Bana hapisten söz ettiğin Cehder tarzındaki şiirlerinden oku!*” dedi. Ben ona:

“*Değersiz mevkide bulunan yakın, uzaktır!*” şiirimi okudum. Nihayet şiirdeki şu sözüme geldim:

“*Ben, her ne kadar mucûn (açık saçık) şiirlerle anılıp duruyorsam da, söz dizelerinde mutlu görünen bir mutsuzum.*”

“*Âşıklar içinde, gözlerin ve yanakların aklını başından aldığı ilk âşık ben değilim ya?*”

“*Gençlere kim ulaştıracak, benim kendilerinden sonra zalimlerin yurdunda perişan bir halde kaldığımı?*”

“*Yufka yüreklilik gösteren eli kolu bağlı biri değilim, ne var ki bakış üzerinde imamın öfkesinden bağlar var.*”

Onun için uzun süre ağladı, sonra bana: “*Mucûn (açık saçık) şiirinden bir kıta oku, zira benim dönemim senin gibi birine uzak kalmıştı*” dedi. Ben de ona şu şiirimi okudum:

“*Peçenin büklümünden bakan bir güzel vardı, bir davetçi onu Allah’a ve hayra çağırırdı.*”

“*Bir barınak aramak maksadıyla çabaladı oğluyla birlikte; iffetini korumak ve gözlerden uzak kalmak için.*”

“*Bir tepenin doruğundaki geyiği gözetleyen, yavrusuna karşı şefkatli anne ceylan misali salına salına geldi.*”

“*Yürüyüşünde çalım satarak geldi bize, fakat yırtıcı hayvanı çok bir vadiye girmiş oldu.*”

“Çocuğunun üzerine titrediği için korkuya kapılmıştı; ben ona ‘Ey güzel telaşlanma!’ dedim.

“Döndü, eteğinden dökülen miskin erkek yılan sırtı misali bir izi vardı yerin üstünde.”

Bu beyti duyunca raksetmeye ve beyti tekrarlamaya başladı. Sonra kendine gelip: *“Bu, Allah’a ant olsun ki, bize ilham edilmeyen bir şey!”* dedi. Daha sonra benim kendisine yaklaşmamı istedi, ben de yaklaştım. İki gözümün arsını öptü ve: *“Git, sen artık icazetlisin!”* dedi. Ondan ayrılıp dağdan aşağı indik.

EBU'T-TAYYİB'İN ARKADAŞI

Zuheyр bana: “Şimdi kimi istiyorsun?” diye sordu. Ona: “Bu topluluğun sonuncusu olan Ebu't-Tayyib'in arkadaşını!” dedim. O: “Ona gitmek için kendini toparla, ona nesimini estir ve çiçeklerini serpiştir onun üstüne!” dedi. Yağız atın dizginini bir yola çevirdi. At bizi koşarak götürmeye başladı. Zuheyр ise orada gördüğümüz kısraк izlerini inceliyordu. Ona: “Bu izleri niçin inceliyorsun?” dedim. O: “Onlar, Ebu't-Tayyib'in arkadaşı Hârîse b. el-Muğallis'in kısrağının izleri! Kendisi iyi bir avcıdır!” diye cevap verdi. Zuheyр izleri takibe devam etti. Bir kum tepesinin üstündeki fidan misali beyaz bir kısrağın sırtında bulunan bir süvariye ulaşıncaaya kadar at sürdük. Adamın elinde boynuna dayadığı bir kargı, başında sarı püskülünü sarkıttığı kıpkırmızı bir sarık vardı. Zuheyр ona selam verdi. O, kibir ve gurur dolu yan bir gözle bakarak, selama güzelce karşılık verdi. Zuheyр ona benim amacımı anlatıp arzumu iletти. O: “Bana onun başkalarının şiirini aldığı haberi ulaştı!” dedi. Ben: “Bu itici zorunluluktandır, yoksa kafa da aydın olmaz, ustura da kesmez!” dedim. O: “Bana şiir oku!” dedi. Ben ondan şiir okumasını istemeyi kendime yediremedim ve: “*Şimşek mi çaktı, yoksa keskin kılıcın parıltısı mı bu?*” diye başlayan kasidemi kendisine okudum. Nihayet kasidedeki şu sözüme kadar geldim:

“Şimşek öylesine parladı ki o gece, yamaçların çiçeklerine parmak uçlarıyla işaret ediyor sandım.”

“Onlar, bulutların ellerinin kendilerine giydirmek üzere, beyaz entariler üzerine sarı entariler dokuduğu yamaçlardı.”

“Ben, yıldızları ve gözetleyicilerin öncüsü olan batmayan çiçekleri kollayarak uykusuz geçirdim, o geceyi.”

“O gece bütün çiçekler, bulutların dolu memelerini emmek üzere ağızlarını açmıştı.”

“Bulutların orduları da geçti bölük bölük; sanırsın kılıçları yaldızlı zenci askerlerdi.”

“Gök, su kabarcıklarından taç giydirilmiş bir deniz dalgası misali, halka yapmıştı ak alnında.”

“Orada Venüs yıldızını, saman yoluna doğru akıp giden vadinin kıyısındaki bir nergis sanırsın.”

“Destegi gevşek eğik bir tahtın düşüşünü görürsün İkizler burcunun batışında.”

“Onu Ülker yıldızının kursakların kırmızılığının üstündeki yuvasında bulunan boğa burcuna iniş yapan bir şahin sanırsın.”

“Gecenin dolunayını bir havuz sanırsın ki, çevresinde su içmeye gelen güvercinlerin çehrelerini andıran yıldızlar vardır.”

“Adeta bu gece benim üzüntüm, yıldızları da soysuzların dünyasından korkarak akan gözyaşlarımdı.”

“Yücelik yıldızlarının pek çoğu kaydı, bütün akıllıların nail olduğu itibarı da beraberinde götürdü.”

“Ben geride kaldım; onlara her baktığımda cehaletin erdemlerden biri olduğunu anladım.”

“Bu insanların içinde sonra gelen hiçbir kimse, ilklerin hoş hallerinden yararlanmadığı takdirde hoş olmamıştır.”

“Atların üstünde yığın yığın eşekler görüyorum ve o atların zilletinden dolayı gözyaşı döküyorum.”

“Nice kâtipler var ki, onlara: ‘Güzel yazınız!’ denildiğinde, duraksamalarından dolayı mektupların girişleri ağlamaktadır.”

“Kalpleri Allah’ı görmemiş olan nice fıkıh anlatanlar var ki, dini, meseleleri ezberlemekten ibaret sanırlar.”

“Nice mızrak taşıyanlar var ki, o mızrağı kabile içinde kirmen taşıyan cariyeler gibi taşır hale gelmiştir.”

“Bana değil onlara arzuları verildi; onlar değil, ben mağdur edilip arzularımı batılların bahçelerinde arar oldum.”

“O (benim karakterim) ancak bir Eşca’î’nin gücü ve beni aşağılık şeylerin ardına düşmekten alıkoyan bir karakterdir.”

“Ben öyle bir anlayışa sahibim ki, şayet Jüpiter’in şansına sahip olsam, o zaman da Mars’ın uğursuzluğu çıkar karşıma!”

“Beyan denizi düşüncemi taşıınca, bazı ırmaklarım da taşıp güneşin tepesini gark edince,”

“Karşılığında en ufak bir bahşış alınmamış olan bütün özgür övgülerimi alıp halkın en iyisinin katına götürdüm.”

“Neredeyse suskuna (taşa, toprağa) bile sözün erdemini ulaştıracaktım; beni çekemeyenler her söz söyleyene kötülük etseler de.”

Şiiri bitirdiğimde: “Bana bundan daha dokunaklısını oku!” dedi. Ben de “İşte sana onların evi, dur onun evinin yanında!” mısraı ile başlayan kasidemi okudum.

Kasideyi bitirdiğimde Zuheyr’e: “Eğer ömrü vefa ederse, mutlaka inciler döktürecek. Ben, kesinlikle, onun ateş koru gibi bir zekâ ile öksesini dolunayın tepesine koyacak olan bir azim arasında

bulundurulacağı görüşündeyim!” dedi. Ben: “Onu akbabanın kelinin³⁵⁵ üstüne koyamaz mıydın!” dedim. Bu sözüme güldü ve: “Git, bu nükte sayesinde sana icazet verdim!” dedi. Ben de başından öptüm ve ondan ayrıldık.

³⁵⁵ Burada “akbabanın keli” sözüyle Ebû Temmam’ın arkadaşını kast etmiştir.

KÂTİPLERİN YOLDAŞLARI

CÂHİZ'İN VE 'ABDULHAMÎD'İN YOLDAŞLARI

Zuheyr bana: “Ondan sonra kimi istiyorsun?” dedi. Ben: “Beni hatiplere doğru yönelt, artık şairlerden yana amacıma ulaştım.” Dedim.

Bir süre güneşin doğduğu yere dikey olarak at koşturduk ve bir atlı ile karşılaştık. Zuheyr’e gizlice bir şeyler söyleyip gözden kayboldu. Zuheyr bana: “Cinlerin hatipleri senin için Duhmân Merasında toplanmışlar, onlarla aramızda iki fersah var, seçkin kimseler olmalarına rağmen sen onlarla baş edebilirsin!” dedi. Ben: “O niçin?” diye sordum. Zuheyr: “Cinlerin gençlerinin görüş ayrılığına düştüğü iki sözün arasını ayırmak için!” dedi.

Meraya vardık, birden bütün liderlerin bir araya geldiği büyük bir meclisle karşılaştık. Zuheyr: “Selam söz yiğitlerinin üzerine olsun!” diye seslendi. Selama karşılık verip inmemizi işaret ettiler. Biz onların meclisinin halesinin merkezi oluncaya dek yer açtılar. Hepsî, başında uzun beyaz bir külah bulunan sağ gözü patlak yaşlı kele bakıyordu. Gizlice Zuheyr’e: “O da kim?” diye sordum. Zuheyr: “Câhiz’in yoldaşı Arkam oğlu ‘Utbe’dir, künyesi de Ebû ‘Uyeyne’dir!” dedi. Ben: “Babamın başına ant olsun ki, o! Benim arzum ondan ve ‘Abdulhamîd’in yoldaşından başkasını görmek değildi zaten!” dedim. Zuheyr de bana: “O da onun yanında oturan şu ihtiyar!” deyip benim kendisine duyduğum ilgiyi ve hakkındaki sözümü ona anlattı. O da yanına yaklaşmamı isteyip benimle konuşmaya başlayınca mecliste bulunanlar sustu. O şöyle dedi: “Sen, kuşkusuz, bir hatipsin, sözü çok

güzel dokuyan birisin; keşke secili söylemeye düşkün olmasaydın; senin sözün nesir değil, nazımdır.”

Kendi kendime: “Sana öldürücü darbeyi vurdu ve sana sözün mumâselesini³⁵⁶ getirdi!” dedim. Sonra ona şöyle dedim: “Bu, Allah seni yüceltsin, sec’in durumunu bilmezlikten değil, mumâseletin ve mukâbelenin³⁵⁷ hiç bir önemi yoktur. Ne var ki, ben ülkemde sözün yiğitlerinden yoksun kaldım, zamane halkının anlayışsızlığına duçar oldum; uygun olan da onları izdivâc³⁵⁸ ile harekete geçirmemdi. Şayet ben onların arasında sözü bir bitki gibi ekseydim ve onlara karşı Meşulm gibi davransaydım, yanlarında daha yüce bir mevkîe sahip olur, ruhlarına daha iyi nüfuz ederdim.

O: “Bu, o görüntülere, o hokkaların büyüklüğüne ve şalların mükemmelliğine rağmen mi?” dedi. Ben: “Evet, onlar ağacın kabuklarıdır, ama ne meyvesi var, ne de güzel kokusu!” dedim. O bana: “Doğru söyledin, ben senin benimle benzer şeyleri yaptığın görüşündeyim” dedi. Ben: “Duyduğun gibi!” dedim. O: “Onların kendi aralarındaki konuşmaları nasıl?” diye sordu. Ben: “Ne Sîbeveyhi’nin onda bir etkisi, ne el-Ferâhîdî’nin bir metodu, ne de beyanın onun üzerinde bir damgası var! O, ancak bir yabancı peltekliliğinden ibaret olup onunla anlamları Mecusilerin ve Nebatilerin ifade ettiği biçimde ifade ediyorlar!” dedim. O: “Biz Allah’a aitiz, desene Arap da gitti, dili

³⁵⁶ Mumâselet: Nesirde sözün durak yerlerinin vezinli, ancak kafiyesiz olmasıdır.

³⁵⁷ Mukâbele: Nesirde birbiriyle uyumlu iki veya daha çok anlamı ifâde ettikten sonra bunların karşıtlarını sırasıyla söylemektir.

³⁵⁸ İzdivâc: Secili kelimelerin yan yana getirilmesidir.

de gitti! Onlara kâhinlerin sec'ini atıversene bre! Belki bu onların katında sana faydalı olur ve sözünü onlarda etkili kılar. Bununla birlikte, senin onların üzerinde ancak ağır bir baskı yapacağın ve kendilerine nahoş görüneceğin kanaatindeyim!” dedi.

Yanındaki, Kendisinin ‘Abdulhamîd’in arkadaşı olduğunu anlamış olduğum ve gönlümün kendisinin ne yapacağını beklemekte olduğu yaşlı adam: “Ey Ebû ‘Uyeyne, sakın onun sana mumâsele yaptığı yolunda üstlendiği husus seni aldatmasın; zira seci onun doğasında vardır ve sana dinletmiş olduğu da bir zorlamadır. Şayet sözünün akışı uzasa ve beyân meydanında atları koşsa kesinlikle melez atı geri kalır ve toynağı yorulur. Ben onun da ancak sözünü ettiği peltek konuşanlardan biri olduğu görüşündeyim; değilse niçin fesahatle konuşmuyor ve bedevilik ışıltısı vermiyor?”

Kendi kendime: “Kâbe’nin Rabbine ant olsun ki, ‘Abdulhamîd’in karakteri ve üslubu!” dedim. Ona: “Acele ettin, Ey Ebû Hubeyre, – Zuheyr onun künyesini bana bildirmişti- kuşkusuz, senin yayın akça ağaçtan yapılmış, okunun suyu da zehirli. Eşeğe mi attın, insana mı? Saksığan sesi mi istedin, beyân mı? Babana ant olsun ki, beyân gerçekten zordur. Kuşkusuz, sen ondan (beyandan) yana öyle bir abanın içindesin ki, anlamlarının kışları, dişi keçinin kıcının kuyruğunun altından görüldüğü gibi, görünüyor. Zaman sıcaktır, soğuk değil; söz Irak sözüdür, Suriye sözü değil. Şüphesiz, ben senin ellerinde tarla faresinin kanından, çenelerinde de kelerin iç yağından kalıntılar görüyorum!” dedim. Bana gülümseyip şöyle dedi: “Sen böyle misin, ey yavru bozkurt? Her yola gider ve her tarafa ulur musun?” Ben: “Kurt bozdur, teke ise senin bildiğindir!” dedim.

Bunun üzerine Ebû ‘Uyeyne: “Onunla uğraşma, en iyisi ondan kurtulmandır!” diye bağırdı. Ben: “Hamd, insanları develerin

karınlarında yaratan Allah’a mahsustur!” dedim. O: “Şüphesiz o (söz) yeterlidir, şayet akli varsa!” dedi. Bunun üzerine bana iyi davranış kendilerine risalelerimden okumamı istediler. Ben de kendilerine soğuk, ateş ve odunun tasvirine dair risalemde okudum. Onları beğendiler.

TATLI RİSALESİ

Tatlı hakkındaki risalemde şöyle deyim yeri (okudum):

Arkadaşlardan bir grup yoldaş ve yaşlılarımdan bir toplulukla birlikte çıkmıştım. Aralarında daha önce bilgi sahibi olmadığım hızlı yemek yiyen bir fakih ve hiç akıl erdiremediğim midesine düşkün biri vardı. Tatlıyı gördüğü gibi aç gözlülük onu hafifletirir, şaşkınlık kendisine ıstırap verir, elbisesinin içinde dönüverir, salyasını akıttı. Nihayet yemeklerden haberdar oldu, hemen insan yığınlarına karıştırdı. Paluzeye baktı ve: “Babama ant olsun ki, bu paluze, bakın ona, adeta yüzük kaşı; arının ağız suyu, kalıplara akıtılmış, ona tahıl özü karıştırılmış ve sevgililerin ağız suyundan daha tatlı hale getirilmiş!” dedi.

Habîs denilen helvayı³⁵⁹ gördü ve şöyle dedi: “Babama ant olsun ki, ucuza mal edilen pahalıdır bu! Rahmet semasının dolusudur bu! Sema, onu (yayığında) yaymış, ondan bakıştan yaralanan, daha ağızdayken eriyen nimetin özünü çıkarmış! Sonra bembeyaz olmuştur. Yumurtanın akı ile dolgun beyaz et demişler de adamın biri, tazedem

³⁵⁹ Bal ve undan, hurma ve yağdan veya pekmez ve pirinçten yapılan tatlı.

taze, demiş. Sevgili ile baş başa kalmak ne hoştur, şayet rakibin varlığı olmasa!”

Kubeytâ denilen pişmaniyeyi gördü ve şöyle haykırdı: “Babama ant olsun ki, beyaz gümüşün talaşdır bu! Dışten geri dönmez! Ateşle mi pişirilmiş, nurla mı? Kuşkusuz ben onu billur parçaları gibi görüyorum. Bademle mi yoğrulmuş, yoksa cevizle mi? Kuşkusuz ben onu muz hamurunun tıpkısı olarak görüyorum.” Ona doğru yürüdü, satıcısı da kefelerinin ağırlıklarını dengelemiş, terazisini başının ucundan asmıştı; “bir okkası iki dirheme” deyip onu sivri dişleriyle ısırды ve “O apaçık bela (kıyamet), nedir o çaracak bela!”³⁶⁰ Hıh (devam et)! Kişinin vay haline ağzından!” diye haykırdı.

Zelâbiye (: zelbiye) tatlısını görünce: “Yazıklar olsun onun zinakar annesine, yüreğimin içleri ile mi örülmüş desem, yoksa kalbimin zarları ile mi yoğrulmuş desem? Kuşkusuz, ben onun ruhuma yerleştiğini, sevgisinin ipinin ciğerime sağlamca bağlanmış olduğunu görüyorum. Onu pişirenin eli nereden içime ulaşmış ve onu yüreğimden koparmış olabilir? Azîz (üstün) ve Gaffâr (çok bağışlayıcı) olan Allah’a ant olsun ki, ondan mutlaka öğ alacağım!” deyip ona doğru yürüdü, ölçü dilini çıkarıp hareket ettirdi, ardından: “Yılan, yılan!” diye bağırarak ürperdi.

Ona içi boşaltılmamış nişastalı hurma tatlısı sunulduğunda: “Anlat bakalım! Nereden geldi size Hazreti Meryem’in hurmasının meyveleri?”³⁶¹ Sizler, büyücülerden başkası değilsiniz, cezanız da ancak kılıç ve ateştir.”dedi. Ondandır almaya kalkıştı, ancak tatlıcı onun göğsünde bastonu sabitledi. Bunun üzerine yere oturup ellerini

³⁶⁰ Kâri’a Sûresi, 1,2.

³⁶¹ Burada Meryem Sûresinin 25. âyetine işaret var.

inciklerinden geçirerek gözyaşı dökmeye ve yakarış göstermeye başladı. Bizden gülmekten kırılmayan hiç kimse kalmamıştı. Ne var ki içimden ona şefkat geldi ve Allah'ın ona yapacağım iyiliği karşılıksız bırakmayacağını bildim. Bazen varlıklı kimselere sadaka vermek de güzel olur. Her yürek sahibinde bir mükâfat serinliği vardır. Hizmetçiye, tatlının onu böyle konuşturan türlerini içecek ve kendisini böylesine alçaltan çeşitlerini kapsayacak şekilde birkaç okka satın almasını emrettim. Hizmetçi onu getirdi ve tıpkı el-Muhellebî'nin:

“Orası, ıssızlığı ibadet etmek isteyenlere hoş bir ortam sağlayan bir handır. Arsızlara da arsızlık yaptıkları taktirde bir gizlilik vardır orada.” beytiyle tasvir ettiği gibi, güzel تنها bir yere gittik.

Tatlıları hemen, taze taze kütük parçaları misali grup grup boşaltıp kesmeye, yutmağa ve ağzını yayıp itmeye başladı. Gözleri iki kor misali parlıyordu. Yüzünün üstünde iki testis gibi belirginleşmişlerdi. Ben ona: “Biraz ağır ol, falancanın babası! Oburluk aklı götürür!” diyordum. Tatlılardan tümünü silip süpürüp mideye indirdiği ve Havernak köşkünü Sedir köşkü ile buluşturduğunda, geçirdi ve ondan kısır bir gaz çıktı. O yüzden acı veren bir azapla burun buruna geldik ve o koku bizi dört bir yana dağıtıp darmadağın etti. Adeta bir kokarcanın yanında gibiydik. Kokarca hakkında ileri gelenler şu haberi doğrulamışlardır: O bir koku yaymış, bunun üzerine bütün hayvanlar darmadağın olmuş. Bu adam da bir kez üflemiş insanları darmadağın etmişti. Ondan sonra da artık bir araya gelmedik, vesselam.

İkisi de tatlı öykümü beğenip anlattıklarına güldüler ve: “Senin sec'inin gönülde bir yeri ve ruhta bir mekanı var. Sen onu doğallığından, hoş sohbetliliğinden ve sözün eksikliğini gideren ve kapalılığını kaldıran güzel anlatımından sağlamışsın. Ama bize ulaştığına göre sen, akranların arasında ödüllendirilmiyorsun ve sana

sataşmaktan ve çatmaktan da bıkmıyorlar. Onların sana en sert davrananı kimdir?” dediler. Ben: “Evleri bana yakın iki komşum. Bir de başına felaketler gelmiş üçüncü biri var. Yaşı hayli ilerlemiş ve yaşlılığı kendisini Sarakosta’da bastona düşürmüştü.” dedim. Onlar: “Her halde, Ebû Muhammed’e, Ebu’l-Kâsım’a ve Ebû Bekr’e işaret ediyorsun?” dediler. Ben: “Evet.” dedim. Onlar: “Onlar hakkında nereden bilgi aldın?” dediler. Ben: “Ebû Muhammed’e gelince, o el-Musta’în’in³⁶² huzurunda benim aleyhime dil kılıcını kınından sıyırmış ve beni kıskananlardan kandırdığı bir gurup da kendisine yardımcı olmuş, o haber bana ulaştı, ben de ona bir şiir söyledim. O şiirin bazı beyitleri şunlardır:

“Bir takım insanların bana karşı duydukları öfkeden göğüslerinin kabardığı haberini aldım; kuşkusuz ben onlar hakkında hiçbir kötülük beslemeyen gönlü geniş biriyim.”

“Onlar benim sözüme kulak verdiler, ben de onlara aciz bırakan sözler dinlettim; benim sırrıma daldılar, ama durumum onları takatsiz bıraktı.”

“Bir takımları: ‘Bu şiir onun şiiri değildir.’ dedi, başka bir takım ise: ‘Allah’a ant olsun ki, bilmiyoruz.’ dediler.”

“Onlar benim ilme düşkün olduğumu ve benim soyuna göre koşan bir yarışçı olduğumu bilmiyorlar mı?”

“Ne soylu atları süren herkes onları yönetebilir, ne de her yürütme yapana icracı denir.”

³⁶² Endülüs Emevileri Halifesi Süleyman b. El-Hakem. Öldürülmesinden sonra Kurtuba’da Halifelik ‘Alî b. Hammûd el-İdrisî’ye geçmiştir.

“Kim dilerse denesin, ben hazırım; çünkü kuşkuları daha iyi aydınlatmak için denemeden başka hiçbir yol yoktur.”

Ebû Bekr’e gelince, o kısa bir söz söylemiş, sadece: “Onun kendisini destekleyen bir tâbiası var.” sözüyle yetinmiştir.

Ebu’l-Kâsım el-İflî’ye gelince, bana yüklenmesine ve bana ait olmayanı nispet etmesine karşın, ruhumda apayrı bir yeri vardır, sevgisi de gönlümde yerleşmiştir.

İFLÎLÎ'NİN ARKADAŞI

İkisi: “Ey, Hayber sakinlerinden Ma‘mer oğlu Enfu’n-Nâka!” diye bağıldılar. Bunun üzerine karşılına orta boylu, kır saçlı kızgın bir cin dikildi. Şu şiiri okurken göz kırpıp, burun kıvrarak aksar gibi yürüyordu:

“Onlar burun bir topluluktur, kuyruklar ise başkalarıdır; kim Enfu’n-Nâka’yi (devenin burnunu) kuyruğu ile bir tutabilir?”

İkisi: “Bu Ebu’l-Kâsım’ın arkadaşıdır, onun hakkında ne buyurursun, ey Enfu’n-Nâka?” dediler. O: “Kimden okuduğunu bilmediğim bir genç.” dedi. İçimden: “Asâ ‘Usayyeden’dir!”³⁶³ “Eğer sen, sözün süvarileri arasında iken, kendini tanıtmaz ve birikiminin bir kısmını göstermezsen, artık bundan sonra hatırın sayılmaz ve her geçen taşın hedefi olursun!” dedim.

Sözün hazırını alıp beyan giysisini kuşanarak: “Ben de senin kimden okuduğunu bilmiyorum!” dedim. O: “Bu benim gibi birine söylenir mi?” dedi. Ben: “Olsa ne olur?” dedim. O: “el-Halîl’in *Kitâb*’ı hususunda benimle tartış!” dedi. Ben: “O, yanımda, bir zembil içinde!” dedim. O: “O halde benimle Sîbeveyhi’nin kitabı üzerinde tartışmaya gir!” dedi. Ben: “Bana göre, onun üzerine ve İbn Deresteveyhi’nin şerhinin üzerine kedi pisledi!” dedim. O: “Bırak! Ben, edebi sözün piriyim!” dedi. Ben: “Allah yücedir! Sen ancak, ne iyi söyleyebilip

³⁶³ Asâ, Cezîme b. El-Abraş’ın atının adıdır. ‘Usayye onun annesidir. “Asâ ancak ‘Usayyeden doğar!’ darbimeseli buradan gelmektedir. Yani, dal köküne benzer. Bu bakımdan el-İflîlî de Enfu’n-Nâka’ya benzemektedir.

çoşturan, ne de kötü söyleyip eğlendirebilen vasat bir şarkıcı gibisin” dedim. O: “Onu bana eğitimciler öğretti.” dedi. Ben: “O onların işi değil, ancak Yüce Allah’ın öğretmesindendir ki O: «Rahmân Kur’ân’ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona güzel beyanı (edebi sözü) öğretti.»³⁶⁴ buyurmuştur. Ne şiirdir ki, yorumlansın; ne de bir topraktır ki, kırılabilsin. Heyhat! Senin nefeslerinden misk kokusu ve mürekkebinden amber kokusu gelmedikçe, üslubun tatlı ve sözün hoş olmadığı sürece, nefesin ruhundan ve kaynağının kalbinden gelmedikçe; böylece alçağı ele alıp yükseltme, yükseği alıp alçaltma ve kötüyü güzelleştirme kabiliyetine sahip olmadıkça!” dedim.

O. “Bana bir örnek dinlet!” dedi. Ben şöyle dedim: “Bir pireyi tasvir edip şöyle demediğin sürece (olmaz):

BİR PİRENİN TASVİRİ

Kara bir zenci ve evcil bir vahşidir. Ne pasiftir, ne korkak. Adeta gecenin ayrılmaz bir parçası veya huyunun sağlamlaştırdığı kapkara bir tane ya da kenenin kalbinin karasıdır. İçmesi bir nefeste yutmak, yürüyüşü zıplamaktır. Gündüzünü gizlenerek, gecesini yol alarak geçirir. Acıtıcı bir dürtüşle yakalar ve her kâfirin ve Müslüman’ın kanını helal sayar. Atlı cengâverlere düşkündür; zorlu kişilerin üzerinde böbürlenerek yürür, giysilerin en üstününe bürünür, her örtülünün örtüsünü parçalar, kapıcıya falan aldırış etmez; tatlı hayat konaklarına gelir, nemli dar yerlere ulaşır; ona hiçbir bey engel olamaz ve onun hakkında hiçbir kıskancın kıskanması yarar sağlamaz. O bütün alçaklardan daha alçaktır. Kötülüğü yaygındır, verdiği sözde durmaz.

³⁶⁴ Rahmân Sûresi, 1-4.

Bütün pireler böyledir. Bu, insanın acizliğine ve Rahmân'ın kudretine delil olarak yeter.”

BİR TİLKİNİN TASVİRİ

“Yine bir tilkiyi tasvir edip şöyle demediğin sürece (olmaz): Amr’dan³⁶⁵ daha kurnaz, el-Huzeyfe b. Bedr’in katilinden daha çeviktir. Müslümanlar arasında birçok eylemler yapan, müezzinlerin³⁶⁶ kanlarını akıtmaya düşkün, fırsatı yakalayınca değerlendiren, yığınlar peşine düşünce onları aciz bırakan; bütün bunlara karşın katık edinmesinde Hipokrat, dengeli beslenmesinde Câlînûs gibi olup öğle yemeği ya güvercin veya tavuk, akşam yemeği ise sülün veya çil kuşudur.”

³⁶⁵ Amr b. El-‘Âss’tan.

³⁶⁶ Horozların.

BEDÎ'U'Z-ZAMÂN'IN ARKADAŞI

Onların meclisinin karşıma denk gelen yerinde gözünü bana dikmiş ve elini çenesine dayamış olan bir genç vardı. O: “Laf cambazlığı yapmak hoştur, babanın başı için!” dedi. Ben: “O nasıl?” dedim. O: “Betimleyici, kendisinden önce betimlenmemiş ve niteliği üzerine söz söylenmemiş olan bir şeyi betimlediği zaman, az bezeme ve normal açıklama ile yetinir. Çünkü daha önce kendi tasviri ile karşılaştırılacak bir tasvir yapılmamış ve sözü ile mukayese edilecek söz söylenmemiştir. Bu bir Bağdat nüktesidir. Bre Mağrip genci, sen nereden aldın o nükteyi?” dedi.

Ben Zuheyr’e: “Bu kimdir?” dedim. Zuheyr: “Bedî’u’z-Zamân’ın arkadaşı Zubdetu’l-Hikab’dır.” dedi. Ben: “Ey Zubdetu’l-Hikab, bana öneride bulun.” dedim. O: “Bir cariyeyi tasvir et.” dedi. Ben de onu tasvir ettim. O: “Güzel yapmak istediğini güzel yaptın!” dedi. Ben: “Bana su için yaptığın tasviri dinlet!” dedim. O: “O tasvir nesli tükenmiş (benzeri bir daha yapılmamış) tasvirlerdendir.” dedi. Ben: “Hayatım hakkı için onu dile getir!” dedim. O: “Kedinin gözü gibi mavi, billurdan bir dal gibi şeffaftır; tatlı sudan (Dicle’den) seçilmiş, bir gece serinletildikten sonra kullanılmış, böylece mum alevinin dili misali gözyaşı şeffaflığında olmuştur.” dedi.

Ben: “Bak ona, efendim, sanırsın bir sabah şırası veya parlak bir ayın eriyiğidir. Yıldızın semasından döküldüğü gibi dökülür kabından. Pınardır dükkânı, ağızdır ifriti. Sanırsın ak yünden yapılmış bir iplik, gümüşten bir hükümdar asasıdır. Senden uzaklaştırılırsa susuzluktan yanarsın, onun sayesinde kalbin ferahlar ve canlanırsın.”

Tasviri bitirdiğim zaman Zubdetu'l-Hikab ayağını yere vurdu. Bunun üzerine yer Berhût³⁶⁷ gibi yarıldı, Zubdetu'l-Hikab onun içine yuvarlandı ve yarılan yer üzerine birleşti. Kendisi kayboldu ve izi kesildi. İki üstat onun durumuna güldü ve Enfu'n-Naka'nın bana karşı öfkesi arttı.

ENFU'N-NAKA'YA DÖNÜŞ

Enfu'n-nâka: “Şiirinde bir takım tasvirler yapmışsın, sanıyorsun ki ben onları yapamam, öylemi?” dedi. Ben de ona şöyle dedim: “Bir bulutu tasvir edip şöyle demediğin sürece (olmaz):

*Yağmur yüklü bir bulut göğsünü dayadı ağaçlık yere
Yükünü indirdi taşlık yerin eteğindeki çıplak yere
Koştı sabâya cömert davranarak, rüzgarın eşliğinde
İpek bir giysi atıverdi düzlük yerlerin üzerine
Durmadan devam etti toprağı sulamaya
Tepelere post giydirdi, halı serdi ovaya
Damlalarını düşüren bir rüzgâr çıktı karşısına
Bir güzel boynundan gerdanlığını saçmıştı âdeti
Böyle bir inci görmemiştim ben asla
Sabânın elinin dağıtıp çiçeklerin yakaladığı inciden başka*

³⁶⁷ Hadramût'da bir kuyu veya vadi.

*Koyulduk abasını katlamamış geceyi kollamaya
Henüz ak düşmemişken ihtiyar sabahın saçına
Zenci kralı gibi görürsün onu aşırı kibrinde
Kasılarak ağır ağır gider, yürümek istediğinde
Dolunay tacı iken, ufukların üstüne sarkarak
İkizleri kulağından küpe gibi asarak³⁶⁸*

*Bir de kurdu tasvir edip şöyle demen gerekir:
Ufkundan geçince yüksekten esen rüzgârlar
Sabanın hoş kokusunu teneffüs ederek koşar
Bekçilerin pür dikkat kollamayı üstlendiği
Koyun, sığır sürüsü dolu bahçeyi hatırlar
Oraya tamahkâr yaban kurtlarından biri gelince
Bakışı hisseder etmez yürümeye başlar gizlice
Çeviktir, bedenini siyah atkılarla saklar
Bir boz kurttur o, geceye uyum sağlar
Ona korkunç kurnaz bakışı rehberlik yapar
Görürsün ki, ateşi gözlerinin suyundan çıkar*

³⁶⁸ Şiir için ayrıca bk. *Dîvânü İbn Şuheyd el-Endelusî*, nşr. Ya'kûb Zekî, Kahire, tsz, s. 121.

Bu son beyte gelince cin delikanlıları: “Bravo!” diye bağırdılar. Enfu’n-nâka’nın üstüne bir üzüntü çöktü, panikledi, dili dolaştı ve o anda hitabında bir takım belirtiler görüldü; orada bulunanlar o yüzden kendisine acıyıp şefkatli gözlerle bakmaya başladılar.

EBÛ İSHÂK B. HUMÂM 'IN ARKADAŞI

Onun yanında bulunan bir genç benimle konuşmak için kolları sıvayıp şöyle dedi: “Şayet Enfu’n-nâka’ya biraz daha nazik davranıp ona karşı sabretseydin, senin yeteneğine zarar verir veya onu eksiltir miydi? O, kusurlarına rağmen, yine de ilim düşkünü, anlayışlı ve rivayet ehli biridir. Ben Zuheyr’e: “Bu da kim?” dedim. Zuheyr: “O, senin komşun Ebû İshâk b. Humâm’ın arkadaşı Ebu’l-âdâb’dır. Ben: “Ey Ebu’l-âdâb ve ey yazarlar buketinin çiçeği, kardeşine karşı sivri dilini biraz yumuşat! Şayet Enfu’n-nâka bir şiirde veya hutbede rastladığı bir sürçmeye sabredip de onu öğrencilerinin arasında dile getirmeseydi ve onu böbürlenmelerinden birine bir araç yapmasaydı, ona zarar verir, ilmini eksiltir veya anlayışının keskinliğini köreltir miydi?” dedim. O şöyle cevap verdi: “Şeyhlerin hoşgörülerini nadiren uzaklaştır.” Ben: “O defalarca oldu!” cevabını verdim.

Sonra Üstat ‘Utbe b. Erkam ve ‘Abdulhamîd’in arkadaşı Üstat Ebû Hubeyre bana: “Kuşkusuz biz, kulaklarımız senden duyduğumuz ibretli sözlerle çınlarken, karşında adeta çölde yolumuzu kaybetmiş gibi olduk; sana şair mi desek, yoksa hatip mi desek, bilmiyoruz. Ben: “İnsaf daha uygundur, gerçeği ortaya çıkarmak daha muvafıktır ve yerine getirilmesi gerekir.” dedim. Onlar: “*Git, sen bir şair ve hatipsin*” dediler. Bunun üzerine topluluk, gözleri bana bakarak ve boyunları bana doğru eğilerek dağıldı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİNLERİN ELEŞTİRMENLERİ

EDEBİYAT MECLİSİ

Yine Zuheyr ile birlikte cinlerin meclislerinden birinde bulundum. Bu arada şairlerin ödünç aldığı anlamlardan söz edip kimlerin daha çok aldığını ve güzel alıntı yaptığını ve kimlerin daha az aldığını konuştuk. Mecliste bulunanlardan biri el-Efveh’in³⁶⁹ şu sözünü okudu:

“Kuşların, kendilerine (öldürülenlerin cesetlerinden oluşan) yiyecek bırakılacağından emin olarak ardımızdan geldiğini görürsün.”

Başka biri en-Nâbiğa’nın şu şiirini okudu:

“Onlar akın ettiklerinde üstlerinde sarıklar sayesinde yolunu bulan kuş sürüleri halka yapar.”

“Onları, topluluğun ardında, kürklü giysiler içinde oturan yaşlılar misali, yan gözle bakar halde görürsün.”

“Onlar, iki ordu karşılaştığı zaman kendi tarafındakilerin galip geleceğinden emin olarak kanat çırpırlar.”

Başka biri Ebû Nuvâs’ın şu sözünü okudu:

“Kuşlar, ölülerin etinden doyacaklarından emin olarak erkenden savaş yerine yönelirler.”

³⁶⁹ Câhiliye dönemi şairi el-Efveh el-Evdî.

Başka biri Sarî‘u‘l-Ğavânî’nin³⁷⁰ şu sözünü okudu:

“Kuşlar bazı adetler edinmişler ve ona güvenmişlerdir; artık onlar gittiği her yerde onu izlemektedirler.”

Başka biri Ebû Temmâm’ın şu sözünü okudu:

“Onun kartal misali bayrakları, kuşluk vaktinde, kan içerek suya kanan kartalların gölgesinde kalmıştır.”

“Kartallar, adeta ordudanmışçasına bayraklarla birlikte dururlar, ama savaşmazlar.”

Bunun üzerine Şemerdel es-Sehâbî şöyle dedi: “Hepsi de en-Nâbiğa’dan daha geride kalmıştır. Çünkü o daha çok anlam ifade etmiş ve kuşların yalnızca övdüğü şahsın düşmanlarını yediklerini göstermiştir. Her ne kadar Ebû Temmâm daha çok anlam ifade etmiş olsa da hepsinin sözü ortak olup şairin niyet ettiğinin zıddına olması ihtimalini taşımaktadır. Bu hususta en güzel ve en veciz sözü söyleyen el-Mutenebbî’dir. O şöyle der:

“Onun atlılar ve kuşlar olmak üzere iki ordusu vardır ki, onlarla bir orduya akın ettiğinde geriye kafataslarından başka bir şey kalmaz.”

Mecliste düzgün kıyafetli bir genç vardı. Şemerdel’in sözüne kızıp şöyle dedi: “Durum senin söylediğin gibidir, ey Şemerdel, ancak kuşlar doyduktan sonra hangi kabilenin galip geldiğini sormaz ki! Öteki kuşlara gelince, bilmem ki bu kuşlar neden bacak kemikleri, kol kemikleri, omurgalar ve kuyruk sokumu kemiklerinin değil de kafataslarının üstünde dönüp durdular? Ama bütün bu anlamı en veciz bir şekilde ve fazlasıyla ifade eden, terkihi güzel kuran; en-Nâbiğa ve

³⁷⁰ Abbasiler dönemi şairi Muslim b. el-Velîd.

el-Mutenebbî'nin şiirlerinin, kuşların yediği ölülerin memduhuna düşmanları olduğu yolundaki anlamını bir tek sözcükle dile getiren aşağıdaki sözünde de görüleceği üzere Fâtik b. es-Sak'ab'dır:

“Yırtıcı kuşlar onun topluluğunun başı dik toplulukla karşılaştığında yırtıcılar olduğunu bilirler.”

“Zırhlı yiğitler arasında kılıç sesleri kızıştığında, kuşların salyaları akar ve neşelenirler.”

“Onun üstünde aç olarak uçarlar ve kılıcının ağzı onları yuvalarına tok olarak geri gönderir.”

“İhsanı ile onların kulluk ilmiğine sahip olmuştur; artık onlar satın alınan ve satılan kullardır.”

“Onların yavrularına her savaş esnasında et yedirip kendine bende etmiştir; zaten krallara itaat edilir.”

“Savaş yaralıları ile savaşırılar ve gagalamaları onların derhal işini bitirir; azat edilmiş kuşların da savaşı vardır.”

Onun bu sözü üzerine meclis sarsıldı ve sözünün doğru olduğunu anladılar. Ben Zuheyr'e: “Fâtik b. es-Sak'ab kimdir?” diye sordum. Zuheyr: “O kendisini kast ediyor” dedi. Ben ona: “Daha önceden onun durumunu bana bildiremez miydin? Kuşkusuz ben değerli eğilimler görüyorum.” dedim. Kalkıp saygılı bir eda ile yanına oturdum. O da mevkiime hürmeten yüzünü bana doğru çevirdi. Ben: “Toprağımıza bulutunla cömertlik et, Allah seni aziz eylesin, bize edebiyat kaynaklarından yağmur yağdır!” dedim. O: “Dilediğin konuda sor!” dedi. Ben: “Başkasının güzel ifade etmede seni geçtiği ve söylemek istediğinde kendine zor geldiğini anladığın fakat başardığın mana

hangisidir?” dedim. O şöyle cevap verdi: “el-Kindî’nin³⁷¹ şu sözünün manasıdır.”

“Evinin halkı uyuduktan sonra, tıpkı suyun kabarcıklarının farklı hallerde üstünde uçtuğu gibi, onun üstüne çıktım.”

Ben: “Allah seni aziz eylesin, o soyu tükenmiş (benzeri söylenmemiş) sözlerdendir. Ömer b. Ebî Rabî‘a’nın, insanların en yeteneklilerinden olduğu halde, ona yaklaşmayı arzu ettiğinde şu sözünde nasıl rüsva olduğunu görmüyor musun?”

“Kendimden uykuyu silkeleyip kavminden korktuğum için gövdem eğik olduğu halde su kabarcığının gidişi gibi yöneldim.”

O: “Doğru söyledin, kuşkusuz o, beyti bölmede hata etmiştir. O, hoş bir buluşma istemiş, ama kendi vücudu gibi eğik bir vücutla gitmiştir.

Onun³⁷² bu sözünü beğendim ve bu anlamı ifade etmek için bir ileri bir geri adım atıp durdum. Sonunda küçük oğluna şiir sanatını öğretmeye çalışan bir şeyhe rastladım. Oğluna şöyle diyordu: “Başka bir şairin senden önce dile getirdiği, dizinini güzelce yapıp hoşça ifade ettiği bir anlamı söylemek istediğinde ondan bir cümle al. Gerekirse o güzel ifade eden kimsenin aruzundan başka bir aruz kullan ki, senin karakterin canlansın ve gücün artsın.”

Ben de bunun üzerine şairin³⁷³, unutmuş olduğum şu sözünü hatırladım:

³⁷¹ İmruu’l-Kays.

³⁷² İmruu’l-Kays el-Kindî’nin.

³⁷³ Emeviler dönemi şairlerinden İsmâ‘îl b. Yesâr en-Nesâ‘î.

“Yıldız ufkunda yükseldiği ve ikizler burcu ile yağmur yıldızı görüldüğü zaman,”

“Yılanın ininden sıyrıldığı gibi hafif adımlarla ilerledim.”

Anladım ki, o doğru söylüyor; şayet (Ömer) İbn Ebî Rabî‘a onun³⁷⁴ aruzundan başka bir aruz kullansaymış, kesinlikle hatadan kurtulacakmış. Ben de o hususta şöyle dedim:

“Adam akıllı sarhoş olup da uyuduğu ve bekçilerin gözleri de uykuya daldığı zaman,”

“Uzak olmasına karşın, ne istediğini bilen arkadaşın yaklaştığı şekilde ona yaklaştım.”

“Ona uyku kımıldaması gibi yavaşça sokuluyor ve nefesin çıkması gibi üstüne çıkıyordum.”

“Gecemi karanlığın ön dişleri gülümseyinceye(şafağa) kadar onunla birlikte hoşça geçirdim.”

“Onun bembeyaz gerdanını öpüp, esmer dudaklarını emiyordum.”

Kalktım alnından öptüm ve: “Allah babanın iyiliğini versin!” dedim.

Fâtik b. es-Sak‘ab bana: “Sen büyük şairlerden herhangi biri ile atıştın mı?” dedi. Ben: “Evet, Ebu’t-Tayyib’in şu sözü ile” dedim.

“Onuru (kılıcı) hem omzumdan çıkarıp hem de onu isteyebilir miyim; hem yağmuru kınımda terk edip hem de başkalarından yardım talep edebilir miyim?” ...”

³⁷⁴ İmruu’l-Kays el-Kindî’nin.

O bana: “Ne ile?” diye sordu. Ben: Şu sözümle” dedim.

*Gözüün üstünü algılayamadığı bir kubbeden saba rüzgârı kayıp
aşağı iniyor*

*“Rüzgâr oradan dağların (çadırların) doruğuna yaklaştığında ses
çıkarak boylu boyunca derinliklere yönelir.”*

*“Gecenin denizi coşup dalgaları birbirini kırmaya başlamışken ben
oraya gitmeyi göze aldım.”*

*“Koltuğumun altında yivli kılıcım, elimde ise esnek mızrağım
vardı.”*

*“Kılıcım ve mızrağım, kendimi bildim bileli benim iki
arkadaşımdır; onlar, tökezleyen yiğidin şansının yaver gitmesini
sağlarlar.”*

*“Bu kının içindeki bir artıdır ki, onunla arzular sulanır; bu ise
eldeki bir daldı; devşirilir, meyve verir.”*

O: “Allah’a ant olsun ki, yağmur sözcüğü daha edebi olsa da, sen
yeni hoş bir ilave yapmış ve hoş anlamlar icat etmişsin. Bundan başkası
da var mı?” dedi. Ben: Bir de onun:

*Ben susuzluktan yanarım da suya ihtiyaç göstermem; zira güneşin
yüce dağların üstünde şeytan örümceği vardır sözü” dedim.*

O bana: “Ne ile?” diye sordu. Ben: “Şu sözümle” dedim:

*“Ben en-Nâvûs’taki ilk günlerimizi unutmadım, orada bizim
yorgunluğumuz ve sevgilin gayreti onun hoşuna gidiyordu.”*

*“Bir de Zenâte’nin dürtüşü de vuruşu da ölüm sağanakları
yağdıran dövüşçü yiğitlerini unutmadım.”*

“Ölümden bir köz üzerinde bir kez durduk, onun ateşinde yanmak benim kavmimin de onun da âdetiydi.”

“Orada güneş etlerimizi yemek istediğinde, güneşin salyaları (şeytan örümcekleri) soylu atların üzerinde hırsıyla akıp gidiyordu.”

Bunun üzerine cinlere özgü çirkin bir nara attı. Allah’a ant olsun ki, neredeyse onun korkusundan yüreğim yerinden çıkacaktı!

Bizden daha yüksek bir yerde, vakarından ve kasılmasından dolayı bir tepe görünümünde bir cin vardı. O, başkaları ile ilgilenmeyip gözlerini ayırmadan sadece bana bakıyor, bana adeta iki delici ok atıyordu. Ben de onu göz ucuyla süzüyor ve şerrinden dolayı Allah’a sığınıyordum, çünkü heybeti hem gözümü hem de içimi kaplamıştı. Sözümlü bitirdiğimde, kıskançlığın verdiği laubalilikle bana: “Ney üflemeyi kimden öğrendin?” dedi. Ben: “Ben bugünden itibaren senin yanında ancak bir üfleyiciyim, öyle mi?” dedim. O: “Evet! Bize fesahatin akışına riayet eden, tatlılık ve maharet suyu ile yıkanan, pek etkili ve dizini iyi sözler söyle ve onu dilediğin anlamda ortaya koy.” dedi. Ben: “Hangi söz gibi olsun?” dedim. O: Ebu’t-Tayyibin şu sözü gibi olsun:

“Obadan ayrılana ikram olsun diye develerimizden inip onu topluca aramaya koyulduk.”

“Onun izlerini sildiği için bulutu kınıyor, bulut ortaya çıktıkça kınamak için ondan yüz çeviriyorduk.”

Bir de şu sözü gibi olsun:

“Benim esnek bacaklara ve dayanıklı ayaklara sahip devemden daha güçlüsünü gördün mü?”

“Benim devem, amberi yakıt olarak kullanan topluluğa gitmek istediği için, ılgın dumanını yurdunda bırakmıştır.”

“Onun dizleri dokunacakları keskin kokulu misk olmayan çökme yerinden sakınıp uzak durmuştur.”

“Bu bakımdan, ayaklarına kırmızı akikten ayakkabı giydirilmişçesine karşına toynağı kanlı olarak gelmiştir.”

Bir de şu sözü gibi olsun:

“Kandan sulanmış veya etten yedirilmişçesine açlıktan karnı çökmüş binicinin altındaki açlıktan karnı çökmüş her atın üzerinde(yiz).”

“O atların da üstlerindeki süvarilerin altındayken süvari kıyafetleri vardır; bütün atlar zırhlı ve maskelidir.”

“O, canlarını mızraklardan esirgemelerinden değildir; ne var ki, kötülüğü kötülükle karşılamak daha ihtiyatlıdır.”

Allah’a ant olsun ki, kulağımın duyduğu beni dehşete düşürdü ve ona: “Keşke bu şiir senin şiirlerinden olsaydı da bulutunun pınarları onunla açılsaydı!” dedim sonra öne çıkıp şu şiiri okudum:

“Nice üzüntülü geceler var ki, karanlık perdelerini sarkıtmış ve perdeleri ile işaret taşlarını silmişti.”

“Karanlık dalgaları, geçilmesi geçenlere zor gelen coşkun deniz misali çarpışıyordu.”

“Direnişim sayesinde, azmimi yükünün bağlandığı yere tespit ettiğim iriyarı tıknaz devemle aştım o geceyi.”

“Üstümde ölüme karşı koyan ve direnci karşısında ölümün aciz kaldığı güzel sabra ait bir zırh vardı.”

“Elimde ise düşüncemden, sertliğini bana hatırlatmaya alıştırılmış keskin bir kılıç vardı.”

“Tek başıyındım, beni korkutmak için çevresindeki karanlıkları üstüme saldığı zaman, hedef gözetmeden derinliklerine daldım.”

“ Sonunda ‘Abdul‘azîz belirdi emelimin iki gözüne ve ben onun nurundan güç alarak paramparça ettim karanlığı.”

Bir de şu şiiri okudum ona:

“Havası ile beslendiğın bir toprakta yaşadığın ve korkaklığı ile suçlanmadığın bir toplumun bireyi olduğun için Allah’a şükret!”

“Onları tehlikelerin yılanı sokmuş ve onun birikmiş zehrine uğramışlardır; sen panzehiri ol!”

“Kilitlerini, Ülker Yıldızını bile yönetmeye kalkışsa yönetecek olan doğruyu yanlıştan ayırt edici kılıçla aç!”

“Şayet kılıcı kınından sıyırdığı zaman İkizler burcu karşısına çıksa kuşkusuz onun da kemerini çözerdi.”

Ona şu şiiri de okudum:

“Sana bir yudum şarabı bile haram eden gecelere ağlama sakın!”

“O gecelerde sana en az acı veren ölümün kılıcıdır ki, ak saçlı ihtiyarın başının iki yanından çekilir.”

“Her geçen anda yaşamının da geçmesi, en hoş zamanda güzelliğinin yok olup gitmesidir.”

“Ağlayacaksan ömrüne ağla; zira o, hızla kanat çırpmakta, yıldız gibi akıp gitmektedir.”

Ona şunu da okudum:

“Ben onun ne benim gibi bir muasırı ne de keskin kılıcım gibi bir yardımcısı olduğunu gördüm.”

“Şayet benim gökte gideceğim ufacak bir yerim olsaydı, kuşkusuz esnek kanatlı kartalın (devemin) sırtına binip oraya giderdim.”

“Büyüklerden birinin ardından felakete uğrandığımı görerek ağlamaklı bir halde bana yöneldi.”

“Ben de ona: ‘Eğer tehlikeye atılandan yakınıyorsan, kuşkusuz sen asla tehlikelerden başkasıyla karşılaşmayacaksın’ dedim.”

“Benden bolluk meyvelerini arzu etti; kuşkusuz onlar, ak sakallı varlıklıların katındadır.”

“Onun gün aydınlığında utanmaz uyanıklığı, gecenin karanlığı altında ise hafif kâfir uykusu vardır.”

“Ağır ol ki, bu dağınık yağmur bulutunun nereden açılacağını göresin.”

“Benim azmimin önünde Ebû Muhammed b. Hazm’inki gibi, kökü Selmân’a dayanan bir tepe vardır.”

“Biz ona dayandığımız zaman, yollarımız ışık kaynakları tarafından aydınlanır.”

“Sen, ey İbn Hazm, tökezletici talihlerle karşılaştığımız zaman, elimizden tutup bizi hayata döndürensın.”

“Hiç kimse, cinayetlerin sırtına çıplak ata binercesine binen bir yiğit gibi, zenginlik eteklerini evine doğru sürüklememiştir.”

“Hayatın parlaklığını istediği zaman, onları (cinayetleri) bir bakışta ölümün kaynaklarına doğru mahmuzlar.”

“Şâfi ‘î mezhebinin görüşlerini savunan bu soylu kişi, o hususlarda yorumlardan oluşan keskin kılıcını kınından çeker.”

“(Kılıcını) hidayetten uzaklaşan Mu‘tezilî, isabetsiz görüşe sahip, fikirleri ölmeye yüz tutmuş hasmına karşı (kullanır).”

“Keskin Hint kılıcı ile her savaşta minberlerin sırtından yetişkin atların ortaya çıkmasını talep eder.”

Şunu da okudum:

“Nefsimle baş başa kalıp ona, nimetlerden yoksun halde, aşktan yakındığımda bana şöyle dedi:”

“Ne zamana kadar bu darlığa katlanacak, bu zulüm ve karanlıklar diyarında gecenin sonunda istirahat için konaklayacaksın?”

“Şayet göçe kararlıysan, senin özlem veya yoksulluktan şifa bulman gece yolculuğundadır.”

“Sonra sözün erdemiyle beni uyarmaya devam etti. Ben de ona şöyle dedim: Ben, kuşkusuz Hakem oğullarından³⁷⁵ utanıyorum.”

“Güneşin elbisesini onurlarına giydiren, Ülker yıldızını ayaklarının altına ayakkabı yapanlardan (Hakem oğullarından) utanıyorum.”

“Aşk acısını öylesine tattım ki, şayet ecelim gelse, kesinlikle ölümü tatmaktan hiçbir acı duymam.”

“Asaletim beni, aşkı aklımı başımdan alan yardan uzaklaştırdı; vay bana aşktan veya vay bana asaletten!”

³⁷⁵ Emevî yöneticilerden.

“Benim vefakârlığıma uzun zaman teşekkür eden ve verdiğim söze riayet etmemi övüp duran devlet adamları bile hıyanet etti bana!”

“Eğer üçüncü gecenin ardından Karina yıldızına kavuşsam, kuşkusuz benim ardından pişmanlıktan dış gıcırdatırsın.”

“Orada elim yücelikten başkasını arzu etmez, ayağım da ululuktan başkasına gitmez.”

“Sonunda beni onların alaylarının en önünde en-Ne‘âme adlı atın üstünde ganimet hayvanlarını önüne katıp sürer halde görürsün.”

“Nite Irmağının suları ile suladığım ona gemleri ağızlarında inen atların kişnemeleri ile dopdolu haldedir (her taraf).”

“Kendilerini daha önce gelip geçen milletlerin yücelik hakkına en riayetkâr olanı olarak gördüğüm en parlak topluluğun önünde.”

Bunun üzerine gözlerini iki büyük ayna misâli bana doğru açtı sonra : “Bunu söyleyen kimdir?” dedi.

“Dolunay üzerimize doğdu, biz onu akıllı dost sandık.”

“Buluştuk, ama onu hem uzak hem de yakın gördük.”

Ben: “Babamdır” dedim. O: “Pekâlâ şunu söyleyen kimdir?” dedi.

“Ey sözümün anlamını arzu ettiğinde kendisini o anlamların karşısına dikilmiş olarak bulan,”

“Sana zamanın felaketlerini şikâyet ettim de sen zamana yardımcı olmanın ötesine geçmedin.”

“Benim gücüm azmimden eksik kalıyor; keşke bana ait olandan başkasının olaydım!”

“Özgür insanın, çıkmaza girdiğinde, değeri düşük arzuları temenni etmesinde şaşılacak hiçbir şey yoktur.”

Ben: *“Kardeşimdir”* dedim. O: *“Pekâlâ şunu söyleyen kimdir?”* dedi.

“Sevgili yakın olsa da ayrılık var, ziyaretgâh yakın olsa da uzaklık var.”

“O diyarda, aralarında bir sevgili ile karşılaşmamızdan önce, bizim hep sevgililerimiz vardı.”

“Şayet onlar bizi aşk derdinden dostça tedavi etmek isteseydiler, kuşkusuz bir can yoldaşı ile buluşturur veya rakibe engel olurlardı.”

“Beni tedavi eden kimse başımdan ayrılmazdı, ama meşguliyetler onun bir tabip olmasını engelledi.

Ben: *“Amcamdır”* dedim. O: *“Şunu söyleyen kimdir?”* dedi.

“Sana geldik; ama ne sana muhtaç olduğumuz için, ne de sana meftun bir kalbe sahip olduğumuz için.”

“Fakat biz hoşgörülerimizin erdemiyle ihsanımızı isyanla karşılayan bir eşiği ziyaret etmiş olduk.”

Ben: *“Dedemdir”* dedim. O: *“Şunu söyleyen kimdir?”* dedi.

“Vay halime, alımlıca yürüyen güzel gözlü dilberden ki, ondan hoşlananın hoşlanması güzel!”

“O, ahuları andıran, gerdanları bembeyaz dudakları kırmızı güzeller arasında geldi.”

“Onların arasında emir veriyor ve yasaklıyor; verdiği emir ve yasaklarda kendisine baş kaldırmıyorlardı.”

“Sonunda onunla buluşma imkânı buldum, ama Allah’tan korkarak onu terk ettim.”

Ben: *“Dedemin babasıdır”* dedim. O: *“Şunu söyleyen kimdir?”* diye sordu.

“Hebenneka (ahmak) şeyhin yazışına yuh olsun ki, gözleri beyni erimiş bir başla karşılar.”

“Yanına yaklaşırsan, sanki genzinde bir fare ölmüşçesine, kokusu tiksindiricidir.”

Ben: *“Ben”* dedim. O: *“Firavunun nefsi kudretinde olan Allah’a ant olsun ki, bir daha asla karşına çıkmayacağım; kuşkusuz seni söz söylemede derinleşmiş görüyorum!”* dedi. Sonra, osurgan böceği üzerine bassa ayağına dokunamayacak derecede küçülüp yok oldu. Onun durumuna hayret ettim ve Zuheyr’e: *“Bu cin kimdir?”* diye sordum. Zuheyr bana: *“Ondan Allah’a sığın, kuşkusuz bir adamın gözüne osurdu da gözü ensesinden pörtledi. Bu el-Cevn oğlu Firavun’dur”* dedi. Bunun üzerine ben: *“Ateşten ve kovulmuş şeytandan Yüce Allah’a sığınırım!”* dedim. Zuheyr bana: *“O sizden büyük bir adamın tabi’asıdır”* deyince onun kim olduğunu anladım.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CİNLERİN HAYVANLARI

EŞEK LİSANI (EŞEKÇE)

Zuheyr ile birlikte yine cin toprağında, yararlı şeyleri araştırmak ve onlardan edebiyat erbabı olanların meclislerini görmek amacıyla yürüyüşümüze devam ettik. Birden kendimizi, bir su birikintisinden beslenen otlağı bol ıslıl ıslıl bir düzlükte bulduk. Orada cinlerin eşeklerinden ve katırlarından oluşan bir sürü vardı. Sürü çıldırmış, tırnaklarını birbirine sürüyor, burunlarından soluyor, aşırı derecede yelleniyor, katırların ve eşeklerin anırtısı ayyuka çıkıyordu. Bizi gördükleri zaman: *“Kendi ayağı ile size geldi!”* diyerek süratle üstümüze geldiler.

Bunun üzerine korkuya kapıldım, Zuheyr ise maksadı anlayarak gülümsedi ve bana: *“Hüküm vermeye hazırlan”* dedi. Bize ulaştıklarında yalvarmaya başlayıp künyemi söyleyerek beni selamladılar. Ben: *“Koruluğunuz korunsun, ey sürü, otlağınız bereketlensin, sorun nedir?”* diye sordum. Onlar: *“Bizim âşıklarımızdan bir eşek ile bir katırın iki şiiri var; onlar hakkında ihtilafa düştük ve senin hakemliğine razı olduk”* dediler. Ben: *“Hele bir dinleyeyim de”* dedim. Karşıma kır bir katır çıktı. Üzerinde çulu ve peçesi vardı. Sürünün düştüğü acelecilik hatasına düşmemiş, ahmakça harekete

girmemişti. Şöyle dedi: Şiirlerden biri bizim katırlarımızdan birine ait olup şöyledir:

“Her aşığın üzerinde sevdasından delil var; aşk ateşinin hastalığı ve zayıflık.”

“Bu aşk, eziyet verici bir dert olmaya devam etti; bir katırın başına geldiği zaman yok olmaz artık.”

“Nefsime ant olsun ki, gözünün bakışı bir büyü, yanağı ise pürüzsüzdür.”

“Yorgun düştüm, onun aşkının ağır yükünü çekmekten; oysa ağırlıklar taşıyan bir katırım ben!”

“Hiçbir yarar da sağlayamadım ondan, aynı yere bevletmekten başka, bevl ettiği zaman!”

Diğer şiir ise Dukeyn adlı eşeğe aittir:

“Bu aşka düşürüldüm, sevdiğim günden beri, iradelerim de yavaşladı; oysa değildim yavaş hareket eden biri.”

“Yirmi yıldır aşığım sevgilime, aşkı bağrımda dolaşıp ıstırap verir yüreğime.”

“Benim için ne kurtuluş var aşk eleminden, ne de kurtarıcı var bu dert selinden.”

“Onun kalbini bana karşı, testisleri kara bir alçağın uydurduğu bir dedikodu değiştirdi.”

“Ondan, dışkısını yaptığı zaman yaptığı yere yapmaktan başka, hiçbir yarar da sağlayamadım.”

Zuheyr güldü, ben kendimi tuttum ve şiiri okuyan dişi katıra sordum: “Hevîşu nedir?” O: “Eşek Arapça’sında ‘hevîtu: sevdim’ demektir.” Cevabını verdi. Ben: “Allah’a ant olsun ki, hayvan pisliğinin çirkin bir kokusu vardır. Enfu’n-Nâka bu şiir hakkında hüküm vermeye daha layıktı!” dedim. O: “Ne dediğini anladım” dedi. Sürüye Dükeyn’in mağlup olduğunu işaret etti. Bundan sonra sürü ikna ve memnun olarak dağıldı.

Dişi katır bana: “Beni tanı mıyor musun, ey Ebû ‘Âmir?” dedi. Ben: “Ortada bir işaret olsaydı!” dedim. O yaşmağını kaldırdı, bir de baktım ki, Ebû ‘Îsâ’nın katırı; beni de yanağında duruyor. Uzun süre ağlaştık, eski günlerimizi anmaya başladık. O: “Günler sende ne bıraktı?” diye sordu. Ben: “Görmekte olduğunu” dedim. O: “ ‘Amr’a kıyafeti dar geldi! Benden sonra dostlar neler yaptılar, yaşıyorlar mı!” dedi. Ben: “Çocuklar olgun yaşa geldi, gençler yaşlandı, dostlar birbirini tanımaz oldu, senin kardeşlerinden idareciliğe ulaşıp vezirliğe kadar yükselenler var” dedim. Üzgünce bir nefes aldı ve: “Her ne kadar sözlerinden döndüler ve dostluk günlerini unuttularsa da, Allah onları edebiyat hürmetine, mevsimin ilk yağmuru ile sulasın! Benden selam söylediklerin başka!” dedi. Ben: “Emrettiğini ve daha fazlasını” dedim.

EDEBİYATÇI KAZ

Yakınıımızdaki bir havuzda devekuşu büyüklüğünde ela gözlü beyaz bir kaz vardı. Sanki üzerine kâfur serpilmiş veya beyaz ipekten bir entari giymişti. Onun başından daha hafif hareket eden bir baş ve sırtına suyun serpilmesinden daha hoş bir şey görmemiştim. Boynunu büküyor, gözbebeğini kısıyor, ensesini kıvırıyordu. Bu yüzden güzelliğin ondan ödünç alındığını, biçimin ondan alınmış olduğunu

sanırdın. O kaz katıra: “Kuşkusuz, keyfinize göre hüküm verdiniz, hakeminizden hoşlanılmayacak karara razı oldunuz!” diye bağırdı.

Ben Zuheyr’e: “Onun durumu nedir?” diye sordum. Zuheyr: “O sizin hocalarınızdan birinin tâbî’asıdır. Adı el-‘Âkile, künyesi Ümm-ü Hafîf’tir. Kendisi edebiyattan nasip almış biridir. Ona karşı hazırlıklı ol” dedi. Ben: “Ey geniş ve uzun gövdeli güzel kaz, konuğu böyle bir sözle karşılamak ve yeni gelmiş yabancı birine bu gibi söylemle hitap etmek senin güzel gözbebeklerine, omuzlarının uyumuna, kanatlarının düzgünlüğüne, boynunun uzunluğuna ve başının küçüklüğüne yakışıyor mu? Ben, ördeğe âşık olmuş, onun aşkı uğrunda her acı söze katlanmış biriyim; onu yerleşik yurda geri getiren de her soylu kimseye sevdiren de benim. Böylece yurdumuzun efendileri onu benimsediler, kibar şahsiyetlerimiz onun uğrunda tehlikeye atıldılar. Serçelerin ve konuşan sığırcık kuşlarının yerine ondan hoşlanıldı, güvercinlerin lezzeti, horozların ibiği ve koçların toslaşması unutuldu” dedim.

Sözlerimden hoşlanıp böbürlendi, sonra kendisine bir hafiflik gelmiş halde suyun içinde yükseldi; bir yüzüyor, bir uçuyor, buradan dalıp oradan çıkıyordu. Kanatlarını kubbemsi hale getirmiş, kuyruğunu dikmişti. Sevinç coşkusunu yaşıyordu ki, bu iş, sevinç ve neşe anında kazın bilinen işidir. Sonra durdu, boynunu kaldırdı, küreklerini (kanatlarını) çalıştırdı, geminin göğsü gibi ilerleyerek bizi karşılayıp şöyle dedi: “Ey aldanmış gafîl, sen usul bilmediğin halde nasıl fîrû hakkında karar verirsin? Sen neyi iyi yaparsın?” dedi. Ben: “İrticâlen şiir söylemeyi bir de önerilen ve kesinlikle kabul edilen karar üzerinde söylev vermeyi” dedim. Kaz: “Sana bunu sormuyorum” dedi. Ben: “Ben de bundan başkasını yanıtlamam” dedim. O: “Cevabın hükmü sorunun temeli üzerinde bulunmasıdır. Ben bu soruyla sözün aslı ve açıklamanın ilkesi olan nahiv (sentaks) ve garip konusunda becerin

olup olmadığını kast ettim” dedi. Ben: “Senin duyduğundan başka hiçbir cevabım yok” dedim. O: “Yemin ederim ki, senin bu yaptığın cedel (tartışma) konusuna girmez” dedi. Ben: “Bizden tartışma mı talep ediyorsun, oysa biz o hususta barış yapmış, savaştan vazgeçmiştik. Benim sana attığım tartışma sözlerinin okları daha etkili ve savaşı daha keskindir. O, Yüce Allah’ın öğretilerindendir. Münakaşa konusunda O’nun indirdiği Muhkem Kitâb’ında bulunanlara vâkîfız” dedim. O: “Yemin ederim ki, Allah sana Kitâb’ında tartışmayı öğretmemiştir” dedi. Ben şöyle dedim: “Bu senin düşün, ey Umm Hafîf!. Kazın Kur’ân edebiyatını ezberlemesi gerekmez. Azîz ve Celîl olan Allah Kitâb’ının muhkem âyetinde Peygamberi İbrâhîm’den naklen şöyle buyurmuştur: **(İbrâhîm) Benim Rabbim hem diriltten hem öldürenidir, (dediği zaman) o, ben diriltir ve öldürürüm, demişti**³⁷⁶. Kâfirin bu sözüne bir cevap ve gerekliliğine dair bir söz vardı. Fakat peygambere, Allah’ın rahmeti ve selamı üzerine olsun, açıklayıcı kesin hüküm görüldüğü zaman, ona o açıklayıcı kesin hükümle hamle yaparak birinci sözü kesip: **Allah güneşi doğudan doğduruyor, haydi sen de batıdan getir bakalım, deyince, o inkârcı donakaldı**³⁷⁷. Ben, irticalen (ön hazırlıksız) şiir söylemekten ve kesinlikle kabul edilen karar üzerinde söylev vermekten başka bir şey yapamam.”

Bunun üzerine kaz iki yanından sarsıldı, gözlerinden su döküldü ve uçmaya yeltendi. Sonra onu, kazda görülen sevecenlik ve hoş canlılık бүрүдү, boynunu ve başını bize yöneltip aralıksız kendi kendine söylenerek yavaş yavaş bize doğru yürümeye başladı. O, kazın,

³⁷⁶ el-Bakara Sûresi, 258.

³⁷⁷ el-Bakara Sûresi, 258.

sevindiği, hoşnut olduğu ve itaatkâr olduğu zamanlarda yaptığı şeydi. Ben de kazı sever, hareketlerini ve gösterdiği ahmaklığı zarif bulurum.

Sonra, kendisine yatıştırıcı sözler söyleyip samimi davrandım. Sonunda kendisiyle anlaşp tartışmaya son vermiş olduğumuz halde aramıza karıştı. Ben: *“Ey Umm Hafif, gıdanı su yapan ve başını hava ile dolduran aşkına, hangisi daha üstündür; edebiyat mı, akıl mı?”* diye sordum. O: *“Tabii ki akıl!”* dedi. Ben: *“Yaratılanlar içinde, toy kuşları arasındaki benzerleri hakkında anlatılan masalları bir yana bırakırsak, kazdan daha aptal birini tanıyor musun?”* dedim. O: *“Hayır”* dedi. Ben: *“O halde tecrübe aklını kullan, çünkü senin doğal akli kullanmanın hiçbir yolu yoktur. Eğer ondan bir nasip elde edebilir ve bir pay ile dönebilirsen, o zaman edebiyata bak”* dedim. Bunun üzerine o ayrıldı, biz de ayrıldık.

Risâle sona erdi, Hamt Allah’a mahsustur.

BİBLİYOGRAFYA

- el-Abbâdî, Ahmed Muhtar, **Dirâsât fi tarîhi'l-Mağrib ve'l-Endelüs**, İskenderiye, tsz.
- Abbas, İhsan, **Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî**, Beyrut, 1978.
- Ahmed Dayf, **Belagatü'l-Arab fi'l-Endelüs**, Kahire, 1924.
- Ahmed Emin, **Zuhru'l-İslâm**, I-V, Beyrut, 1969.
- Blachere, Regis, **Târîhu'i-edebi'l-Arabî**, Arapça'ya çev.: İbrahim el-Keylanî, Şam, 1984.
- Brockelmann, Carl, **Geschichte der Arabischen Litterature (GAL)**, Leiden, 1943-1949.
- _____, **Geschichte der Arabischen Litterature, Supplementband**, Leiden, 1937-1942.
- _____, **İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi**, Ankara, 1964.
- el-Bustânî, Butrus, **Udebâu'l-Arab**, I-IV, Beyrut, 1986.
- el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, **Risâletü't-terbî' ve'tedvîr**, Neşr: Fevzi Atavî, Beyrut, 1969.
- _____, **el-Beyân ve'tebyîn**, Neşr: Abdusselam Hârûn, Kahire, 1975.
- Chejne, Anwar, **Historia de Espana Musulmane**, Madrid, 1980.
- Çetin, Nihâd M., **Eski Arap Şiiri**, İstanbul, 1973.
- ed-Dabbî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Yahya b. Ahmed el-Endelüsü, **Bugyetü'l-mültemis fi tarihi ricali ehli'l-endelüs**, Kahire, tsz.
- ed-Dagir, Yusuf Esad, **Masâdiru'd-dirâseti'l-edebiyye**, I-II, Sayda, 1950.
- Dickie, James, "Ibn Suhayd", **al-Andalus**, XXIX, Madrid, 1963.

- Dozy, Reinhart, **Spanish Islam: A History of the Moslems**, Çev.: F. Stokes, Karachi, 1976.
- Epelza, M. J. Rubiera, "İbn Suhayd", **Awraq**, V-VI, Madrid, 1982-1983.
- el-Fâhûrî, Hana, **el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-Arabî (Târîhu'l-kadîm)**, Beyrut, 1986.
- Ferruh, Ömer, **Târîhu'l-edebi'l-Arabî**, Beyrut, 1981.
- Gelder, G. J. Van, **Studies in Arabic Literature**, Leiden, 1982.
- Goldziher, Ignaz, **A Short History of Classical Arabic Literature**, Berlin, 1966.
- Gomez, Emilio Garcia, **Poesia Arabigo Andaluza**, Madrid, 1952.
- el-Hafâcî, Muhammed Abdulmun'im, **el-Âdâbu'l-arabiyye fi'l-asri'l-Abbasi'l-evvel**, Kahire, tsz.
- Heykel, Ahmed, **el-Edebu'l-Endelüsî**, Kahire, tsz.
- Hitti, Philip, **İslâm Tarihi**, Çev.: Salih Tuğ, İstanbul, 1980.
- el-Humeydî, Ebu Abdullah Muhammed b. Fettuh b. İsmail b. Abdullah, **Cezvetü'l-muktebis fi tarihi ulemai fi'l-Endelüs**, Kahire, 1966.
- İA: **İslâm Ansiklopedisi**, I-XII, İstanbul, 1940-1988.
- İbn Bessam, Ebü'l-Hasan Ali b. Bessam el-Endelüs eş-Şenterini, **ez-Zâhire fi mehasini ehli'l-cezîre**, Libya, 1981.
- İbn Beşkuval, Ebü'l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Mesud, **es-Sıla**, Kahire, 1966.
- İbn Hâkân, Ebu Nasr Feth b. Muhammed b. Ubeydillah el-Kaysî, **Matmahü'l-enfûs ve mesrahü't-teennûs fi melahi ehli'l-Endelüs**, İstanbul, 1302/1885.
- İbn Haldûn, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, **Kitâbü'l-iber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultani'l-ekber**, Beyrut, 1971.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed, **Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1972.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Hazm, **Tavku'l-hamâme**, Neşr: Tâhir Ahmed Mekki, Kahire, tsz.

İbn Kuteybe, Muhammed Abdullah, **eş-Şi'r ve's-şu'ara**, I-II, Beyrut, 1983.

İbn Mansûr, Abdülvehhâb, **A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî**, Rabat, 1978.

İbn Sa'îd, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Musa el-Mağribî, **el-Muğrib fi hule'l-Mağrib**, thk. Şevki Dayf, Kahire, 1953.

İbn Şüheyd, Ahmed b. Abdilmelik, **et-Tevâbi' ve'z-zevâbi'**, Neşr: Butrus el-Bustânî, Beyrut, 1980.

_____, **Dîvânü İbn Şüheyd el-Endelüsî**, Neşr: Charles Pellat, Beyrut, 1962.

İbnu'l-Abbâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebî Bekr, **el-Hulleti's-siyera**, Kahire, 1963.

_____, **İ'tabu'l-küttâb**, Tah.: Sâlih el-Eşter, Şam, 1961.

İbnu'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim, **el-Lübâb fi tehzi'bi'l-ensâb**, Beyrut, tsz.

İbnu'l-Hatîb, Lisânuddîn, **A'mâlu'l-a'lâm**, Neşr: Lévi Provençal, Beyrut, 1956.

İbnu'l-İmâd, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, **Şezerâtü'z-zeheb fi ahhâri men zeheb**, Beyrut, tsz.

İbnu'l-Kûtiyye, Ebu Bekr Muhammed b. Ömer b. Abdülaziz, **Târîhu iftitâhi'l-Endelüs**, thk. İbrahim el-Ebyârî, Kahire, 1982.

İbnu'n-Nedîm, **el-Fihrist**, Beyrut, tsz.

el-İsfahânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed İmaduddin, **Haridatu'l-kasr ve cerîdetu'l-asr**, I-II, Tunus, 1972.

Karaarslan, Nasuhi Ünal, **Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî**, Erzurum, 1989.

Kehhâle, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye**, Beyrut, 1957.

el-Makkarî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, **Nefhü't-tîb**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1968.

el-Merrâkuşî, Muhyiddin Abdulvâhid, **el-Mu'cib fî telhîsi ahhârî'l-Mağrib**, Neşr: Muhammed Sa'îd el-Uryân, Kahire, 1978.

ML: **Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, I-XIII, İstanbul, 1971.

Monroe, James, "The Dîwân of Ibn Shuhaid", **Bulletin of the School Oriental and African Studies (BSOAS)**, XXXV, London, 1972.

Mubarek, Zeki, **en-Nesru'l-fennî fî'l-karnî'r-rabi'i'l-hicrî**, I-II, Beyrut, 1934.

_____, **La Prose Arabe**, Paris, 1931.

Nykl, A. R., **Hispano Arabic Poetry**, Baltimore, 1946.

Pellat, Charles, "Ibn Hazm, Ibn Suhayd et la poesia arabe", **al-Mulk**, Cordoba, 1963.

Peres, Henri, **Esplendor de al-Andalus**, Madrid, 1983.

_____, **La Poesie Andalouse en Arabe Classique**, Au XI. Siecle, Paris, 1953.

Provençal, Lévi E., **Histoire de l'Espagne musulmane: la conqueete et l'eminat Hispano-Umaiyyade (710-912)**, Paris, 1950.

er-Rikabî, Cevdet, **Fi'l-Edebi'l-Endelüsî**, Kahire, tsz.

es-Sa'âlibî, Abdulmelik b. Muhammed, **Yefîmetu't-dehr**, Neşr: Muhammed Muhyiddin, I-IV, Kahire, 1966.

es-Safedî, Salahuddin Halil b. Aybak, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, Neşr: İhsan Abbas, I-IV, Beyrut, 1969.

- Salih, Subhi, **en-Nuzumu'l-İslamiyye**, Beyrut, 1990.
- Sâlim, Abdulaziz, **Kurtuba hâdiratu'l-hilâfe fi'l-Endelüs**, Beyrut, 1972.
- Sezgin, Fuat, **Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)**, y.y., 1995.
- Şevki Dayf, **el-Fen ve mezâhibuhû fi'n-nesri'l-Arabî**, Kahire, 1983.
- _____, **el-Fen ve mezâhibuhû fi'ş-şi'ri'l-Arabî**, Kahire, 1978.
- eş-Şinkitî, Ahmed b. Emin, **Şerhu'l-muallakati'l-aşr ve ahhâru's-şuarâihâ**, Beyrut tsz.
- Tarafa, Ebû Amr Tarafa b. el-Abd b. Süfyan el-Bekii, **Dîvânu Tarafa b. el-Abd**, Beyrut, 1961.
- Tercânîzâde, Ahmed, **Târîh-i edebiyât-ı Arab**, Tahran, 1970.
- Vernet, Juan, **Literature Arabe**, Barcelona, tsz.
- _____, **Los Musulmanes Espanoles**, Barcelona, 1961.
- Watt, W. Montgomery, **A History of Islamic Spain**, Edinburgh, 1965.
- Yâkût, Ebu Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah el-Hamevî, **Mu'cemu'l-udebâ**, Beyrut, 1922.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, 1982.
- ez-Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, Beyrut, 1985.
- Zeydan, Corci, **Târîhu'l-âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye**, I-IV, Beyrut, 1967.
- Zirikli, Hayreddin, **el-A'lâm: kâmûsu terâcim**, Beyrut, 1969.
- Ziya Paşa, **Endülüs Tarihi**, I-IV, İstanbul, 1305/1887.

